

Helle Marstal

**Asiatisk Kompagnis
handel på Indien
1732 til 1751**

Speciale

Vejleder:
Professor dr. phil. Erling Ladewig
Petersen
(Professor dr. phil. Ole Feldbæk)

Odense Universitet
Historisk Institut
December 1990

Asiatisk Kompagnis handel på Indien 1732 til 1751

Helle Marstal

Billede af Tegning fra skibsprotokol af "Castellet Dansborg"

Speciale

Forsideillustration: Tegning fra en skibsjournal over en ostindisk rejse 1723. Det kongl. Bibliotek - Håndskriftsamlingen.1. Introduktion

Indhold

1. Introduktion	7
1.1 Indledning	7
1.2 Problemformulering og afgrænsning af emne	7
1.3 Forskningsoversigt	8
Utrykt kildemateriale:	9
Andre utrykte kilder:	12
2. Udgangsposition for Asiatisk Kompagni 1732	13
2.1 Rettighedsgrundlag; Oktrojen af 1732	13
2.2 Organisation; Den tilsvarende Konvention	14
2.3 Københavnsiden; Faste anlæg, administration og skibe	14
2.4 Trankebarsiden; Anlæg, administration og drift	16
3. Økonomi	19
3.1 Kapitalanskaffelse	19
4. Handel på Indien 1732-1751	21
4.1 Aktivitetsniveau	21
4.2 De udsendte ladninger	22
4.2.1 Sølv	23
4.2.2 Øvrige varer	23
4.2.3 Køb og assurance	24
4.2.4 Salg af de udsendte ladninger	25
4.2.5 Sølv	26
4.2.6 Øvrige varer	27
4.3 De hjemsendte ladninger	28
4.3.1 Returladningerne	28
4.3.2 Bomuldstøjer	28
4.3.3 Andre varer	32
4.3.4 Køb af returvarer	35
4.3.5 Finansiering af returvarekøb	38
4.4 Salg og afsætning	38
4.4.1 Salg af returladninger	39
4.4.2 Køb og videresalg	41
4.4.3 Forsøg på vurdering af handelens samlede resultat i perioden	42
5. Sammenfatning og konklusion	44
6. Appendiks	45
6.1 Forkortelser, notationer og citatpraksis	45
6.2 Utrykt kildemateriale	46
RIGSARKIVET (RA):	46
ASIATISK KOMPAGNIS ARKIV (AK):	46
A. Afdelingen i København	46
B. Afdelingen i Trankebar	46
ADAM GOTTLÖB MOLTKE'S ARKIV FRA BREGENTVED:	47
DANSKE KANCELLI (DK):	47
KOMMERCEKOLLEGIETS ARKIV (KK):	47
HÅNSKRIFTSAMLINGEN:	48
DET KONGELIGE BIBLIOTEK (KB):	48
6.3 Trykt kildemateriale	48
6.4 Bibliografi	48
6.5 Fortegnelse over tabeller, figurer og bilagstabeller	51
6.5.1 Tabeller:	51

6.5.2 Figurer:	51
6.5.3 Bilagstabeller	51
6.6 Kommentarer til bilagstabellerne	51
6.7 Bilagsmateriale.	52
6.8 Mønt, mål og vægt	65
Dansk mønt:	65
Indisk mønt:	65
Mål:	65
Vægt:	65
6.9 Kort over Indien	66

1. Introduktion

1.1 Indledning

De store danske handelskompagnier hører det 17. og 18. århundrede til. Som det største af handelskompagnierne står "Det kgl. Octroierede Asiatiske Kompagni" oprettet 1732.

Forløberen for Asiatick Kompagni var det tidligere Ostindiske Kompagni. Dette kompagni havde varetaget rigets ostindiske handel, indtil det i 1729 gik fallit som en følgevirkning af Store Nordiske Krig. Handelen på Indien fortsattes dog herefter af et Interimssocietet, og i 1730 begyndte et tilsvarende Kinasocietet at handle på Kina. Ved oprettelsen af Asiatick Kompagni i 1732 overgik retten til at handle på både Kina og Indien til Asiatick Kompagni. Kompagniet var således en reorganisering af det forhenværende Ostindiske Kompagni, og rigets politiske ledelse gik aktivt ind i oprettelsen af Asiatick Kompagni. Målet var at skabe en nuanceret erhvervsstruktur til afløsning for den traditionelle agrarstruktur,

og til det formål havde udenrigshandelen og søfarten regeringens bevågenhed. Asiatick Kompagni, såvel som de øvrige handelskompagnier, blev oprettet som et led i en erhvervs politik, der søgte at koncentrere de økonomiske ressourcer i København og gøre hovedstaden til et internationalt handelscentrum for handel med oversøiske varer¹.

Med oktrojen af 12. april 1732 fik Asiatick Kompagni for en 40-årig periode monopol på al handel med Indien og Kina. Da oktrojen udløb i 1772 blev indienshandelen givet fri, så også private kunne handle, mens monopoliet på kinahandelen forlængedes yderligere 20 år. I perioden 1732-1772 formåede kompagniet at befæste sin handel på Indien så vel som Kina og udvide sine handelsstøttestrukturer i Indien, så de i 1772 ved oktrojens udløb, foruden Trankebar, også omfattede faktorier på Malabarkysten og i Bengalen. I den florissante periode 1772-1792

nåede rigets oversøiske handel sit højdepunkt, men i 1807 var Asiatick Kompagni på fallittens rand. I 1838 besluttede aktionærene at ophæve kompagniet, og i 1843 nedlagdes Asiatick Kompagni som det foreløbig sidste og største af de danske handelskompagnier.

Asiatick Kompagnis indienshandel under den første oktrojperiode fremstår som yderst interessant. Dels var kompagniet det største af sin art herhjemme, dels lagde de europæiske handelskompagnier i denne periode grunden til den senere europæiske imperialism i Asien; en udvikling som fik afgørende indflydelse på den danske handel på Østen.

Specialets trods alt begrænsede omfang i forhold til det store kildemateriale har gjort, at det ikke har været muligt at undersøge indienshandelen i hele oktrojperioden 1732-1772. Det har været nødvendigt at foretage begrænsninger.

1.2 Problemformulering og afgrænsning af emne

Jeg vil i det følgende undersøge Asiatick Kompagnis handel på Indien fra og med 1732 til og med 1751. Dette gøres med henblik på at klarlægge, hvorvidt handelen gav overskud, herunder handelsaktiviteternes omfang, midlerne hvormed og måden hvorpå de søgtes realiseret, samt de forhold som blev afgørende for aktiviteternes konkrete forløb.

Indienshandelen udgik i hele perioden fra kompagniets hovedsæ-

de i København og havde den danske koloni Trankebar på Indiens østkyst som handelsknudepunkt i Indien. Den følgende undersøgelse begrænses geografisk til kompagniets handel på Ostindien. Dette synes rimeligt, da den samtidige handel på Kina foregik efter et andet mønster end den ostindiske. Den kinesiske handel foregik i Canton via det såkaldte co-hong, som var en gruppe på 10-15 købmænd, der organiserede alt vedrørende handelen. Han-

delen på Kina forudsatte derfor ikke, som den indiske, kolonier eller loger (handelsstationer) med tilhørende administration og engagement i området.

Periodemæssigt er det fundet forsvareligt at afgrænse emnet til de første 20 år af den 40 år lange oktrojperiode. Tiden 1732-1751 er præget af bestræbelser på at reetablere og konsolidere handelen på Asien. I de efterfølgende år 1752-1772 søgtes indienshande-

(1) Det er ikke her formålet at redegøre for merkantilismen. Det er gjort af for eksempel Jørgen H. Barfoed i *Merkantilismen*, Kbh. 1971 og Kristof Glamann og Erik Oxenbøll i *Studier i dansk merkantilisme*, Kbh. 1983.

len udvidet og forbedret. Ekspansionen indledtes med udsendelsen af orlogsskibet Nældebladet og fregatten Bornholm i 1752, som skulle bistå ved anlæggelsen af en loge i Bengalen, og de efterfølgende år anlagdes nye faktorer på Malabarkysten. I 1755 erhvervedes Serampore i Bengalen, og der blev fra 1756 foretaget et mislykket forsøg på at kolonisere den lille øgruppe Nicobarerne. Det er således opfattelsen, at tiden mellem Asiatisk Kompagnis oprettelse i 1732 og udvidelserne af besiddelserne i Indien fra 1752 kan betragtes som en enhed.

For at kunne opfylde målsætningen har jeg fundet det væsentligt at beskrive og analysere samt sluttelig vurdere følgende sider af handelen, som er i overensstemmelse med opgavens efterfølgende hovedafsnit: Efter en karakteri-

stik af den hidtidige forskning og det centrale kildemateriale, som har ligget til grund for den efterfølgende undersøgelse, følger afsnit 2 om kompagniets udgangsposition i 1732, herunder de ydre og indre forudsætninger og de rammer i København såvel som i Trankebar, som kompagniet måtte afpasse sine aktiviteter efter. Dernæst gives i afsnit 3 en oversigt over kapitalanskaffelsen. I det efterfølgende afsnit 4 følger undersøgelsen af handelen på Indien 1732-1751. Her undersøges først i afsnit 4.1 aktivitetsniveauet som grundlag for analysen af handelen. Dernæst yderligere i afsnit 4.2 de udsendte ladninger, deres værdi og sammensætning, køb heraf samt salget af de udsendte ladninger i Indien. I afsnit 4.3 redegøres for de hjemsendte ladninger, deres værdi og sammensætning, organisering af returvarerop-

køb samt finansieringen heraf. Endelig følger i afsnit 4.4, som en afsluttende del af handelsaktiviteterne, en undersøgelse af salget og den videre afsætning af de hjembragte ladninger i København, herunder en vurdering af handelens samlede resultat i perioden. Til slut gives i afsnit 5 en sammenfatning og konklusion.

En egentlig driftsøkonomisk analyse tilstræbes ikke, da en sådan ikke er tilsigtet og falder uden for de opstillede rammer. De europæiske og asiatiske konjunkturer vil ikke blive beskrevet samlet, men inddrages i det omfang de synes relevante og formodes at have haft betydning for kompagniets aktiviteter. De øvrige europæiske kompagniers handel vil ligeledes kun blive inddraget i det omfang, det har relevans i forhold til det danske kompagnis virke.

1.3 Forskningsoversigt

Forskningen om Asiatisk Kompagni består, bortset enkelte værker, dels af brede overvejende eksotiske skildringer af livet i kolonierne dels af specialundersøgelser om enkelte aspekter af kompagniets organisatoriske og maritime virke¹.

Et af de tidligere værker fra 1907-08 er *De Dansk Ostindiske Koloniers historie* af Kay Larsen. Kay Larsens tilgang til stoffet er udpræget personalthistorisk og med forkærlighed for de mere eksotiske og kuriøse aspekter af livet i kolonierne. I bind 1 omhandlende Trankebar udgør omtalen af handelen på Trankebar således kun 2 linjer. Værdien af dette værk til kortlægning af kompagniets handelsaktiviteter er derfor yderst begrænset².

Kamma Struwes værk *Dansk Ostindien 1732-1776. Trankebar under kompagnistyre*, 1967 gør mest ud af besiddelserne i Indien, herunder specielt administration og dagligliv blandt indere og danskere. Det fremgår tydeligt, at værket bygger på Asiatisk Kompagnis righoldige arkivmateriale af breve, protokoller og rapportbøger, men i lighed med Kay Larsen inddrager Kamma Struwe ikke kompagniets regnskaber. Der fremkommer enkelte sparsomme oplysninger og tal om handelens størrelse, men de bygger på Frederik Thaarups, *Historiske og statistiske efterretninger* fra 1824 og bringer således intet nyt.

Et væsentligt indblik i handelen fås derimod i supplementsbindet til Politikens Danmarkshistorie,

Kolonierne i Asien og Afrika fra 1980 af Ole Feldbæk og Ole Justesen. Heri har Ole Feldbæk afdækket Asiatisk Kompagnis virke i hele dets levetid og på fremragende vis placeret det i både kompagnihistorisk og kolonihistorisk sammenhæng. Tillige inddrages de begivenheder i Indien og Europa, som fik betydning for den danske handel. Værket formår at formidle hidtidig såvel som ny forskning, og handelen indtager en central placering. Dog har det brede sigte og populære tilsnit nødvendiggjort, at dokumentation for de fremsatte synspunkter har måtte udelades. Senest har Ole Feldbæk i en artikel om asienhandelens værdi og volumen 1616 til ca. 1800 dokumenteret de fremsatte synspunkter vedrørende handelens voksende om-

(1) Erik Gøbel har på udmærket vis gennemgået litteraturen om Asiatisk Kompagni i en forskningsoversigt fra 1980 i Fortid og Nutid.

(2) Kay Larsens eneste og i øvrigt udokumenterede kommentar til handelen er, at de hjembragte ladninger gav et meget stort udbytte, en enkelt ladning i 1737 endda 116 1/2% i netto avance. Kay Larsen i 1907-08, bind 1, s. 75.

fang i *Historisk Tidsskrift*, hæfte 2, 1990.

Kristof Glamanns *Studie i Asiatisk Kompagnis økonomiske historie* fra 1947-49, adskiller sig fra de foran nævnte brede fremstillinger ved sin mere emnespecifikke karakter. Artiklen er stadig i dag standardværk om kompagniet i perioden og er skrevet på baggrund af en prisopgave. Vægten er lagt på aktiviteterne i København specielt kompagniets vekseltrafik, sølvkøb, udredninger, varesalg og kreditpolitik over for køberne. Der er, som titlen angiver, tale om studier, idet enkelte emner behandles dybt, men ikke bredt, og synsvinklen er snævert økonomisk. Nogen sammenhængende analyse tilstræbes ikke.

Senest har Erik Gøbel, i *Særtryk af Handels- og Søfartsmuseets Årbog*, 1987 i en veldokumenteret og interessant artikel undersøgt Asiatisk Kompagnis sejlads på Indien 1732-1772. Han redegør for sejlru-ten til og fra Indien, sejlads i Indien, togternes varighed og forlis. Undersøgelsen viser, at kompagniets togter til Indien foregik med samme regelmæssighed med hensyn til sejlru-ter og sejl-tider som andre langfarter til Kina, Vestindien og Guinea. Artiklens emne er således maritimt, dog med enkelte oplysninger om handelen.

Der er skrevet adskillige specialer om Asiatisk Kompagnis virke. Her skal blot nævnes Chr. Skovs specialer fra 1975, idet han undersøger *Dansk Asiatisk Kompagnis maritime virksomhed fra 1732-1752*. Emnet for undersøgelsen er skibene, deres bemanning og søvejene, og oplysningerne om handelen er få.

Af udenlandske værker skal fremhæves Holden Furbers værk *Rival Empires of Trade in the Orient 1600-1800*. Dette værk fra 1976 er et af

forskningens hovedværker om de europæiske handelskompagniers ekspansion i Asien. Heri behandles også Asiatisk Kompagnis handel på Østen, men da Furber først og fremmest sigter på at sætte handelen ind i en international sammenhæng, stammer de faktiske oplysninger om kompagniets handel fra de allerede nævnte værker, først og fremmest Kristof Glamanns artikel.

Der synes i forskningen at mangle en bred analyse af Asiatisk Kompagnis indienshandel 1732-1772 som afdækker hele handelsforløbet København - Indien - København. Asiatisk Kompagnis Kinahandel er undersøgt i et speciale af John Juul Andersen fra 1978. For fuldstændige bibliografiske data, se bibliografien s. ff.

1.4 Kildekarakteristik

I det følgende gennemgås de centrale dele af det kildemateriale, som har ligget til grund for undersøgelsen af Asiatisk Kompagnis handel på Indien. Ligeledes redegøres for eventuelle metodiske problemer, som er forbundet med brugen heraf. Som det vil fremgå, er den efterfølgende undersøgelse baseret på utrykt kildemateriale, dog med inddragelse af relevant forskning. Det trykte kildemateriale er sparsomt. For en fuldstændig fortegnelse over utrykt og trykt kildemateriale henvises til henholdsvis s. ff og s. .

1.3.1 Utrykt kildemateriale:

Asiatisk Kompagnis arkiv (Rigsarkivet RA-AK)

Asiatisk Kompagnis arkiv udgør hovedkilden i den følgende undersøgelse. Arkivet er trods kassation fantastisk velbevaret, hvilket for en stor dels vedkommende

skyldes, at det på grund af sin administrative og historiske interesse overgik til staten ved kompagniets opløsning i 1843¹. Adskillige centrale serier er fuldstændige. Det gælder for eksempel generalforsamlingsprotokollerne og direktionens resolutionsprotokoller, brevmaterialet mellem direktionen i København og regeringen i Trankebar samt centrale dele af regnskabsmaterialet. I sin helhed udgør materialet en enestående kilde til belysning af Asiatisk Kompagnis handel og søfart.

Generalforsamlingsprotokoller (RA-AK 8-9)

Væsentlig for forståelsen af de overordnede beslutninger angående kompagniets dispositioner er generalforsamlingsprotokollerne. Heri er gengivet efterretninger om handelen samt forslag og resolutioner vedrørende kompagniets aktiviteter, handel og økonomi. Protokollerne gengiver ikke overvejelser og diskussioner bag resolutionerne, men det er alligevel muligt at følge kompagniets målsætning for handelen.

Direktionens Resolutionsprotokoller (RA-AK 28-30)

Kompagniets direktion tog sig af kompagniets daglige drift, og protokollerne rummer oplysninger om driften samt vedtagne resolutioner angående udsending af skibe, kalkulationer over deres ladninger, udredning og søvlicitationer samt alle forhold handelen og økonomien vedkommende.

Hovedindtrykket af såvel generalforsamlingsprotokollerne som direktionens resolutionsprotokoller er, at begge ledelsesorganer har fungeret uden de store gnidninger og har koncentreret sig om principielle beslutninger og løsning af praktiske problemer ve-

(1) For en detaljeret redegørelse om overleveringen af arkivalierne, se Bro-Jørgensen og Rasch, *Vejledende Arkivregistraturer* XIV, s. 1-8.

drørende driften. Diskussioner, uoverensstemmelser og interessemodsatninger i ledelsen kommer ikke til udtryk i kilderne fra perioden 1732-1751.

Breve fra Direktionen i København til Gubernementet i Trankebar (Europæiske Dokumenter RA-AK 1232g-1233b)

Mellem direktionen i København, der tog sig af kompagniets daglige drift, og rådet i Trankebar fandt en omfattende korrespondance sted. Med hvert udgående skib sendtes et såkaldt generalmissive. Det korresponderer med det sidst hjemsendte generalmissive fra Trankebar og indeholder direktionens syn på forekommende begivenheder i Trankebar og det tanjorske område¹ samt instrukser til embedsmændene. Desuden indeholder brevet kommentarer til kvalitet og salg af den sidst hjemkomne ladning og udførlige instrukser for den aktuelle returladnings sammensætning, ofte i forbindelse med en vurdering af de handelsmæssige og politiske konjunkturer i Europa. Oplysninger om salg af de hjemkomne varer er sparsomme, men de viser, i hvor høj grad direktionen var orienteret om det europæiske marked, og hvilke varer som kunne hjemsendes og afsættes med fordel.

Breve fra gubernementet i Trankebar (RA-AK 196-199)

På samme vis hjemsendtes fra Trankebar et generalbrev med hvert skib, foruden en del skrivelser hjemsendt over Madras med engelsk skibslejlighed. Heri berettes om alle forefaldne begivenheder i Trankebar og det omkringliggende område, samt forholdet til såvel de indiske fyrster som de andre europæiske nationer. Nok så interessant er brevenes oplys-

ninger om konjunkturerne i Indien, salg af udsendte ladninger og opkøb af returvarer samt i det hele taget alle forhold handelen vedrørende. Rådets omhyggelige oplysninger om forholdene i Indien og oplysninger om handelens gang giver et vigtigt indblik i kompagniets handel og de betingelser, den var underlagt.

Betegnende for korrespondancen mellem Trankebar og København er de stadige beklagelser - fra begge sider - over konjunkturerne og varernes kvalitet. Direktionens breve indeholder gentagne beklagelser over de hjemsendte varers dårlige kvalitet og pålæg til gubernementet om at yde sit bedste for at tjene kompagniets og interessenternes sag. I brevene fra gubernementet afvises til gengæld enhver kritik af dets indsats og forklaringerne på, eller undskyldningerne for, mangler og fejl ved returvarerne er endeløse. På trods af denne tendens i brevmaterialet med overdrevne formuleringer så er brevene en værdifuld kilde. Brevene hjem med guvernementets vurderinger af handelen lå i stor udstrækning til grund for kompagniets dispositioner, og direktionens breve til Trankebar udgjorde de retningslinjer, guvernementet handlede efter.

Rådets Sekretprotokoller med forfølg (RA-AK 1256-1264)

Den øverste myndighed i Trankebar var Det Sekrete Råd, og sekretprotokollerne er rådets forhandlings- og resolutionsprotokoller. Indholdet korresponderer med oplysningerne i de hjemsendte breve (RA-AK 196-199) og de trankebarske rapportbøger med forfølg (RA-AK 1273-1290 og 1313-1315), men indeholder desuden væsentlige angivelser på kalkulationer over de nødvendige varer til hver enkelt returladning,

forhandlinger med kompagniets leverandører og en præcis angivelse af værdi og mængde i hver kontrakt, som sluttedes med leverandørerne. Yderligere er der indført kopier af vigtige indkomne eller afsendte breve. Protokollerne dækker et år ad gangen begyndende 1. august ved regnskabsårets begyndelse og sluttende 31. juli. De såkaldte forfølg er afskrifter af sekretprotokollerne fra 1. august til årets skib hjemsendtes. Protokollerne er bevaret dels i original, dog kun til 1745, dels i afskrift, som hvert år hjemsendtes til København. Også for denne kildegruppe gælder det forhold, at originalen, som opbevaredes i Indiens fugtige og varme klima, er i meget dårlig stand, mens kopierne, de bekræftede afskrifter, er meget velbevarede. De originale sekretprotokoller (RA-AK 1256) er så medtagne, at de ikke må benyttes. Men en forsigtig stikprøvekontrol af to dokumenter, det ene dateret 02-08-1734 (RA-AK1256) viser fuldstændig uoverensstemmende ordlyd med det tilsvarende dokument i den bekræftede afskrift (RA-AK 1257). På samme vis er et andet dokument af 01-08-1740 (RA-AK 1256) uoverensstemmende med ditto dokument i afskriften (RA-AK 1257). Det er derfor fundet forsvarligt at benytte afskriften frem for originalen.

Skibsjournaler og Skibsprotokoller (RA-AK 758-774 og 660-671)

Skibsjournalerne og skibsprotokollerne indeholder optegnelser fra de udsendte skibes ud- og hjemrejse. Hverken rækken af skibsjournaler eller skibsprotokoller er fuldstændig, idet der mangler enkelte henholdsvis journaler og protokoller fra de først udsendte skibe og enkelte i forbindelse med et skibs forlis. Tilsammen dækker de dog størsteparten af

(1) Tanjore: det distrikt i Sydindien hvor Trankebar ligger.

periodens ekspeditioner. I perioden 1732-1752 er bevaret 20 skibsjournaler og 14 skibsprotokoller. (For præcise oplysninger om hvilke protokoller og journaler, som er bevaret, se kommentarer til bilagstabel 1 s.). Skibsjournalen er den logbog, som førtes af kaptajn eller styrmand på rejsen. Den indeholder hovedsagelig nautiske optegnelser, men også notater om begivenheder på rejsen. Skibsprotokollen indeholder skibsassistentens optegnelser om alle forefaldne begivenheder om bord, men ikke nautiske optegnelser. Denne kildegruppe er mindre væsentlig for kortlægning af selve handelen, men væsentlig ved fastlæggelsen af præcise data for antallet af ekspeditioner til Ostindien og deres varighed.

Regnskaber

Asiatisk Kompagnis regnskaber bestod af et omfattende bogholderi af hovedbøger samt i tilknytning hertil et stort antal bi- og hjælpebøger. Regnskaberne førtes i overensstemmelse med konventionens pkt. 21 efter det dobbelte bogholderis principper. Ved dobbelt bogholderi forstås, i modsætning til enkelt bogholderi, en regnskabsmæssig registrering, hvor enhver post indføres to gange (dobbelt) i hovedbogen således, at der til en hver debetpost svarer en kreditpost. Det giver mulighed for ved regnskabsårets slutning at opgøre formue og gæld samt den økonomiske udvikling over tid. Regnskabsposterne går fra kassebog gennem journal til hovedbog. Kassebogen er således forbog til journalen, og denne atter forbog til hovedbogen¹. Asiatisk Kompagnis regnskaber er for størstedelens vedkommende bevaret i intakte serier. En del bi- og hjælpebøger er kasseret, men det gør knapt så meget. Værre er det, at noget så centralt som bog-

holderens auktionsbøger 1732-1752 mangler. Af det førte bogholderi i København er for perioden 1732-1751 bevaret kassebøger, negotiejournaler, hovedbøger og balancer af Asiatisk Kompagnis hovedbøger. I Trankebar førtes et regnskabsystem svarende til det, som førtes ved hovedsædet i København. Kopier af bøgerne hjemsendtes hvert år til København, og af disse er i perioden bevaret kassebøger, regnskabsjournaler, hovedbøger og tillige fra 1735 Aparte Fonds kassebøger, hvori hovedsagelig registreredes køb af varer.

Asiatisk Kompagnis regnskabsarkivalier er således omfattende og giver mulighed for besvarelse af en lang række økonomiske spørgsmål. Kassebøgerne må betragtes som regnskabet originale optegnelser. De har dog kun i ringe omfang kunnet besvare spørgsmål i forbindelse med undersøgelsen af handelen på Indien, da de fleste poster er indført så summarisk, at deres udsagnsværdi er begrænset. Derimod har de efterfølgende negotiejournaler vist sig særdeles velegnede til besvarelse af de opstillede spørgsmål. Hvor disse ikke overskueligt har anført de ønskede data, er anvendt det tredje led i regnskabsførelsen; hovedbøgerne, eller hvor hovedbøgerne har vist sig mindre velegnede; balancer af hovedbøgerne. Præcist hvilke dele af regnskabet som har været anvendt hvornår, fremgår af kildeangivelserne til de enkelte figurer, tabeller og bilag. I det følgende gives en oversigt over de hyppigst anvendte regnskabsarkivalier; negotiejournalerne og hovedbøgerne ført i København.

Negotiejournaler (RA-AK 563-569)

Negotiejournalerne er hovedbøger, hvori, som nævnt, anførtes

transaktioner allerede indtegnet i kassejournalen. I princippet er alle poster indført i journalen, så der her gives en slags oversigt over alle transaktioner vedrørende kompagniets forretninger. En væsentlig post er gengivelsen af fakturaen over de udsendte ladninger og til og med 1739 en tilsvarende faktura over hjemsendte varer. Tillige opstilles efter hver afsluttet ekspedition et regnskab for ekspeditionens forløb med blandt andet angivelse af værdien af salg af den udsendte ladning. Yderligere angives forskellig indisk valuta i forhold til danske rdl., så det er muligt at foretage kursomregninger. Desværre er der en lagune i negotiejournalerne 1749-1755, hvilket for den efterfølgende undersøgelse betyder, at oplysninger vedrørende ekspeditionerne med "Kronprinsessen af Danmark" (1748) og "Prinsesse Wilhelmine Caroline" (1751) har måttet findes andre steder. *Hovedbøger (RA-AK 514-526)*

Hovedbogen er en vigtig og i princippet uundværlig del af regnskabet. I hovedbogen findes de samme oplysninger som i journalen, blot her opført kontovis. I hovedbogen er blandt andet en gevinst og tabskonto, der kan ses som udtryk for driftens gang.

Generelt ved brugen af regnskaber er det vigtigt at benytte dem kildekritisk under hensyntagen til deres historiske funktion. Regnskaberne har skullet fremstille kompagniet som et solidt og kreditværdigt foretagende, og de har dannet grundlag for beslutninger vedrørende kompagniets aktiviteter. Et specielt problem er anvendelsen af tekniske termer for eksempel afskrivning, som i regnskaberne her dækker over et andet indhold, end termen gør i moderne regnskabsføring. Et andet problem er de relativt mange de-

(1) C. F. Hages *Handelsleksikon*, 1910 s. 1215 og J. W. Oldam, 1964 s. 109ff

ciderede regnefejl, som er opstået ved sammenlægning af flere talkolonner. Men opsplittes regnskaberne i grundtal og indsættes i egne opstillinger, som det er gjort her i opgaven, udgør regnskabsarkivalierne en værdifuld kilde til besvarelse af spørgsmål vedrørende kompagniets økonomiske og handelsmæssige transaktioner.

1.3.2 Andre utrykte kilder:

Adam Gottlob Moltkes arkiv fra Bregentved (RA-A. G. Moltkes arkiv 61-64, II A. b. 1-12)

I 1978 indlåntes A. G. Moltkes arkivalier midlertidigt fra Bregentved til rigsarkivet med henblik på nyordning. Arkivalierne indeholder blandt andet 5 pakker vedrørende Asiatisk Kompagni. Blandt arkivalierne findes en "Underretning om det nuværende Danske Compagnies begyndelse og handel til dato." af N. F. Breckwoldt dateret 13-3-1753¹. Underretningen er en art status over kompagniets hidtidige handel, og for hvert enkelt år angives ud- og hjemvendte skibe samt den procentvise nettoavance på skibenes returladninger. En overensstemmende beretning findes i den *Esmarckske arkivaflevering* (RA-DK Den Esmarckske arkivaflevering 147.2a og 148.2b.)

Yderligere indeholder Moltkes arkiv en bog med to ekstrakter vedrørende perioden 1732-1752; Henholdsvis "Extract af det asiati-

ske Comp. Böger viisende de udgaaende Skibes Cargasioner, såvelsom de Hiemkomne ladningers, beløb - hvad deraf udenrigs er udført, og hvis som her i Landene er forbleven, fra Compagniets begyndelse og til dato" og "Extract af det asiatiske Compagniets Böger viisende naar Skibene ere udgangne og igien hiemkomne, item hvor meget på een gammel actie til Skibenes cargasioner og udredninger er fourneret, hvad deraf igien saavelsom af den Continuerende Fond, er falden til udbytte med viidere fra Compagniets begyndelse og til dato". Ekstrakterne er daterede og usignerede.

Ekstrakterne er vigtige til forfølgelse af salget af de hjemkomne ladninger, deres auktionspris og videre salg, idet kompagniets auktionsprotokoller som nævnt ikke eksisterer for den pågældende periode.

Mallingiana (RA-Håndskriftsamlingen, Mallingiana I, XII, B. 14)

Historikeren og geheimestatsministeren Ove Malling levede fra 1747 til 1829, og ved sin død efterlod han sig et omfattende privatarkiv, som i dag udgør en guldgrube af oplysninger. I arkivet er en "liste over de Skibe som i ethvert af Aarene fra 1732 til 1787 ere udgangne fra Danmark til p.p.". Listen giver oplysninger om størrelsen af de udsendte ladninger, hvor meget samme indbragte ved auktioneringen, og hvor stor en

del af de solgte ladninger som henholdsvis forblev i landet eller re-eksporteredes. En tilsvarende overensstemmende usigneret og udateret ekstrakt findes i Det kongelige biblioteks Håndskriftsamling. (KB-Håndskriftsamlingen NKS 793 og NKS 793b.)

Såvel A. G. Moltkes ekstrakt, Mallingiana, NKS-793 og NKS 793b giver værdifulde oplysninger om værdi og sammensætning af de udsendte ladninger og auktionsresultatet for de hjemkomne ladninger. Det har ikke været muligt præcist at fastslå kildernes indbyrdes sammenhæng, men det fremgår klart, at de står i et afhængighedsforhold til hinanden. For en indgående diskussion af kildernes udsagn; se kommentarer til bilagstabel 6.1 s. .

Kay Larsens Ostindiske personalia og data (RA-Kay Larsen, 1912)

Kay Larsens omfattende arkiv har her kun været anvendt til en foreløbig orientering, men skal nævnes alligevel. Kay Larsen har foretaget en omfattende registrering af oplysninger vedrørende Ostindien fra utallige kilder. Desværre er oplysningerne ikke altid korrekte (jævnfør for eksempel oplysninger i skibsprotokoller og skibsjournaler RA-AK 758-774 og 660-671) og kildeangivelser mangler, hvilket begrænser brugen af de indsamlede data.

(1) N. F. Breckwoldt var underbogholder i Asiatisk Kompagni indtil 1755, hvor han blev udnævnt til toldinspektør i Helsingør, og han har således haft et indgående kendskab til kompagniets regnskaber. *RA-Embedsmandsudnævnelser under rentekammeret 1699-1772*, s. 367.

2. Udgangsposition for Asiatisk Kompagni 1732

2.1 Rettighedsgrundlag; Oktrojen af 1732

Interessesamspillet mellem statsadministrationen og det nyoprettede Asiatiske Kompagni lader sig tydeligt aflæse i oktrojen af 12. april 1732. I den fastlagdes de normative rammer for forholdet mellem kompagni og stat herunder kompagniets privilegier og forpligtigelser. Allerede i formålsparagraffen afspejles statens ønske om kontinuitet og vækst i handelen med ordene:

"..lader Os iblandt andet Comerciens og Skibsfahrtens befordring og opkomst i Vores Riger og Lande til det deraf dependende Almindelige bestes fremtarv, i Höyeste maader være angelige;" og videre hedder det "...til at vedligeholde og befordre, den allereede for 115 Aar siden, i Vores Riger og Lande begyndte importante Asiatiske Handel og Trafique;"¹.

Som der fremgår af ovenstående citat, var det ikke første gang staten gik aktivt ind i oprettelsen af et handelskompagni. Kompagniet fik da også de traditionelle begunstigelser: Fyrre års monopol på al handel hinsides Kap det Gode Håb, og hertil kom en række administrative og økonomiske privilegier nedfældet i oktrojens 25 punkter. Her skal blot nævnes de relevante, hvor tallene i parentes henviser til de tilsvarende punkter i oktrojen.

Privilegierne omfattede kompagni-

niets ret til at indgå alliancer og oprette traktater med fremmede magter samt forsvare sig mod overgreb fra disse. Dog skulle kompagniet, når det gjaldt europæiske magter, først indhente den fornødne tilladelse (pkt. 1). Kompagniets skibe måtte føre split-flag, giøs og vimpel (pkt. 10), og administrationen i Trankebar benytte det kongelige segl (pkt. 11). Tillige havde Trankebar egen ret med rettigheder til at afsige domme, undtagen i sager hvor det gjaldt liv og ære (pkt. 16). Kort sagt kompagniet fik ekstraterritoriale rettigheder efter engelsk forbillede. Som et yderligere privilegie blev kompagniet fritaget for at betale Øresundstold af ladningerne i de første 10 år, hvilket senere blev forlænget, og varer til skibenes udredning og proviantering blev ligeledes fritaget for told (pkt. 13).

Til gengæld for rækken af privilegier skulle kompagniet påtage sig visse forpligtigelser. Det fik overdraget Kastellet Dansborg og byen Trankebar med tilhørende områder (pkt. 3) samt pligt til at vedligeholde og bemane samme (pkt. 5 og 6). Det skulle betale den årlige tribut til Nayaken² af Tanjore, men måtte til gengæld nyde indtægterne af området (pkt. 7). Af de hjembragte ladninger skulle betales 2% af auktionen prisen på de varer, som forblev i landet, og 1% af de som re-eksporteredes (pkt. 14).

I to henseender betød oktrojen noget nyt i forhold til det tidligere Ostindiske Kompagnis styreform; Kompagniets kapital blev beskyttet og begunstiget på en mere omfattende måde end før. Således blev kompagniets ejendomme og skibe samt både danske og udenlandske aktionærers indskud fritaget for enhver form for beslaglæggelse (pkt. 12). Tillige fik kompagniet frihed til selv at udforme sine interne ledelsesregler, og kongen måtte hverken som konge eller aktionær blande sig i kompagniets dispositioner (pkt. 21). Nyskabelserne i oktrojen havde - tillige med det forhold at Asiatisk Kompagni ikke blev holdt ansvarlig for det tidligere kompagnis gæld (pkt. 25) - til formål at gøre kompagniet til en attraktiv investering for fremtidige aktionærer.

Staten fik med denne oktroj sikret regelmæssig besejling af fjerne og kapitalkrævende steder, idet kompagniet var forpligtiget til at besejle Indien og Kina, uanset hvordan de økonomiske konjunkturer udviklede sig. Yderligere påtog kompagniet sig udgifterne til opretholdelse af kolonier og faktorier. Til gengæld fik aktionærerne det monopol på handelen med Østen, som var en betingelse, for at de kunne handle og klare sig i konkurrencen med de europæiske nationer.

(1) *Oktroj og Konvention af 1732* findes i Asiatisk Kompagnis Arkiv, Oktrojer o.lign. RA-AK 7a og Generalforsamlingsprot. RA-AK 8.

(2) Nayak (også kaldet nabob): en titel som dækker leder, chef, general o.lign.

2.2 Organisation; Den tilsvarende Konvention

Mens de lovgivningsmæssige rammer for Asiatisk Kompagnis virke blev fastlagt i oktrojen, så fastsattes retningslinjerne for udnyttelsen af de givne rettigheder af interessenterne selv i konventionen. Heri reguleredes alle forhold vedrørende kompagniets organisatoriske, økonomiske og handelsmæssige virke. I det følgende gennemgås de organisatoriske rammer for kompagniets ledelse. (De tilsvarende økonomiske rammer vil blive omtalt i afsnit 3.1 s.). Tallene i parentes henviser til de tilsvarende punkter i konventionen af 1732.

Højeste myndighed i kompagniet var generalforsamlingen (pkt. 17), mens den daglige drift blev varetaget af direktionen bestående af 5 mand valgt af generalforsamlingen. Til at kontrollere direktionens arbejde valgtes 5 hovedparticipanter, af hvilke de to

skulle være lov- og søkyndige og de tre handelskyndige (pkt. 20).

Ved oprettelsen af kompagniet blev den egentlige aktiekapital fastsat til 100.000 rdl. fordelt på 400 aktier á 250 rdl. pr. aktie (pkt. 4 og 5). Aktionærsammensætningen og fordelingen af aktier er nøje undersøgt af Kristof Glamann. De egentlige aktionærprotokoller er gået tabt, men på basis af nogle specifikationer over aktionærer 1732, 1744 og 1753 i Den Esmarckske arkivaflevering fastslår Glamann, at aktionærerne, ikke overraskende, foruden kongen selv hovedsagelig bestod af en kreds af københavnske storkøbmand, fremtrædende embedsmænd og repræsentanter for højadelen¹. Kompagniet var aktionærstyret, og formelt stod aktionærernes indflydelse i forhold til aktiebesiddelsen, således at een fuld aktie (det var muligt jævnfør

pkt. 4 at tegne både halve og kvarter aktieandele) havde een stemme, 3 aktier to stemmer og 5 aktier og der over 3 stemmer. Der var således gjort forsøg på formelt at begrænse eventuelle storaktionærs indflydelse.

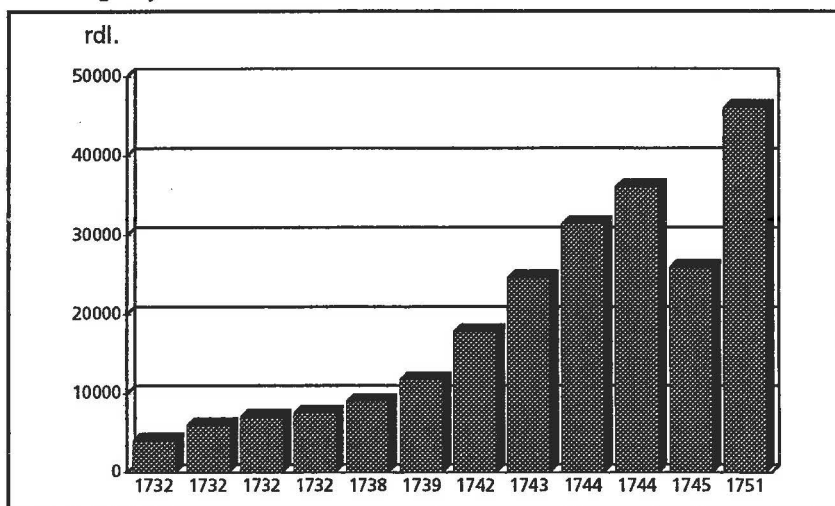
Selv om staten ikke direkte deltog i styrelsen af kompagniet, så var et tæt samarbejde mellem kompagni og stat dog stadig ønskeligt. Således fastsattes i konventionens pkt. 19, at kompagniets præsæs skulle være en høj standsperson. Til overflod var da også kompagniets tre første præsæs henholdsvis landets finansminister Chr. Ludvig Scheel Plessen efterfulgt af henholdsvis udenrigsminister Johan Sigismund Schulin i 1743 og overhofmarskal Adam Gottlob Moltke fra 1750-1772, der i praksis også fungerede som monarkiets førsteminister.

2.3 Københavnsiden; Faste anlæg, administration og skibe

I dette afsnit redegøres for kompagniets faste anlæg i København, administration og skibe. En forudsætning for at gøre København til handelscentrum, som ønsket af regeringen, var, at rigets handel med oversøiske varer begyndte og sluttede i monarkiets hovedstad. Derfor var Asiatisk Kompagnis hovedsæde placeret i København. Det bestod af et kompleks af kontorer, pakhuse, vejplads og kanalplads beliggende på et ca. 13.000 kvadratmeter stort areal på Christianshavn². Bygninger og effekter havde Asiatisk Kompagni erhvervet fra det tidligere Ostindiske Kompagni ved en offentlig auktion den 19. marts 1733 for 15.174 rdl.³. I lø-

Figur 1: Asiatisk Kompanis Ostindiefareres anskaffelsesår og kostpris 1732-1751

Kilde: *Negotiejournaler RA-AK 563-569*

(1) Kristof Glamann, 1747-49 s. 354 jævnfør aktionærlisten i Esmarckske arkivaflevering (RA-DK 147.2a og 148.2b.).

(2) En udførlig gennemgang af Asiatisk Kompagnis område og bygningshistorie er at finde i *Asiatisk Plads*, 1980 ved John Erichsen.

bet af perioden udvidedes området og nye bygninger kom til. I 1734 byggedes en dok, og i 1738 opførtes et nyt hovedsæde med Phillip de Lange som bygherre. Indtil da havde kompagniet haft til huse i Mikkel Vibes gård. Kompagniets handelsaktiviteter fordrede også større lagerplads, så 1748-50 byggedes et nyt pakhus tegnet af hofbygmester Nicolai Eigtved, hvoraf en del står endnu i dag.

Det store kompleks til trods var kompagniets medarbejderstab i København relativt lille. Den bestod i perioden af mellem 10 og 15 fastansatte medarbejdere med sit hverv, som anført i konventionens pkt. 15. De varetog den daglige ledelse af kompagniet og havde en samlet årsløn på ca. 5000 rdl.

arbejdere, som hyredes i forbindelse med et skibs losning og lastning.

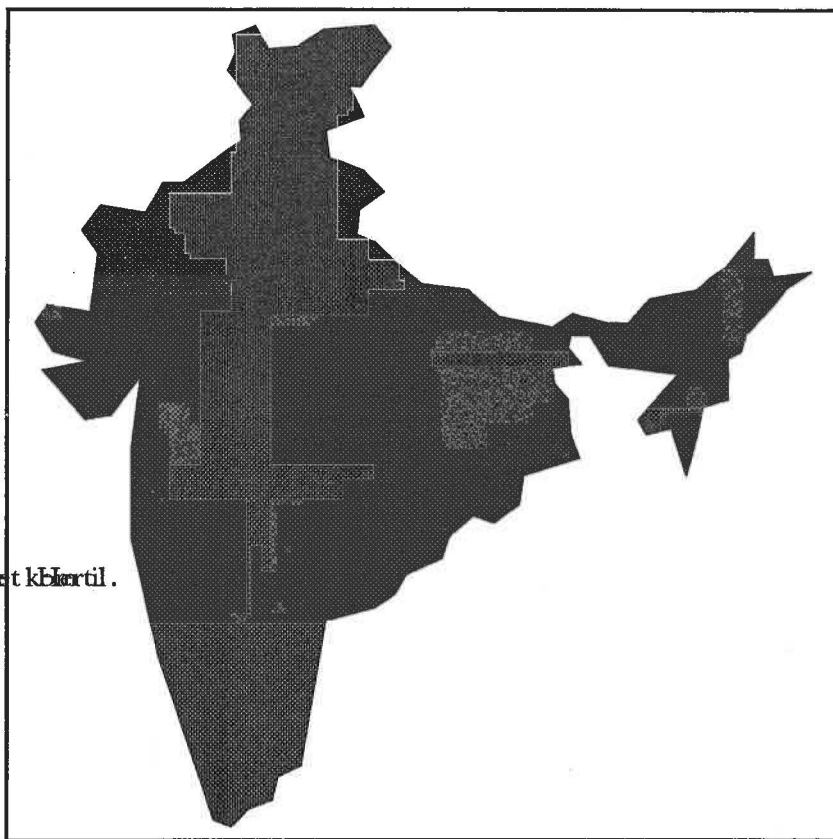
For at kunne besejle Kina og Indien og opretholde det ønskede aktivitetsniveau, måtte kompagniet have den fornødne tonnage. I hele perioden benyttede kompagniet egne skibe, som erhvervedes ved køb indenlandsk, udenlandsk og tillige byggedes på eget værft. Denne form for faste anlæg var kapitalkrævende og krævede store investeringer. I nedenstående figur er skematisk, i de enkelte år, angivet de af kompagniet anvendte summer til køb eller nybygning af skibe til besejling af Ostindien.

Grev Laurvig, Vendela, Kronprinsen af Danmark og Fredericus Quartus, alle erhvervet 1732, købte Asiatisk Kompagni af Ostindisk Kompagni for henholdsvis 4.000 rdl., 6.000 rdl., 7.000 rdl. og 7.500 rdl. I England købtes i 1738 Prinsesse Louise for 9.000 rdl., Prinses-

Figur 2: Kort over Trankebars distrikt ca. 1730

Trankebar ses her på kortet liggende ved kysten ved Cauveryflodens delta (nederst på kortet mod øst). Omkring ligger det tilhørende landområde med landsbyer, kanaler og rismarker.

Kilde: Korttegnning hjemsendt af den hallekse mission 1730. - Det kgl. Biblioteks kortsamling.

se Charlotte Amalie i 1739 for 11.741 rdl. og Elefanten i 1745 for 25.909 rdl. Af Andreas Bjørn købtes i 1742 Dokken for 17.800 rdl., Trankebar i 1743 for 24.600 rdl. og København i 1744 for 36.136 rdl. Endelig byggedes på kompagniets eget værft i 1744 Kronprinsessen af Danmark for 31.435 rdl. og Prinsesse Wilhelmine Caroline i 1751 for 46.065. Af priserne ses, at de først indkøbte skibes kostpris var betydeligt mindre end de senere, og de nybyggede skibe Dokken, Kronprinsessen af Danmark, København og Prinsesse Wilhelmine Caroline var blandt de dyreste. Prisen afhæng af størrelsen, men må også ses ud fra skibets egenverdi, den

så kaldte casque taxation. I princippet betragtedes enhver ekspedition som en økonomisk enhed. Det betød, at et hjemkommet skib så at sige solgtes til den næste ekspedition til en anslået kostpris. Den var faldende i takt med antallet af ekspeditioner, altså en form for afskrivning. I regnskaberne dækker casque over skibet plus omkostninger ved dets udrustning

kom- atillig figur Af pagniet over en otte-årig periode 1738-1745 anskaffede 7 skibe. Asiatisk Kompagni forsøgte netop i disse år at intensivere handelen på Indien, og det forudsatte en forøgelse af skibenes tonnage.

De udsendte indiefarere var de

(3) Negotiejournal RA-AK 563 1733.

(1) I Negotiejournalerne er anført den årlige "Salarie, Discretion og Løn"- udbetaling. Eksempelvis ses i Negotiejournal RA-AK 565 31-3-1740; betal til præses, direktører og hovedparticipanter 3.000 rdl. og til herværende betjente 2.180 rdl.

(2) Ostindiefarernes casque er for de gennemførte ekspeditioner angivet i bilagstabel 6.3 under omkostninger s. .

mindste i kompagniets flåde, idet skibene, som gik til Kina, var større. En præcis udvikling i skibenes tonnager er dog vanskelig at sporre, da angivelser på skibenes tonnager først foreligger fra 1747¹. Men sandsynligvis øgedes de en-

kelte skibes tonnager i perioden, hvilket også fremgår af, at de senere skibe kunne rumme flere baller bomuldstøj end de først udsendte. Men gennemsnitlig var tonnagen mellem 1747 og 1751 på 164 kommercelæster, en kom-

mercelæst svarende til ca. 2.579 kg.². Dokken, det ældste, hvor tonnagen kendes, var på 140 kommercelæster, de øvrige på 170 læster.

2.4 Trankebarsiden; Anlæg, administration og drift

I dette afsnit ses på Trankebars område, administration af kolonien, forholdet mellem ledelsen i København og Trankebar samt koloniens indtægter og udgifter.

Når Ostindiefarerne afsejlede fra København, var deres destination i Indien den danske koloni Trankebar beliggende på Indiens østkyst, Coromandelkysten³. Trankebar bestod af selve hovedbyen med kastellet Dansborg og beboedes af ca. 3000 indbyggere. Hertil kom et omkringliggende landområde, som det danske kompagni forpagtede af den stedlige tanjorske fyrste, hvorpå lå landsbyerne Tillali, Poreiar, Oluganmagalam og Weleapaliam. I alt var det danske område ca. 32 kvadratkilometer stort og havde en samlet befolkning på 10-15.000 indbyggere⁴. Tillige rådede kompagniet over en loge ved handelspladsen Porto Novo beliggende nord for Trankebar.

Trankebar lå i område præget af uroligheder i perioden. Urolighederne udsprang dels af indbyrdes stridigheder i det tanjorske hof, dels af kampe mellem morer og maratter⁵, da morerne fra midten af 1730-erne søgte at bemægtige sig området. Hertil kom det engel-

ske og franske kompagnis rivalisering, hvor kompagnierne tillige, for at fremme egne interesser, støttede forskellige indiske fyrster og tronprætendenter. Det danske kompagni havde i perioden problemer med fremskaffelsen af returvarer som følge af urolighederne. Men kompagniet undgik at blive direkte involveret i stridighederne og bevarede gode relationer til alle de stridende parter, om end det af og til holdt hårdt. I 1739 lykkedes det endvidere at udvide Trankebars område med overtagelse af landsbyerne Catechery og Anacoil med tilhørende landområder. Detaljer vedrørende stridighederne i området kan følges i guvernementets breve til direktionen i København, sekretprotokollerne og de øvrige dokumenter, men en nøjere beskrivelse heraf synes irrelevant på dette sted⁶. Dog skal en enkelt pointe fremhæves. Af guvernementets omhyggelige redegørelse for stridighederne og vurdering af de stridende parter indsats fremgår det, at franskmændene var den dominerende europæiske magt i området i perioden. Sædvanligvis fokuserer forskningen - med rette - på, at englænderne fra 1763 var den stærkeste europæiske kolonimagt i Indien. Men det synes væ-

sentligt, at franskmændene 1732-1751 spillede en dominerende rolle på Coromandelkysten⁷.

Den daglige ledelse af Trankebars funktioner, handelsmæssige såvel som administrative, blev varetaget af 17 danske embedsmænd og et større antal indere. Tillige rådede kolonien over en garnison på 85 officerer og menige samt ca. 240 indfødte soldater. Trankebars øverste myndighed var Det sekrete Råd, og det bestod ifølge konventionens pkt. 22 af "opperhovedet" eller guvernøren, en overkøbmand, en bogholder, en kasserer og underkøbmand samt en sekretær og en fiskal. Koloniens samlede lønudgift var ikke konstant, men varierede i forhold til antallet af ansatte, som i krisetider udvidedes ved ansættelse af flere indiske soldater. I perioden lå den samlede lønudgift på mellem 9.800 og 14.000 rdl.⁸

I brevene, som sendtes mellem direktionen i København og guvernementet i Trankebar, kan aflæses en del om forholdet mellem direktionen og dens embedsmænd i Indien.

Sædvanligvis gik der godt 1 1/2 år fra direktionen sendte et gene-

(1) Se bilagstabel 1 jævnfør angivelser i Algierske Søpasprotokoller RA-KK 195-205.

(2) Se endvidere under kommercelæster i pkt. 6.9 Mønt, mål og vægt.

(3) Coromandelkysten; kyststrækningen fra Kistadeltaet ved Masulipatnam mod nord til Point Calimere syd for Negapatnam mod syd. Se kort over Indien s. .

(4) Kamma Struwe, 1967 s. 10 har udregnet Trankebarområdets befolkningstal på basis af en hustælling fra 1730 i Trankebar Dokumenter RA-AK 1448 sag nr. 181.

(5) Morer og maratter; dansk betegnelse for henholdsvis muslimer og hinduer.

(6) Stridighederne er omtalt for eksempel hos Ole Feldbæk, 1980, Kamma Struwe, 1967 og Holden Furber, 1976.

(7) En af guvernementet interessant vurdering, som kunne danne udgangspunkt for videre forskning.

(8) Koloniens månedlige lønudgifter er anført under posten "generalgægekonto" i de Trankebarske regnskabsjournaler RA-AK 1872-1889.

ralbrev med et afgående skib til Ostindien, og til den fik svar med det hjemkomne skib. Det samme gjaldt for rådet i Trankebar. Den lange tid, der gik fra hvert brev blev afsendt og til svar forelå, gjorde, at rådet i konkrete situationer måtte handle på egen hånd og derefter afvente direktionens accept eller afvisning. De sager, hvor det var direktionen, som traf beslutningen, var ofte sager vedrørende ansatte, enten på skibene eller i kolonien, hvor sagens behandling kunne udsættes til vedkommende var tilbage i København. Derved besad rådet reelt en udstrakt selvstændighed, og direktionen i København kunne næppe gøre meget andet end at "approbere rådets beslutning og conduite" eller stille sig misfornøjet hermed.

Ofte gav direktionen udtryk for utilfredshed med kvaliteten af returladningernes kattuner, når de ikke holdt de foreskrevne mål, farver og bonitet eller var indkøbt for dyrt. Disse klager over varernes kvalitet blev i brevene fra rådet hjem til København altid afvist ydmygt, men bestemt. Det skete med henvisning til, at det beklageligvis ikke kunne være anderledes for eksempel på grund af krigsuroigheder, tørke eller regntid. Disse klager fra direktionens side og afvisningen heraf fra rådet dækker ligeledes over det faktum, at direktionen var magtesløs, når rådet afviste dets klager; direktionen kunne nok foreskrive de ønskede varer, men måtte acceptere rådets opkøb af returvarer.

Accepteret i København har også været det forhold, at embedsmændene i Trankebar ud over deres løn i et vist omfang "tog sig betalt" på kompagniets regning.

Lønningerne var ikke store, og af regnskaberne fremgår det, at lønnen ikke steg væsentligt i perioden. Præcist hvordan det er foregået og i hvilken udstrækning, er det ikke muligt at klarlægge.

Men en konkret sag fra 1747 og en skrivelse fra 1753 illustrerer denne problematik: Den 19. juli 1747 angav sekretær Kramer i Trankebar en sag mod kompagniets leverandør Schala Setti og hans medinteressent Arunahala Muali angående deres angivne priser på lærredstyperne pano comprido og salem puris. Skrivelsen beskylder sekretær Kramer leverandøren for ved levering af bomuldstøjer at afkræve kompagniet en højere pris for varer af dårligere kvalitet end aftalt ved kontrakt slutningen. Herved anklager Kramer leverandøren, men han insinuerer også, at rådet betaler leverandøren en pris for varen og derefter angiver en anden og højere pris i fakturaen til kompagniet. Direktionen i København foreholder rådets medlemmer Kramers anklage og beder dem undersøge sagen. De bliver aldeles fortørnede og forsvarer leverandørerne - og sig selv, om end de vedgår, at partikulære købmænd kan købe bedre varer, da de kun opkøber i små kvantiteter, har billigere transportomkostninger og færre folk at lønne. De beskylder Kramer for at have forfalsket beviser og mener, at sagen "ganske har formørket hans sind". Yderligere beskylder de Kramer for ikke at forvalte sit embede som sekretær tilfredsstillende. Kort sagt rådets medlemmer mener, sagen er yderst ærekrænkende for dem, men vil dog lade sagen undersøge. Direktionen svarer, at den vil afvente rådets rapport og indtil da henlægge sagen, men indskærper, at Kramer som en

ærekær og tro tjener har gjort det i kompagniets interesse, og at der derfor ikke må tilføjes ham nogen ulempe. I 1749 får Kramer tilladelse til at repatriere, som han har ønsket. Men han når aldrig København, da han dør i Trankebar samme år.

Dermed afsluttes sagen, uden at den på det tidspunkt oplyses yderligere. Men i en skrivelse af 10-2-1753 meddeler en senere sekretær i Trankebar, Ziegenbalg, til direktionen i København, at han er "kommet efter", at Kramers angivelse var figtig. Af skrivelsen fremgår det, at Ziegenbalgs indberetter om "alle tings omstændigheder" i Trankebar, og at det sker efter udtrykkelig ordre. Ud over at konfirmere Kramers oplysninger anfører han desuden i sit brev, at nogle betjente indkøber gods for en billig pris og indleverer det i kompagniets pakhus under en eller anden købmænds navn, og derefter stikker de 2 à 3 pagoder, som er differencen, til sig

Kramers motiver til at rejse sagen må stå hen i det uvisse, men sandsynligvis har personlige ambitioner ligget bag. I sig selv er sagen mindre interessant, for den forekommende økonomiske selvtaget blandt kompagniets embedsmænd har ikke hindret kompagniets handel. Men sagen illustrerer, at korruption forekom, og direktionens afdæmpede holdning under hele sagen giver grund til at antage, at det var et kendt og stiltiende accepteret fænomen. Dette bekræftes yderligere af Ziegenbalgs skrivelse, hvori han ud over at støtte Kramers antagelse detaljeret redegør for, hvorledes den kunne finde sted. Direktionens svar eller reaktion på denne skrivelse ses ingen steder, og den har sikkert ikke reageret.

(1) Kramers brev til direktionen i København hjemsendt med Elefanten 1746 ligger i original i den Esmarckske arkivaflevering RA-DK 147.2a no. 44. Sagen kan endvidere følges i Guv. brev RA-AK 198 og Sekretprot. RA-AK 1259 20-12 1747ff, hvorpå det følgende bygger. Nærmere oplysninger om pano comprido og salem puris følger i afsnit 4.3.2 s. .

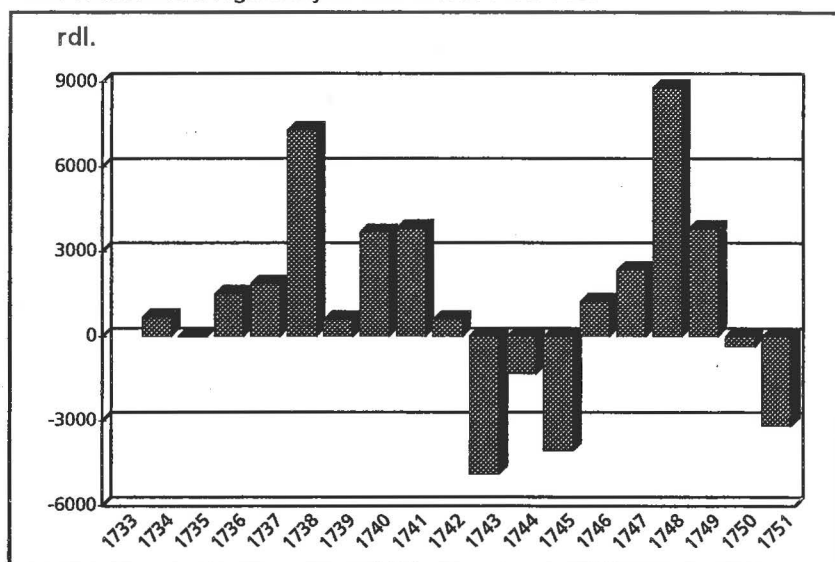
(2) Esmarckske arkivaflevering RA-AK 2a no. 75.

Koloniens udgifter, som afholdtes over kompagniets budget, var mangfoldige. De bestod i løn til samtlige ansatte, en årlig tribut til fyrsten af Tanjore, gaver til indiske fyrster og feltherrer, varer til forsyning af administration og garnison samt til vedligeholdelse af bygninger, broer, diger og vandingsystemer og desuden til det i økonomisk henseende danaidiske kar - selve fæstningsværket. Udgifterne skulle så vidt muligt finansieres af koloniens indtægter. Væsentlige indtægtskilder var søtolden og afgiften på korn- og nellehøsten. Hertil kom forpagningsindtægter af landportens told, landsbyernes told, samt handel med drankvarer, tobak, betel og tamarin, kornmåling, kasveksling, fiskeret og frihed til at holde butikker uden for byen¹.

I Figur 3 er vist en oversigt over Trankebars samlede indtægts og udgiftsresultat 1732-1751. De angivne summer repræsenterer ikke hele den til rådighed stående kapital i Trankebar, men de udtrykker henholdsvis tab eller vinding på koloniens årlige indtægter og udgifter. Regnskabsåret går fra primo august til ultimo juli det følgende år. Det årlige resultat er

Figur 3: Trankebars regnskabsresultat 1732-1751 i rdl.

Kilde: Trankebarske regnskabsjournaler RA-AK 1872-1889

her anført pr. 31 juli det pågældende år.

Af figuren ses, at kolonien helt frem til 1742 gav overskud. Overskuddet var mindst i 1735, hvor det kun var på 6 rdl. og størst i 1738, hvor det var så stort som 7.283 rdl. Men i årene 1743, 1744 og 1745 gav kolonien underskud. I regnskabsjournalerne angives årsagen til underskud at være misvækst med deraf følgende formindskelse i forpagningsafgifterne på korn- og nellehøsten, reparation af fæstningsværket og tab

på fregatten Christianus Sextus' rejser i indenlandsk farvand. De største udgifter i årene gik dog til forøgede militærudgifter og gaver til fyrsten af Tanjore i forbindelse med uroligheder i området². Fra 1746-1749 lykkedes det igen at præstere et overskud, men i 1750 og 1751 gav kolonien atter underskud. Langt de fleste år kunne koloniens indtægter således bære udgifterne. Det var kun i år med ekstraordinære udgifter forårsaget af uroligheder i området, at kolonien gav underskud.

(1) Forpagningsrettighederne blev bortforpagtet på offentlig auktion til højstbydende i et aftalt åremål. Auktionsresultaterne er gengivet i Sekretprotokollerne med forfølg. De utallige renumerer har været en forudsætning for at kunne afholde de mange udgifter.
 (2) Trankebarske regnskabsjournaler RA-AK 1882-1884.

3. Økonomi

3.1 Kapitalanskaffelse

I konventionen fastlagdes 1732 principperne for handelens økonomiske organisering. Som noget nyt i forhold til det tidligere kompagni opereredes med to fonde henholdsvis "den kontinuerende fond" og den "cirkulerende fond", en sondring der i praksis ikke opretholdtes så konsekvent som tilsigtet i konventionen¹. Derudover gjorde behovet for likvid kapital det i perioder nødvendigt også at optage lån. I det følgende gennemgås den kontinuerende og cirkulerende fonds funktion jævnfør konventionens bestemmelser, anført i parentes, samt kompagniets låntagning. Bemærk at kapitalanskaffelsen og finansieringsformen gjaldt såvel indiens- som kinahandelen.

Den kontinuerende fond

Den kontinuerende fond bestod af den egentlige aktiekapital, der, som tidligere nævnt, ved kompagniets stiftelse fastsattes til 100.000 rdl. fordelt på 400 aktier á 250 rdl. (pkt. 1). Den øgede aktivitet fra begyndelsen af 1740-erne nødvendiggjorde en udvidelse af aktiekapitalen, som derfor ved en generalforsamlingsbeslutning 22. april 1744 udvidedes til 300.000 rdl. fordelt på 1600 aktier á 187 1/2 rdl. pr. aktie². Derudover henlagdes i fonden det overskud, der

måtte være tilbage efter, at aktionærene havde fået udbetalt et udbytte på 5 % (pkt. 8). Aktionæruddyttet forhøjedes i 1743 til 15%³. Hertil kom 5% af udgående ladninger og 10% af hjemkomne varers salgsbeløb samt indtægter ved kolonien i Trankebar.

Den kontinuerende fonds kapital skulle i første omgang dække køb af forrige Ostindiske Kompagnis effekter, kastellet Dansborg, pakhus, øvrige bygninger og skibe, og hertil kom dækning af lønninger. Til "continuelle fonds aparte fond" i Indien overførtes fra 1735 kapital (pkt. 1), og fra 1738 henlagdes i en speciel "bodmeri og fabrikskonto" i Indien kapital til indkøb af returvarer for kompagniets regning i forråd, det vil sige perioden mellem et skibs afsejling og et nyt skibs ankomst⁴.

Den cirkulerende fond

Den cirkulerende fond (pkt. 5) udgjorde kapital til finansiering af skibes anskaffelse, udredning, udsendte ladninger og drift⁵. Fondens kapital var følgelig ikke en konstant størrelse, men varierede i takt med aktivitetsniveauet. Det stod enhver aktionær frit for, om han ville deltage i en ekspedition eller ej. Ønskede han det, indskød han kapital i forhold til sin aktieandel. Hvis ikke kunne hans

andel overtages af andre aktionærer eller kontinuerende fond. Opsplitning af kapitalen i to fonde bundede i behovet for likvide midler, som søgtes imødegået ved at gøre den cirkulerende fondsbeviser belånelige⁶.

Låntagning

Størstedelen af kompagniets kapital var bundet i vareladninger og varelagre. Forøgede aktiviteter, forlis eller forsinkelse af et skibs hjemkomst medførte derfor mangel på likvid kapital og nødvendiggjorde låntagning. Det var tilfældet i perioden 1744 til 1751, hvor kompagniet lånte 505.000 rdl. af Den kgl. Oktrojerede Danske Bank og tillige 24.000 rdl. af henholdsvis Fabritius og Wever og Københavns Assurancekompagni⁷. Nedenstående figur viser skematisk størrelsen af de årligt lånte summer.

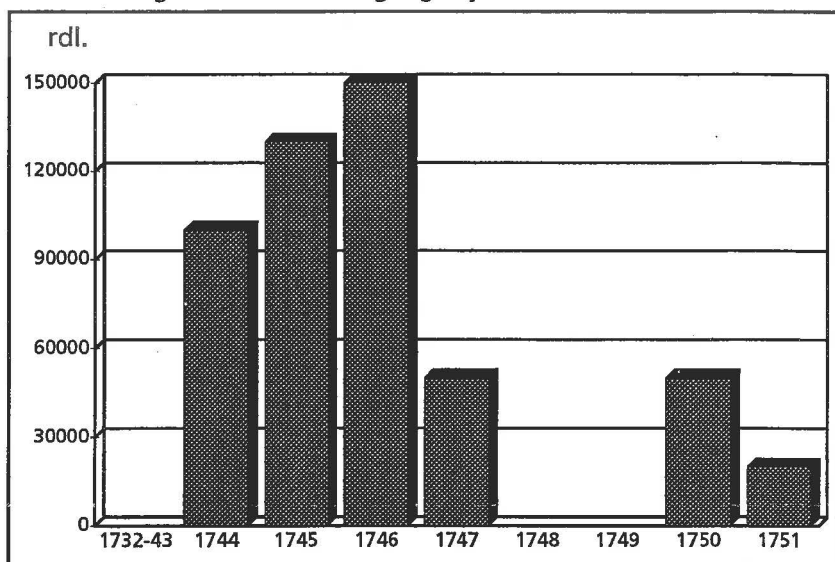
Af figur 4 fremgår de enkelte års låntagning. Her ses, at Asiatisk Kompagni frem til 1744 var selvfinansierende. Derefter låntes i årene 1744 100.000 rdl., i 1745 135.000 rdl. og i 1746 og 1747 henholdsvis 150.000 rdl. og 50.000 rdl. I 1750 låntes derefter igen 50.000 rdl. og i 1751 2.000 rdl. Låntagningen kulminerede i årene 1744, 1745 og 1746, hvor i

- (1) O. Jensen, 1944 anfører 2.229 i sin artikel om dansk aktierets udvikling i 17. og 18. årh., at 7 af aktionærene bag konventionen 1772 i et forsvarskrift af 12. december 1772 med titel "Grunde for det asiatiske Compagnis Convention af 3 aug. 1772", oplyste, at den i konventionen af 1732 indførte sondring i Asiatisk kompagnis kapitalgrundlag mellem den kontinuerende og cirkulerende fond aldrig blev ført ud i livet. Også Kristof Glamann, 1747-49, s. 57 gør opmærksom på, at de to fonde ret hurtigt flød ud i hinanden. Af kompagniets regnskaber fremgår det, at sondringen regnskabsmæssigt opretholdtes i perioden 1732-1751, men at der tillige oprettedes, hvad man kunne kalde under-kontoer. Således oprettedes i 1738 en såkaldt "bodmeri og fabrikskonto" og 1741 "Den Continuerende Fonds Speciale Voyage konti", hvorpå førtes den kontinuerende fonds andel i skibenes udredning, assurancepræmie, interesser o. lign. *Negotiejournal RA-AK 566.*
- (2) Generalforsamlingsprot. RA-AK 9 22-4-1744.
- (3) Generalforsamlingsprot. RA-AK 9 2-5-1743.
- (4) Generalforsamlingsprot. RA-AK 8 3-7-1738.
- (5) Om udredning, se afsnit 4.2.3 s. .
- (6) Kristof Glamann, 1747-49 s. 357.
- (7) Asiatisk Kompagnis transaktioner med banken er omtalt i Erik Rasmussens værk fra 1955 om Kurantbankens forhold til staten, men emnet kunne gøres til genstand for videre forskning.

alt 385.00 rdl. svarende til godt 75% af den i perioden lånte kapital realiseredes. Den begyndende låntagning faldt sammen med udvidelsen af aktiekapitalen i 1744. Det forøgede likvidbehov skyldtes tre sammenfaldende faktorer: De forøgede aktiviteter i begyndelsen af 1740-erne tillige med de mange forulykkede ekspeditioner og høje sølvpriser. Således låntes i 1744 24.600 rdl. til køb af skibet Christiansborg og 36.000 til køb af skibet København og yderligere 50.000 rdl. i 1745 til køb af orlogsskibet Fyen. I 1746 udsendtes Elefanten og til indkøb og udsendelse heraf låntes 100.000 rdl. Yderligere lån i årene samt i de efterfølgende år skyldtes, at kassebeholdningen var for lav til blot at klare de løbende udgifter. Låne- ne var kortfristede tre-måneders lån og indikerer, at likviditetsvan- skelighederne var akutte snarere

Figur 4: Asiatisk Kompagnis låntagning 1732-1751

Kilde: Kassebøger RA-AK 286-291 og negotiejournaler RA-AK 563-569

end strukturelle. Efterhånden som konjunkturerne forbedredes for Kinafarten, kunne kompagniet finansiere det udvidede antal

ekspeditioner og sølvforsendelser gennem indtægter fra de afholdte auktioner.

4. Handel på Indien 1732-1751

4.1 Aktivitetsniveau

Asiatiske Kompagni udsendte fra 1732 til og med 1751 26 skibe fra København destineret til Indien. Ostindiefarernes antal afspejler kompagniets hensigt og formåen i aktivitetsniveauet for Indienshandelen.

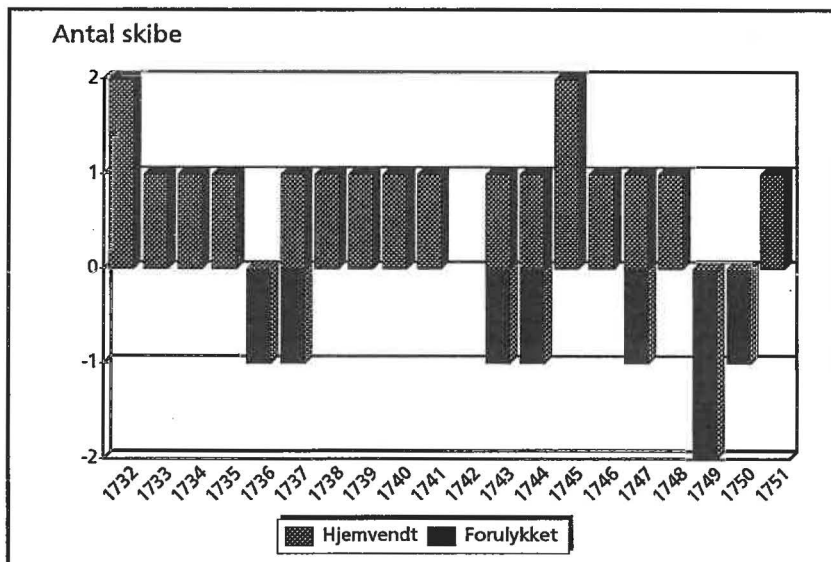
Den følgende oversigt viser antal og fordeling af de udsendte ostindiefarere. For at belyse intensiteten af Kompagniets aktiviteter er i oversigten angivet alle udsendte ekspeditioner, også de som ikke gennemførtes, fordi skibet forulykkede.

Fra 1732 og indtil 1742 udsendte det nystiftede kompagni regelmæssigt et skib om året med undtagelse af 1732 og 1737, hvor tallet var 2. I de følgende 10 år steg aktiviteten, så der i 5 år udsendtes 2 skibe¹. Samtidig med det stigende antal ekspeditioner efter 1742 skete en stigning i antallet af skibe som forulykkede. Således forulykkede 6 ud af de 14 ekspeditioner, som afgik fra København 1742-1751, og i hele perioden forulykkede 8 skibe.

Ekspeditionerne til Indien fulgte i perioden alle, med undtagelse af Prinsesse Louise i 1743, København i 1746 og Kronprinsessen af Danmark i 1749, det samme mønster. Typisk så en rejse således ud: Skibet passerede Kronborg i een af årets 3 sidste måneder og ankom til Trankebar juli, august eller september det følgende år. På både ud og hjemrejsen lagde skibet ind om Kap det Gode Håb eller i færre tilfælde Porto Pray for

Figur 5: Asiatic Kompagnis ekspeditioner til Indien 1732-1751

Kilde: Bilagstabel 1. Skibs- og sejltidsskema for Asiatic Kompagnis Ostindiefarere 1732-1751 s.

at få vand og eventuelt forsyninger. Hvis skibet ankom til Trankebar "tids nok", det vil sige i juli eller august, før regntiden, skaffedes og lastedes den fulde returladning i de efterfølgende måneder, og skibet returnerede i november eller december til København. Såfremt skibet først ankom til Trankebar sidst på året lige før regntiden, eller det ikke var lykkedes guvernementet at skaffe fuld returlast, specielt overlaster af lærredsvarer kunne det knibe med at få tilvejebragt i rette tid, blev skibet, efter indtagelse af underlast, sendt til Achin på Sumatra for at overlige i regntiden. Trankebar havde ingen egentlig havn, men kun en red som ikke ydede skibene tilstrækkelig beskyttelse mod regntidens storme. Fra Achin kom skibet tilbage til Trankebar i

december eller januar. Om muligt havde det fragtlast med frem og tilbage. Efter tilbagekomsten indtog skibet den øvrige last af varer og sejlede derpå fra Trankebar i januar eller februar med kurs mod København. Om alt gik vel nåede skibet København ca. 8 måneder efter afrejsen fra Indien. Den gennemsnitlige rejsetid for en fuldført ekspedition var i perioden på 595 dage, jævnfør bilagstabel 1 s. .

Udsendelsen af 2 ostindiefarere i 1732 illustrerer Asiatic Kompagnis allerede tidligt udtalte ønske om at udsende mere end 1 skib om året til Ostindien². Men selv om kompagniet havde økonomisk formåen til at afskibe to ladninger om året, så kom der reelt til at gå 10 år, før det skete igen³.

(1) Af oversigten fremgår det, at der ikke udsendtes skib i 1742, og at der i årene fra 1743 til 1751 udsendtes 2 skibe i 5 af årene. Her spiller den valgte opgørelsesmetode ind, ifølge hvilken rejsen starter med passage af Kronborg. Dokken passerede således bommen 20-12-1742, men Kronborg 30-1-1743. Valg af afrejsedato forklarer også øvrige afvigelser i angivne datoer i forhold til tilsvarende angivelser hos Erik Gøbel, 1987 s. 76, der som afrejsetidspunkt angiver det tidspunkt, da skibet "står sundet ud".

(2) Dir. brev RA-AK 1232 no. 1 skrivelse af 21-11-1732. Heri hedder det "thi De kan nu næst Guds bistand, herfra forvente 2 á 3 skibe årlig".

Det skyldtes dels de politiske forhold i Sydindien dels de store partier varer, hollændere, fransk-mænd og englændere opkøbte. Området prægedes allerede i 1730-erne af uroligheder og krig, hvilket medførte produktions- og indsamlingsvanskeligheder af lærredsgods. Hertil kom, at de andre europæiske nationers omfattende opkøb af returvarer fordyrede varerne for Asiatisk Kompagni og gjorde det vanskeligt at købe tilstrækkeligt gods af god kvalitet. Således lå der f.eks. i 1733 3 skibe på Trankebars red, som fordrede last; Vendela udsendt af Interimskompagniet i 1731 samt Asiatisk Kompagnis skibe Kronprinsen af Danmark og Grev Laurvig. Men guvernementet kunne kun skaffe last til ét skib, det mindste, så Vendela afsejlede med fuld last, og Kronprinsen af Danmark og Grev Laurvig måtte overlige i Achin¹. I de næstfølgende år bad guvernementet gentagne gange indtrængende direktionen i København om kun at udsende et skib om året, da det voldte problemer nok blot at skaffe een årlig returladning.

Men i 1739 besluttede generalfor-

samlingen alligevel at udsende to skibe om året. Det skete dels i forventning om bedre konjunkturer efter krigsudbruddet mellem England og Spanien i oktober 1739, dels fordi "bekostningerne her og der er de samme hvad enten der negotieres lidet eller meget"².

Der skulle dog gå frem til tiden for krigsudbruddet mellem England og Frankrig 1744, før beslutningen kunne iværksættes, hvilket skyldtes manglende tonnager. Men efter det problem var blevet afhjulpet, udsendtes fra 1744 og til 1751 12 ekspeditioner. Uheldigvis forulykkede de 5 af skibene, så stigningen i handelsaktiviteten blev ikke så stor som tilsigtet.

I et forsøg på at forbedre indtjeningen ved den ostindiske handel og gå nye veje besluttede generalforsamlingen i 1743 at sende et skib direkte til Malabarkysten for at opkøbe peber. Det var den eneste ekspedition i perioden, som ikke var destineret til Trankebar. Men kompagniet fik aldrig mulighed for at vurdere udfaldet af en sådan ekspedition, idet skibet strandede på udrejsen, og forsøget ikke blev gentaget. Direktionen lod også to hjemgående ski-

be handle direkte på Malabarkysten. Således sendtes København (1746) og Kronprinsessen af Danmark (1750) fra Trankebar til Malabarkysten for der at komplettere deres ladning med peber.

Hele perioden er præget af mange forulykkede ekspeditioner; 8 i alt hvoraf de 3 var total forlis. De mange forulykkelser og forlis lader sig ikke umiddelbart forklare. Ruten var velkendt og kaptajnerne erfarne. En forklaring kunne være, at skibene måtte afsejle i vintermånederne for senere at fange sydvestmonsunen i Det Indiske Ocean. Strækningen ud i Atlanterhavet var den farligste, og den blev tilbagelagt om vinteren, hvor stormene hærgede³.

Hovedindtrykket af Asiatisk Kompagnis aktivitetsniveau 1732-1751, er, at det var stabilt, men stigende mod slutningen af perioden. Resultatet af den stigende aktivitet kom dog ikke til at stå mål med forventningerne på grund af de mange forulykkede ekspeditioner, som reelt kom til at betyde, at der gennemførtes 18 rejser til Ostindien på 20 år.

4.2 De udsendte ladninger

Asiatisk Kompagnis formål med handelen på Ostindien var selv sagt at udsende en ladning varer til Indien, som dér kunne afsættes med fordel, og dernæst opkøbe en returladning indisk gods, sejle den hjem og i København afsætte den med yderligere fordel.

Fra statens side forelå ingen restriktioner for hvilke varer, som måtte eksporteres, og der var hel-

ler ingen forpligtigelser i form af tvangseksport. I Indien måtte kompagniet på samme vis uden restriktioner indføre de varer, det ønskede. Asiatisk Kompagni kunne derfor frit, under hensyntagen til markedsforholdene, sammensætte ladningerne, så de bedst mulig kunne afsættes og dække omkostningerne ved opkøb af returvarer.

Den vare, som gennem hele perioden bedst lod sig afsætte i Indien, var sølv. Alle de udsendte ladninger bestod derfor overvejende af sølv suppleret med jern, drankvarer (drikkevarer), skibsmateriel og øvrige småartikler.

Af tabellen ses, at en ostindiefarers hele udsendte ladning 1732-1736 gennemsnitlig var på 92.000 rdl. stigende til 121.309 rdl. i den

(9) Ganske vist udsendtes der i 1737 2 skibe, Kronprinsen af Danmark og Vendela. Men Kronprinsen af Danmark udgik med Fredericus Quartus' ladning, efter den i 1736 var strandet ved Skagen. Så reelt funderede interessenterne kun til een ladning i 1737, nemlig Vendelas.

(1) Guv. brev RA-AK 196 Generalbrev med Vendela 31-10-1733.

(2) Generalforsamlingsprot. RA-AK 8 2-4-1739.

(3) Erik Gøbel, 1987 har kortlagt ostindiefarernes ruter på udrejserne og hjemrejserne s. 24ff. og s. 45ff.

efterfølgende 5-års periode. Derefter faldt ladningernes værdi med ca. 10.000 rdl. i årene 1742-1746 til 109.233 rdl. for i den sidste 5-års periode atter at stige til 145.000.

I periodens første 10-år steg ladningernes størrelse jævnt parallelt med kompagniets ønske om at styrke og intensivere handelen på Ostindien. Men i slutningen af 1730-erne havde guvernementet i Trankebar problemer med at få det udsendte sølv omsat i varer på grund af stadige uroligheder i området, og det betød, at skibene måtte lade efterstå dele af den udsendte kapital. Således efterstod i 1741 så meget som 150.000 rdl.¹. Yderligere var prisen i Europa på ostindiske varer dårlig². Derfor udsendtes fra 1742-1746 mindre ladninger end de forudgående år, hvilket også faldt sammen med manglende tonnage. Men efter den manglende tonnage var blevet afhjulpet ved køb og bygning af skibe, udsendtes fra 1747 de største ladninger overhovedet i perioden på gennemsnitlig 145.000 rdl., hvilket var ca. 50.000 rdl. større end de i perioden først afskibede ladninger.

4.2.1 Sølv

Sølv udgjorde langt den overvejende del af ladningerne i perioden. Værdien af det udsendte sølv var stigende fra 87.432 rdl. 1732-1736 til 113.983 rdl. 1737-1741. Derefter fulgte en nedgang på 13.202 rdl. til 100.781 rdl. i 1742-1746 efterfulgt af en stigning på 34.583 rdl. til 135.364 rdl. i den sidste fem-års periode.

Således var sølvets andel af den samlede udsendte investering i tiden 1732-1736 95%. Her tegnede

Tabel 1: Sammensætningen af de udsendte ladninger 1732-1751

Gennemsnit pr. skib i rdl.

Kilde: *Bilagstabel 2. de udsendte Indiefareres ladninger 1732-1751 s.*

Periode	Samlet ladning rdl.	Sølv rdl.	Varer i alt rdl.	Metal rdl.	Drankvarer rdl.	Skibsmateriel rdl.	Øvrige rdl.
1732-1736	92.000	87.432	4.568	3.867	528	80	92
1737-1741	121.309	113.983	7.326	4.990	690	435	1.212
1742-1746	109.233	100.781	8.451	5.718	1.457	170	595
1747-1751	145.000	135.364	9.636	4.529	1.906	1.050	1.158

Kronprinsen af Danmarks ladning 1734 sig for den største andel, idet 97% af ladningen bestod af sølv. 1737-1741 udgjorde sølvet i gennemsnit 94% af ladningerne faldende til 92% i tiden 1742-1746. Nedgangen fra 94% til 92% skyldtes Charlotte Amalies ladning i 1744. Den var atypisk for perioden, idet den var mindre end de øvrige ladninger, nemlig på 86.032 rdl. og tillige den ladning i hele perioden, hvor sølvet udgjorde den mindste andel; 89% af den samlede ladning. Sølvets mindre andel skyldtes, at kompagniet ønskede, at ladningen suppleredes af de i Trankebar efterstående restancer af tidligere udsendte investeringer³. Hertil kom kompagniets midlertidige likviditetsvanskeligheder, som tidligere omtalt. I de efterfølgende år 1747-1751 steg andelen af det udsendte sølv igen med 1%, så sølvet i gennemsnit udgjorde 93% af de udsendte ladninger.

Sølvets andel af periodens udsendte ladninger udgjorde et højt og relativt konstant niveau på gennemsnitlig 93%. Det høje niveau skyldtes dels, at sølvet var den mest profitable finansieringsform - faktisk den eneste mulige - dels at sølvet var en betingelse for, at guvernementet efter omveksling kunne betale kompagniets leverandører for returvarer. Kristof Glamann angiver i sin undersøgelse

af Asiatisk Kompagni, at udsendelsen af sølv og rede penge for hele perioden 1732-1772 udgjorde gennemsnitlig 79% for Ostindiens vedkommende⁴. Sølvets gennemsnitlige andel af de udsendte ladninger var således mindre i oktrojperiodens sidste halvdel 1752-1772. Det skyldtes enkelte rene vareladninger, for generelt var mængden af sølv pr. skib stigende 1732-1772⁵.

4.2.2 Øvrige varer

Ud over sølv sendte kompagniet også forskellige handelsvarer til Ostindien. Varerne kan inddeles i 4 varegrupper; metal, drankvarer, skibsmateriel og øvrige varer. Af tabel 1 fremgår det, at varernes andel udgjorde 5% i gennemsnit af den samlede ladningsværdi 1732-1736, stigende til henholdsvis 6% og 8% i de to efterfølgende perioder, for til slut 1747-1751 igen at falde til 7%. Udsvingene i varernes andel er små, men må søges dels i afsætningsforholdene i Indien (herom senere) dels i det forhold, at varerne var underordnet sølvet. Gennemsnitlig udgjorde for hele perioden varernes andel af den samlede ladning knap 7%.

Metaller (Jern og kobber)

Fordelingen på varegrupper fremgår ligeledes af tabel 1. Her skal det dog bemærkes, at den mang-

(1) Guv. brev RA-AK 197 Generalbrev med Prinsesse Louise 13-7-1741.

(2) Generalforsamlingsprot. RA-AK 8 23-9-1741.

(3) Dir. resolutionsprot. RA-AK 29 10-9-1745.

(4) Kristof Glamann, 1947-49 s. 359.

(5) Ole Feldbæk 1980, s. 124 og Ole Feldbæk, HT, 1990.

lende specificering af varernes art for Kronprinsen af Danmarks og Prinsesse Wilhelmine Carolines ladninger i henholdsvis 1748 og 1751 medfører, at varer udsendt i perioden 1747-1751 er repræsenteret ved kun een ladning; Dokkens i 1747.

Den vigtigste vareartikel var i hele perioden norsk og svensk stangjern. Kobber til forhudning af skibe og prægning af mønter udgjorde i perioden kun en meget lille del af metallerne og er først registreret i Københavns ladning udsendt 1747¹. Jernet fungerede som ballast i skibene, og var tillige den handelsvare, som lettest lod sig afsætte. Jernets andel udgjorde i snit 85% af varerne 1732-1736 faldende til henholdsvis 68% og 65% i de efterfølgende perioder for sluttelig at udgøre 52% af handelsvarerne i Dokkens ladning i 1747. Udsvingene må igen forklares med afsætningsforholdene og med drankvarernes såvel som de øvrige varers stigende andel.

Drankvarer

Drankvarerne, fortrinsvis snaps og rødvin, udgjorde en stigende andel af handelsvarerne, fra 10% i de første 10 år indtil 1742 og til 21% i periodens sidste halvdel. Den stigende andel skyldtes stigende efterspørgsel blandt de tørstende europæere i Indien, og drankvarerne fandt, når kvaliteten var i orden, god afsætning. Efter ethvert skibs ankomst kontrolleredes ladningens indhold i forhold til den medfølgende ladningsfaktura. Symptomatisk for hele perioden var en, ifølge skibenes kaptajn og guvernementet,

stadig og uforklarlig stor lækage på de udsendte drankvarer²!

Skibsmateriel

Det udsendte skibsmateriel bestod af artikler til reparation af sejlskibene, især tovværk, hamp, tjære og sejldug. Denne vares andel af handelsvarerne lå i hele perioden på gennemsnitlig 5%. Skibsmateriellet anvendtes dels til reparation af ostindiefarerne og kompagniets eget skib i indenlandsk fragtfart Christianus Sextus, dels i mindre grad til videre salg til de andre europæiske nationer. *Øvrige varer*

De resterende varer havde ingen økonomisk betydning for handelen, idet de udsendte varer først og fremmest var til brug i Trankebar. Varegruppen bestod af adskillige forskellige småartikler varierende fra kalk til vandingskanalerne og kirurgiske instrumenter over smør til modehatte.

Generelt havde de udsendte handelsvarer kun ringe økonomisk betydning for kompagniets indenhandel. Formålet med udsendelsen af disse varer var først og fremmest, at de fungerede som ballast i skibene - som jernet - og tillige forsynede Trankebars indbyggere og andre europæere med forbrugsvarer og materiel til reparation af skibe og bygningsværker.

4.2.3 Køb og assurance

Før udsendelsen af et skib kunne finde sted, skulle hvert skib forsynes med ladning samt materiel til istandsættelse af skibet og proviant til rejsen. Endelig assureredes

skib og ladning, inden skibet afsejlede.

Sølv

Sølv og kontanter til det pågældende års ladninger til Indien og Kina skaffede kompagniet ved offentlig licitation eller såkaldt "auktion". I direktionens resolutionsprotokoller findes udførlige oplysninger om hver enkelt licitation, så det er muligt at følge, hvem som fik overdraget hvilke leverancer og størrelsen deraf. Oplysningerne rummer dog den usikkerhed, at det ikke af resolutionsprotokollerne fremgår, hvorvidt de aftalte leverancer leveredes til fastsat tid, og om betalingen derfor ligeledes faldt som aftalt.

Licitations afholdtes en gang om året på Børsen, eventuelt to gange hvis kursen på sølv var højere end direktionen kunne godtage i første omgang. Auktionen fandt som regel sted om efteråret i forbindelse med skibenes udredninger³. Før leverandørerne kunne byde, blev leveringskonditionerne oplæst; hvilke sorter man ønskede, lødigheden, leveringstid og betaling⁴. Leverandørerne af sølv var dels københavnske storkøbmænd, dels pengestærke jøder. Hovedleverandører var de to firmaer "van Hemert" og "Fabritius og Wewer". Men derudover fungerede som leverandører Holmsted, Iselin (fra 1748), Demercieres (indtil 1741) samt endog (indtil 1743) kompagniets bogholder Frantz Fæddesen og kasserer Daldorf⁵.

Hovedindtrykket af forløbene af sølvleverancer til kompagniet, et indtryk som fås ved gennemlæs-

(1) Guv. brev RA-AK 197 28-10-1748.

(2) Mangler ved de udsendte ladninger i forhold til ladningsfakturaen er anført i Sekretprot. RA-Ak 1256-1259.

(3) Dir. resolutionsprot. RA-AK 29 29-11-1732. Vedr. udredning, se s. .

(4) Kristof Glamann, 1747-49 s. 362. Kompagniets sølvleverancer, liciterede summer, sølvkurser og leverandører er nøje dokumenteret af Kristof Glamann. Det synes overflødig at undersøge disse forhold yderligere her.

(5) Sammenfaldet mellem ansatte i kompagniets leverandører til kompagniet kunne undersøges yderligere. Ben te Halding har i sin magisterkonferens fra 1969 dokumenteret københavnske 5 storkøbmænds leverancer af sølv og varer til Asiatick Kompagni i den her undersøgte periode.

ning af direktionens resolutionsprotokoller, er, at de forløb problemfrit. Kompagniet havde ingen problemer med at skaffe de ønskede summer i perioden. Sølvleverancer via Hamborg, Amsterdam og Cadix hører sidste del af den 40-årige oktroj-periode til, efter at stigende sølvkurser i Danmark nødvendiggjorde indkøb af sølv i udlandet. Egentlig var de store udførsler af kontanter i strid med tidens merkantalistiske tankegang, men staten lagde ingen hindringer i vejen for kompagniet, da de udførte summer i form af øget skibsfart og varehandel "vendte større tilbage" til statens pengekasse.

Varer

Foruden sølv udliciteredes de nødvendige leverancer af varer til såvel ladning som udredning. Til udredningen opkrævedes et beløb svarende til 30% af ladingens værdi som anført i konventionens pkt. 33. Begrebet udredning dækkede over en ekspeditions omkostninger. I princippet omfattede udredning de udgifter, der eksklusiv casque taxation lå mellem beslutningen om et skibs udsendelse og hjemkomst med afsluttende repartition¹. Udgifter til de gennemførte ostindieekspeditioners udredning 1732-1751 fremgår af bilagstabel 6.3 i forbindelse med den efterfølgende vurdering af handelens rentabilitet. Licitation var ikke den eneste måde, hvorpå kompagniet skaffede varer, idet der også sluttedes kontrakt med leverandører om levering af en vare forud for licitationen. For leverandørerne til Asiatisk Kompagni gjaldt det, at de i lighed med kompagniet var frit-

get for "told og consumption", ifølge konventionens pkt. 13. Varerne bestod hovedsagelig af jern, tømmer, hamp, tjære, sejl-dug og andre varer af samme art samt til proviant brændevin, brød og flæsk. Leverandørerne var købmænd og også her af og til kompagniets egne folk². Også med hensyn til vareleverancer synes kompagniet at have kunnet skaffe sig det fornødne, om end det er tvivlsomt, om leveringstiderne altid blev overholdt.

Foruden leverancer af varer bidrog købmændene også med forsyninger af udenlandsk valuta i form af veksler til udrustning af skibene. Denne vekseltrafik kan følges i kompagniets Indenlandske og Udenlandske Breves Kopibog. Kristof Glamann har beregnet, at værdien af kompagniets remitterede veksler i perioden 1732-1758 udgjorde 44.386 engelske pund sterling fordelt på 265 veksler og tilsvarende 409.231 gylden i hollandsk kurant fordelt på 501 veksler i samme tidsrum³. Kristof Glamann har undersøgt perioden frem til 1758, så det er rimeligt at antage, at veksler i perioden 1732-1751 har spillet en væsentlig rolle i finansieringen af skibenes udredninger.

Reglerne for assurance af skib og ladning var fastlagt i konventionens pkt. 42. Kompagniet assurerede skibets casque og den kontinuerende fonds andel af ladingen. Den øvrige del af ladingen kunne forsikres af interessenterne i forhold til enhvers andel, men assurance heraf var ikke obligatorisk. Assurancen tegnedes fortrinsvis i England hos agenterne J. Collet og F. Mülman ved Det

londonske Assurancekompagni og i Holland ved Madame Jan Moor et Zoonen og Mr. Christian Orsoy et Zoonen begge i Amsterdam⁴. Generalforsamlingen afgjorde, hvor skibene skulle forsikres, efter direktionen havde indhentet tilbud⁵. Hvorvidt forsikring tegnedes i England eller Holland afhang af præmien. Den var ifølge negotiejournalerne i perioden på 6-7% plus police og provision stigende til 9% i slutningen af perioden. J. O. Bro-Jørgensen har på basis af Asiatisk Kompagnis negotiejournaler og hovedbøger udregnet, at kompagniet i perioden 1732-1737 og 1743-1749 lod sig forsikre i Holland for 124.657 rdl., i London for 118.903 rdl., i Hamborg for 711 rdl. og i København for 6.912 rdl.⁶.

4.2.4 Salg af de udsendte ladninger

Salget af de udsendte varer sølv så vel som forhandlingsvarer varetoges af guvernementet i Trankebar. Sølv var den vare, der generelt afsattes med størst fordel, men salgsprisen og omsætningstiden afhang af de aktuelle forhold på det indiske marked. I perioder med tilførsel af store mængder sølv faldt sølvprisen, og omvendt steg den i mangelsituationer. Omsætningstiden kunne vare flere måneder, enten fordi guvernementet som i 1733 holdt sølvet tilbage i forventning om stigende pris, eller som i 1740 og 1741 hvor uro i området vanskeliggjorde omvekslingen⁷. Handelsvarerne var vanskeligere at afsætte end sølvet. Inderne ville ikke vide af disse europæiske varer, som derfor måtte sælges til de øvrige euro-

(1) Chr. Skov, 1975 s. 11. Repartition dækker overskudsdeling.

(2) Ses af Dir. resolutionsprot. RA-AK 28-30.

(3) Kristof Glamann 1747-49.

(4) Forsikringssted, præmie m.v. fremgår af Negotiejournalerne 563-569.

(5) Generalforsamlingsprot. RA-AK 9 24-10-1744.

(6) J. O. Bro-Jørgensen, 1945, s. 201ff og bilagstabel 3 s. 416.

(7) Guv. breve RA-AK 196 30-9-1736 og RA-AK 197 15-10-1740 og 1-2-1741.

pæriske nationer, hvilket betød et begrænset marked af købere, hvis egne kompagnier indførte de samme standardvarer.

Bruttofortjenesten på salg af de udsendte ladninger i årene 1732-1751 fremgår af tabel 2. Den er angivet dels i rdl. og dels i pct. af købsprisen.

Desværre fremgår af regnskaberne kun salgsprisen på sølv og varer tilsammen, hvor en udspecificering af bruttofortjenesten på de enkelte varegrupper havde været ønskelig. Udsagn om fortjenesten er derfor tillige baseret på guvernementets breve til direktionen i København og rådets sekretprotokoller¹.

Som det fremgår af tabellen, blev varerne i perioden solgt med en ret konstant fortjeneste på i gennemsnit 13% svingende fra 10% til 15%. Rentetabet på sølv udgjorde mellem 2 til 3% af det udsendte sølv. Det og andre omkostningsfaktorer, som vil formindske den angivne bruttofortjeneste, er ikke medregnet her, men indgår i den senere vurdering af handelens samlede resultat.

4.2.5 Sølv

Før det udsendte sølv og kontanterne kunne anvendes som betalingsmiddel, måtte det omveksles til den lokale møntsort sædvanligvis portonoviske pagoder eller franske fanoer. Centrum for periodens "ganske indianske handel med sølv og kontanter" var Bengalen, og for omvekslingen stod de såkaldte toquedorer. Toquedorerne var lokale vekselere bosat på Trankebars territorium og ansat

Tabel 2: Bruttofortjeneste på de udsendte ladninger 1732-1751

Gennemsnit pr. skib angivet i rdl. og som procent af købsprisen.

Kilde: Bilagstabel 3. Bruttofortjeneste på de udsendte ladninger 1732-1751 ved salg i Indien s. .

Periode	Samlet fortjeneste rdl.	Samlet fortjeneste pct.
1732-1736	9.088	10
1737-1741	18.467	15
1742-1746	15.539	14
1747-1751	5.752	13

af kompagniet til en fast løn. De fik sølv og kontanter udleveret til omveksling og tilbageleverede den omvekslede sum til guvernementet. Der var således ikke tale om, at toquedorerne købte den udsendte kapital af kompagniet, da de ifølge guvernementets vurdering kun var fattige folk.

"Thi de ere alle med hinanden næppelig ejer af 10.000 rdl. egen penge og en del i blandt dem udi større giæld end de formår at udrede"².

Den 25. december 1747 bortrømte to af kompagniets toquedorer Muttea og Tandearaya Pulle og efterlod sig en gæld på 30-40.000 rdl. Mange, som havde betroet dem kapital, blev ruinerede, men kompagniet selv led ingen skade³. Tilfældet er dog enkeltstående, og guvernementet foretrak i hele perioden at omsætte den udsendte kapital via toquedorerne.

I såvel guvernementets breve hjem til direktionen i København som i rådets sekretprotokoller gives der oplysninger om afsætningen af det udsendte sølv og kontanter. Der er dog ingen konkrete oplysninger om sølvpriser og avance, men derimod oplyses om konjunkturerne bredt. I årene 1732

til 1734 var prisen på sølv lav. Den lave pris skyldtes et stort udbud af sølv fra de mange europæiske skibe kombineret med en lav efterspørgsel.

Orearpaleam og Arcot var i perioden centrum for afsætning af kompagniets kapitaler, men Naboben over Coromandel og Arcot havde travlt med at konsolidere sin position, og der blev derfor ikke møntet så mange rupier på Arcot som vanlig⁴. Men fra 1735 bedredes konjunkturerne. Sølv og kontanter kunne igen afsættes med fordel, og bruttofortjenesten på sølv- og varer - tegnede sig i perioden 1737-1741 for den største avance i hele perioden, nemlig 15%. De gunstige vilkår varede dog kun kort, for i slutningen af 1740 tiltog stridighederne i området mellem morer og maratter og vanskeliggjorde afsætningen. Maratterne hærgede området nord for Trankebar ved Pondicherry, så ingen vekselere ville påtage sig ansvaret for forsendelsen af sølv og kontanter⁵. I 1742 kunne sølvet og specierne igen afsættes til en god pris, men området var i årtiet fra 1740-1750 præget af stadige uroligheder mellem morer og maratter sekunderet af de engelske og franske, hvilket betød svingende sølvpriser. Senest be-

- (1) I de hjemsendte faktura over hvert skibs indtægter og udgifter er anført fortjeneste på salg af de udsendte ladninger. Men da dele af den, det være sig sølv så vel som varer, ofte ved skibets afrejse endnu ikke var afsat, er den angivne fortjeneste for udsendte ladninger i årene 1732, 1734, 1738 og 1746 anslået og må derfor ikke regnes for absolut. Igen er perioden 1747-1751 repræsenteret ved kun een ladning, Dokken 1748.
- (2) Guv. brev RA-AK 196 12-1-1734. Der var altså ikke tale om at "de europæiske mønter solgtes til de indfødte vekselere", som Kamma Struwe, 1967 skriver s. 52.
- (3) Guv. breve RA-AK 198 28-10-1748.
- (4) Guv. brev RA-AK 196 31-10-1733.
- (5) Guv. brev RA-AK 197 15-10-1740 og 2-1 1741.

tød ødelæggelsen i 1751 af to morske myntningssteder i Arcot og Alempere, at de ikke kunne modtage sølv, og guvernementet frygtede, at handel og vandel på kysten aldrig ville blive, hvad den havde været¹.

Men på trods af afsætningsvanskeligheder og svingende sølvpriser var rede kapital til stadighed den vare, der lettest lod sig afsætte, og omvekslingen en nødvendighed så kompagniet kunne betale sine vævere og de øvrige håndværkere tilknyttet tekstilproduktionen.

4.2.6 Øvrige varer

Oplysninger om salg af alle de øvrige varer må ligeledes hentes fra guvernementets breve og sekretprotokollerne. Handelsvarerne skulle ifølge kompagniets forskrifter sælges på en offentlig auktion i Trankebar; afsætning og pris var som følge heraf bestemt af markedsforholdene. Men i praksis viste denne afsætningsmåde sig vanskelig. Ofte var der ingen købere til varerne eller de tilbudte priser var uacceptable. I så fald blev varerne antaget af kompagniet for den kontinuerende fonds regning og stuvet bort i pakhuset på Nyegaarden, til en køber fandtes. Det skete sædvanligvis ved, at guvernementet i direkte skrivelser henvendte sig til de andre europæiske nationers guvernører eller lokale købmænd. Afsætningsproblemerne foranledigede i 1749 direktionen til at foreslå, at varerne i stedet for i Trankebar solgtes på offentlig auktion i Madras på betingelse af, at køberen derefter hentede varen i Trankebar². Gu-

vernør H. E. Bonsach skrev da til guvernør Saunders på Cudeluur eller Fort st. David, under hvis jurisdiktion Madras stod, om muligheden for at sælge de danske varer på auktion i Madras. Den engelske guvernør svarede, at de danske varer godt kunne sælges i Madras, men mod betaling af 5% i told til det engelske kompagni og yderligere 5% i auktions-sælær³. Disse betingelser var dog for ufordelagtige for kompagniet, så tanken blev opgivet, og salget fortsatte som hidtil.

Metaller (Jern og kobber)

Det udsendte stangjern havde en fast aftager i den engelske guvernør i Madras. I årene 1732-1740 solgtes al kompagniets stangjern til den daværende guvernør Benyon for en ret konstant pris på mellem 9 og 10 pagoder pr. bar⁴. I forbindelse med krigsudbruddet mellem England og Frankrig i 1744 havde guvernementet håbet på stigende priser for stangjern på grund af englændernes ringere deltagelse i handelen, men det blev ikke tilfældet, angivelig fordi der ikke anvendtes så meget jern til skibsbygning som tidligere⁵. Så jernet afsattes fortsat til guvernøren på Madras for 9 pagoder pr. bar. Først i periodens sidste 3 år fra 1749 solgtes jernet på offentlig auktion i Trankebar i små partier, da urolighederne gjorde, at jern var svært at sælge og umuligt at transportere. Kobberet, der udsendtes 1747, blev i 1748 solgt med så stor avance som 19 1/3%, men nogen køber er ikke angivet,

ej heller yderligere oplysninger om salg af kobber⁶.

Drankvarer

Den franske brændevin lod sig kun vanskeligt afsætte, da franskmændene udsendte den selv samme vare til kysten. Men lejlighedsvis opkøbtes partier af hollændere og englændere. Den franske vin fandt, når kvaliteten var i orden, god afsætning, især til englændere og franskmænd. Sædvanligvis sendtes et kvantum drankvarer med fregatten Christianus Sextus i et forsøg på at få dem afsat, indtil den ophørte med at sejle i country trade i 1746. Betegnende for drankvarerne var den svingende kvalitet, som gav anledning til mange beklagelser fra såvel guvernementet som køberne.

Andre varer

Om afsætning og pris på de øvrige udsendte varer er oplysningerne få. Kun om tjæren angives det, at den var umulig at sælge, fordi englænderne udsendte store mængder heraf, og den måtte derfor som regel antages af kompagniet for den kontinuerende fonds regning.

Som det fremgår af ovenstående, var det solget af sølv og kontanter, som var det bærende element i kompagniets indienshandel. Salget heraf var en forudsætning for at kunne opkøbe de ønskede returvarer. De øvrige varer havde ingen reel økonomisk betydning og som helhed fandt de ingen gunstig afsætning i Indien.

(1) Guv. brev 197 28-9-1751.

(2) Dir. brev RA-AK 12331 24-11-1749.

(3) RA-AK 199 28-9-1751.

(4) Vedrørende de anførte vægt- og måleenheder se afsnit 6.10 Mønt, mål og vægt s. .

(5) Guv. brev RA-AK 197 13-17-1741 og 198 28-10-1748.

(6) RA-AK 198 28-10-1748.

4.3 De hjemsendte ladninger

4.3.1 Returladningerne

Opkøb af returvarer var et væsentligt led i handelsforløbet. Returladningernes sammensætning afhæng af to forhold; efterspørgslen i Europa, som lå til grund for direktionens anvisninger på hvilke varer, som ønskedes opkøbt, og markedsforholdene i Indien, som var bestemmende for udbudet, og dermed hvilke varer guvernementet kunne skaffe. Der forelå i perioden ingen restriktioner på hvilke varer, som måtte udføres. De hjemsendte returladninger bestod af bomuldstøjer, peber, kaliamurtræ, salpeter, koste- og snøretottinger samt enkelte andre produkter. I tabel 3 er gengivet værdien af de gennemsnitlige returladninger og for perioden 1732-1739 yderligere fordelingen på henholdsvis bomuldstøjer og andre varer.

Tallene i parentes repræsenterer de 3 ladninger 1737-1741, for hvilke ladningernes sammensætning er kendt. Kronprinsen af Danmark (1737), Prinsesse Louises (1738) og Prinsesse Charlotte Amalies (1739).

Oplysninger om ladningerne er fra negotiejournalerne, men fra 1740 og frem er ladningsfakturaen og dermed ladningernes sammensætning ikke gengivet. Kun ladningernes totale værdi er oplyst. Dette afsnits efterfølgende udsagn om returladningernes sammensætning er derfor kun for perioden 1732-1739 baseret på eksakte værdiangivelser. For periodens sidste del 1740 til 1751 er der tale om et skøn ud fra oplysninger hentet i direktionens og guvernementets breve samt rådets sekretprotokoller og generalforsamlingsprotokollerne¹.

Tabel 3: Returladningernes sammensætning 1732-1751

Gennemsnit pr. skib.

Kilde: Bilagstabel 4. De indiske returladningers sammensætning 1732-1751 s. .

Periode	Samlet ladning rdl.	Tekstiler rdl.	Varer rdl.
1732-1736	87.280	79.302	
1737-1741	130.231	-	
.....	(121.959)	(99.762)	
1742-1746	126.484	-	
1747-1751	155.856	-	

Som det fremgår af tabel 3, steg værdien af de hjemsendte returladninger dog med et lille fald i den gennemsnitlige ladning fra 130.231 rdl. i perioden 1736-1741 til 126.484 rdl. i den efterfølgende periode 1742-1746. Faldet skyldes Dokkens (1745) returladning, som var usædvanlig lille. Den var kun på 91.183 rdl., hvor periodens øvrige ladninger i snit var på 135.310 rdl. Ses der bort fra Dokkens atypiske ladning, steg værdien af hjemsendte ladninger i de fire perioder fra 87.000 rdl. til 130.231 rdl. over 135.310 rdl. til 155.859 rdl.

4.3.2 Bomuldstøjer

For at få et overblik over de hjemsendte bomuldstøjer gennemgås i dette afsnit først bomuldstøjernes andel af den samlede ladning. Dernæst ses på, hvilke sorter og kvaliteter kompagniet opkøbte, de enkelte sorters andel af bomuldstøjerne og tøjernes produktion, produktionssteder og indkøbspriser.

Tabel 4: Returladningernes sammensætning 1732-1751

Det samlede antal baller i gennemsnit pr. skib og disses fordeling på sorter i pct.

Kilde: Bilagstabel 4.1 De indiske returladninger - ballegods 1732-1751 s. .

Periode	Samlet lærredskøb baller	Pano Comprido pct.	Salem puris pct.	Tørklæder pct.	Andre pct.
1732-1736	496	57	27	5	11
1737-1741	617	59	29	5	7
1742-1746	762	74	15	3	8
1747-1751	899	70	23	2	5

(1) For yderligere kommentarer se bilagstabel 4.

(2) Guv. Sekretprot. RA-AK 1259 19-7-1745 og 20-12-1747.

rioden bomuldstøjer den vigtigste returvare. Antallet af hjemsendte baller voksede i takt med de stigende ladninger, som det vil fremgå af tabel 4.

Bomuldstøjer produceredes i Indien i 3 hovedområder: 1) I Nordvestindien, i Gujarat, Sind og Rajputna, 2) I Sydindien ved Coromandelkysten og 3) I Nordøstindien i Bengalen, Orissa og Gangesdalen¹. Som det senere vil fremgå, kom hovedparten af kompagniets hjemsendte bomuldstøjer fra produktionsområdet Coromandel og en mindre del fra produktionsområder i Bengalen. Lærrederne bestod af et utal af forskellige sorter og kvaliteter og kan inddeles i hovedsorter efter produktionssted og kvalitetskriterier². Af de hjemsendte ladninger, direktionens anvisninger på, hvilke varer som ønskedes hjemsendt, og af kontrakterne, som sluttedes med kompagniets leverandører, fremgår det, at Asiatic Kompagnis lærredsovkøb var koncentreret om følgende sorter:

Fra Coromandel:

Ufarvede:

Pano Comprido: en såkaldt grov kystvare, ufarvet eller hvid, i varierende kvaliteter. Et usædvanligt langt lærred, sædvanligvis 71 coud langt og 2 1/4 coud bredt. Andre kystvarer var ikke længere end 31 coud, deraf det engelske navn "longcloth".

Salem puris: også en grov kystvare, ufarvet eller hvid, i varierende kvaliteter. Var 31 coud lang og 2 1/2 coud bred.

Figur 6: Kort over hovedområder for tekstilvævning i Indien 1600-1750
Kilde: K.N. Chaudhuri, *The trading World of Asia and the English East India Company 1660-1760* s. 244

Maderpack: også en kystvare, ufarvet eller hvid, mellem 17 og 18 coud lang og 2 1/2 coud bred.

Tillige opkøbte kompagniets sorterne *pano canaris camis*, *pano camis* og *pano siale*³.

Farvede:

Callevappu: sædvanligvis lærred af grovere kvalitet end *pano comprido* og *salem puris*, ofte de billigere kvaliteter af *Salem puris* eller *murrier* (*murrier* en grov kystva-

(1) Den efterfølgende klassificering af bomuldstøjer er baseret på Irwin og Schwartz' inddeling af lærreder i *Indo-European Textile History*, 1966.

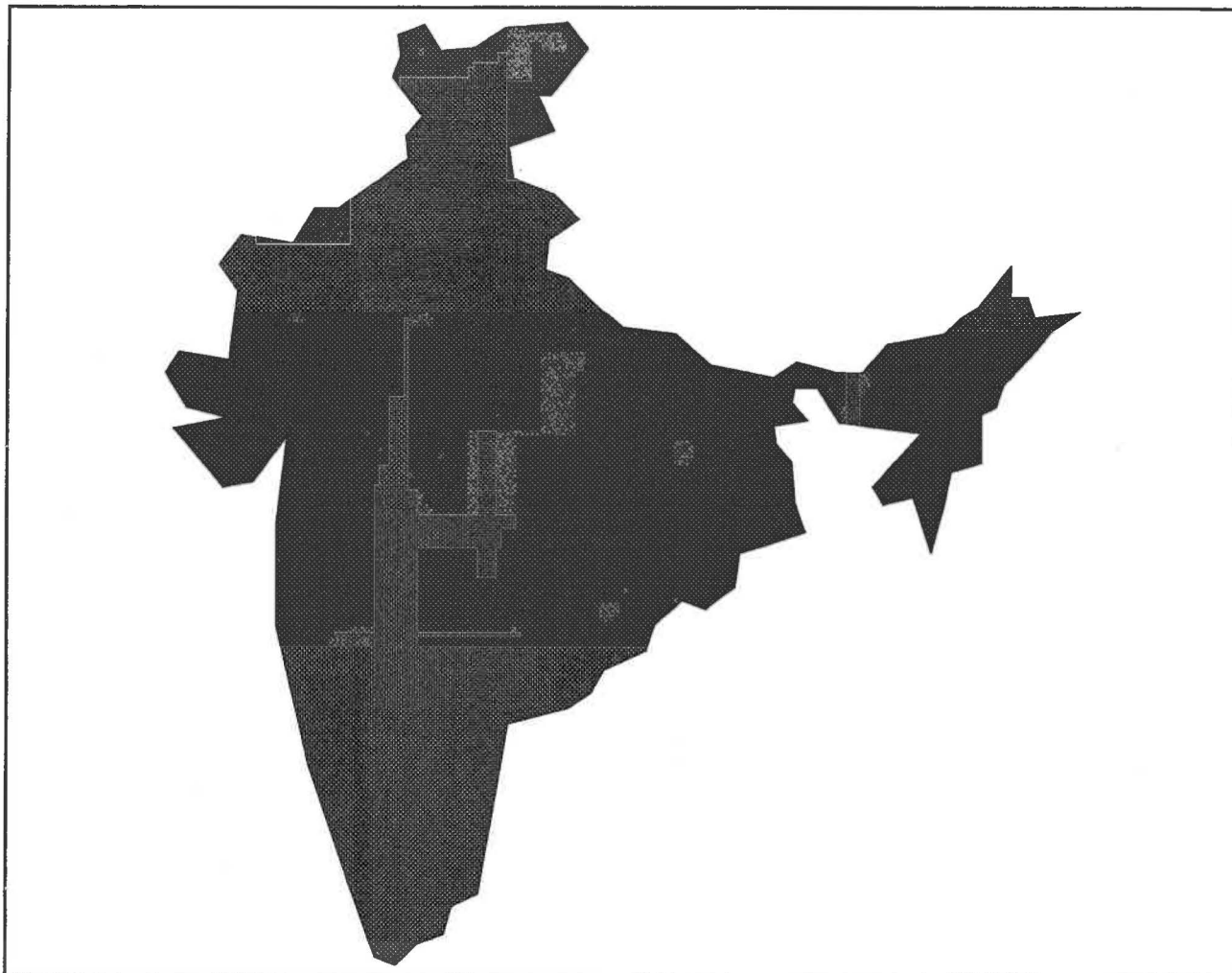
(2) Lærrederens oprindelige indiske navne blev af europæerne tilpasset deres eget sprog og stavemåde. Et og samme lærred kan derfor godt hedde noget forskelligt på indisk, dansk og engelsk. Det gør identificering vanskelig og kan være en kilde til fejl.

(3) Disse tre lærreder er forgæves søgt identificeret via Henry Yule og A. C. Burnell fra 1903, Irwin og Schwartz fra 1966 samt diverse andre værker, leksika og tillige tekstilekspert ved Kunstindustrimuseet i København Charlotte Paludan. Ud fra lærrederens forstavelse "pano", jævnfør *pano comprido*, og antallet af hjemsendte baller finder jeg det sandsynligt, at de tre lærreder er kystvarer fra Coromandel. I ladningsfakturaerne optræder de enten ufarvede eller blegede.

Figur 7: Kortudsnit af Coromandel 1733

På kortet ses et udsnit af kystområdet og indlandet omkring Trankebar, hvor kompaniet opkøbte sine returvarer

Kilde: Fra Frederik den 5's atlas bd. 48 nr. 39 - Det kgl Biblioteks Kortsamling

re), 16 coud lang og $1\frac{3}{4}$ coud bred.

Gingang: finere lærred, ufarvet og farvet. Efterligning af bengalske typer, 20 coud lang og $1\frac{1}{3}$ coud bred.

Andre:

Tørklæder: endvidere opkøbte kompaniet tørklæder og lomme-tørklæder, blomstrede, ternede og stribede af varierende mål.

Fra Bengalen:

Gorras, baftas og sannas som var grovere bomuldstøjer. De lidt finere *emerties* og fine varer som *nettel-duge* eller *musseliner, kassas* og *ham-*

mas samt *molle molle* og *durias*. Desuden silkevarer: *amosiner* og *cuttenis* og tillige ternede eller stribede tørklæder af sorten *romalls*.

Af tabel 4 fremgår det samlede antal baller i gennemsnit pr. skib og de enkelte sorters procentvise andel heraf. Fordelingen af de enkelte sorter fremgår af tabel 4.

Til ovenstående tabel skal bemærkes, at perioden 1742-1746 er repræsenteret ved kun et eksempel; Kronprinsessen af Danmarks ladning (1745).

Af tallene ses, at de grove kystvarer fra Coromandel, især *pano comprido*, men også *salem puris* var de dominerende lærreder i re-

turladningerne 1732-1751. Tilsammen udgjorde deres andel 82% i årene 1732-1736, 88% i 1737-1741, 89% 1742-1746 og så meget som 93% i perioden 1747-1751. På trods af direktionens gentagne beklagelser over dårlige priser på disse varer i Europa, så var grove kystvarer de mest profitable for kompaniet at opkøbe og afsætte, da de blev produceret i området omkring Trankebar¹. Tørklæder var den tredjestørste bomuldsartikel, som hjemførtes, og tørklæder udgjorde 1732-1751 mellem 2% og 5% af ballerne.

Lærreder fra Bengalen udgjorde kun en ubetydelig del af ladningerne. Af de i perioden kendte returladninger, var det kun Kron-

prinsessen af Danmark (1748) og Prinsesse Wilhelmine Caroline (1751), som hjembragte et parti bengalske varer. De udgjordes af ballerne med tørklæder, som var af den bengalske sort romalls. I begyndelsen af perioden forlød det fra direktionen, at den ingen bengalske lærreder ønskede hjemsendt, da disse kun var lidt efterspurgte og svære at afsætte. Men fra 1746 kunne bengalske lærreder ifølge direktionen afsættes med større fordel end hidtil; de grove specielt til Guinesisk og Vestindisk Kompagni. Direktionen ønskede derfor bengalske lærreder hjemsendt af sorter som nævnt i forudgående oversigt. Den stigende efterspørgsel på bengalske bomuldstøjer kan, som det fremgår, ikke spores i ladvæverne. Men af guvernementets breve fremgår det, at de forgæves søgte at købe disse lærreder gennem guvernøren i Madras og på Cudeluur, men at varerne var svære at opkøbe uden en loge dér på grund af krigskonjunkturene. Pano comprido og salem puris udgjorde således en dominerende og stigende andel af bomuldstøjerne 1732-1751, samtidig med at kompagniets efterspørgsel på bengalske varer var voksende.

Af kilderne er det i store træk muligt at aflæse, hvorledes produktionen af bomuldstøjer fandt sted, og hvor i Coromandelområdet kompagniets opkøbte sine lærreder.

Til tekstilproduktionen var knyttet flere slags håndværkere hver med sit speciale; der var vævere,

pintadorer, vaskere og battadorer. En del tekstilvævere var bosat indenfor kompagniets territorium, men størsteparten af de, som vævede for kompagniet, var bosat udenfor. Ud fra hustællingen i byen Trankebar og landsbyerne i 1730, har Hanne Baumann i sit speciale fra 1989 søgt at opstille en forsigtig produktions- og erhvervsstruktur udgjorde væverne 9% af husstandene fordelt på henholdsvis kristne- og hinduvævere. Bomulden til vævningen blev dog ikke dyrket i Tanjore, men importeret fra Arcot og Trichinopoly i Carnatic. I alt var 25,6% af den bosiddende befolkning i Trankebar på daværende tidspunkt på forskellig vis beskæftiget med tekstilproduktion. Størsteparten af væverne var bosiddende nord for Trankebar i Orearpaleam og dets distrikter. Stedet var centrum for produktion af pano comprido og salem puris, og her var i slutningen af 1740-erne ifølge guvernementet ikke mindre end 5 á 6000 vævere bosat i Trankebar. Trankebar var således i sig selv et stort væverdistrikt, som i de øvrige distrikter i Coromandel har dog givetvis undergået forandringer i perioden. Væverne i Coromandel var en meget mobil gruppe år med krig eller misvækst flyttede de til områder, hvor det daværende kompagni kunne yde beskyttelse og evt. bedre betaling.

Bestilling og betaling af lærreder hos væverne tog kompagniets leverandører sig af. Væverne var generelt fattige, så før de kunne komme i gang med at væve det af kompagniet bestilte, måtte de for-

synes med penge til materialer af leverandørerne. I heldigste fald gik der da 6 uger fra guvernementet afgav bestilling til leverandørerne, og til væverne afleverede de færdige lærreder. Men sædvanligvis var godset forsinket af den ene eller den anden grund. Det var et tilbagevendende problem i tider med nød og misvækst, at væverne ifølge sig spiste de udleverede summer op i stedet for at købe den nødvendige bomuld til vævningen. I 1739 satte guvernementet således et opslag op, som informerede væverne om, at de ville blive straffede, hvis "de spiste deres penge på forskud op"

Tilsyneladende købte kompagniet lærreder fra de samme produktionssteder perioden igennem. Størsteparten af pano comprido og salem puris opkøbtes i Orearpaleam og dets distrikter. I rådets sekretprotokol fra 1747 hed det, at de:

"Fornemste steder for Pano Comprido og Saalem Puris er Orearpaleam hvorefter ikke aleneste andre Fabrikssteder udi Prisen retter sig, mens end og i sig selv med samme tilgrænsende Byer og Distrikter giver mest Forråd af deslige Varer end andre nærmere liggende Steder hvor ikkun mådelige Quantiteter årlig tilvebringes imod hint. Dér fås Varer af bedste bonitet"

Derudover betjente kompagniets leverandører sig hovedsageligt af produktionsstederne Siale, Nagur og Porto Novo og i mindre omfang Pandenalour, Tiruvegar og

-
- (9) Dir. brev RA-AK 1233a 28-10-1748.
 - (1) Dir. brev 1233a 1-12-1740 og 24-10-1744.
 - (2) Dir. brev 1233a 28-10-1748.
 - (3) Sekretprot. RA-AK 1257 1-8-1733.
 - (4) Hanne Baumann, 1989 s. 31.
 - (5) Sekretprot. 1259 RA-AK 30-9-1745.
 - (6) Irwin og Schwartz, 1966 s. 31.
 - (7) Sekretprot. RA-AK 1258 1-8-1735 og Guv. brev RA-AK 198 25-1-1746.
 - (8) Sekretprot. RA-AK 1258 1-6-1739.
 - (9) Sekretprot. RA-AK 1259 20-12-1747.

Triquelur¹. Nærmere produktionssted for de enkelte lærredstyper foruden pano comprido og salem puris fremgår ikke af kilderne.

Fra produktionsstederne transporteredes de færdige lærreder ad land- eller søvejen til videre forarbejdning på kompagniets territorium. Undervejs måtte ved transport over land betales told ved toldstederne og løn til bærerne. Denne omkostning var sædvanligvis inkluderet i lærrederens købspris, som angivet i kontrakterne. Derimod måtte kompagniet foruden købspris betale halv søtold på Porto Novo af udgående varer ud over 150 baller, som årligt var fritaget for told². På kompagniets område blev lærrederne først vaskede og eventuelt blegede ved vaske og blegedamene. Blege- og batteløn udbetaltes af leverandørerne, som også holdtes ansvarlig for ødelagt gods³. Efter vask og blegning og eventuel farvning blev lærrederne banket og glattet af battadorerne. Til slut blev lærrederne tørret i solen, pakket og stuvet i kompagniets pakhus, til de skulle lastes i returskibet.

Ofte var årsagen til at returskibene måtte overvintre på Sumatra forsinkelser i leverancen af bomuldstøjer. Årsagerne hertil var utallige. I 1737 var der stor mangel på vand i området, hvilket medførte misvækst i bomulden og problemer med at få vasket lærrederne⁴. I de efterfølgende år hærgede morerne og maratterne nord for Trankebar og skabte uro i området, så indbyggerne flygtede af frygt for overfald, og

Tabel 5: Asiatisk Kompagnis opkøb af andre returvarer 1732-1751

Gennemsnit pr.skib i rdl.

Kilde: Bilagstabel 4.2 De indiske returladninger-øvrige varer 1732-1751 s. .

Periode	I alt rdl.	Peber rdl.	Calliaturtræ rdl.	Rottinger rdl.	Salpeter rdl.	Øvrige rdl.
1732-1736	7.780	6.823	874	50	0	40
1737-1741	22.192	17.588	1.117	50	2.192	525
1742-1746	-	-	-	-	-	-
1747-1751	-	-	-	-	-	-

bomuldsplantagerne misrøgtes⁵. I 1746 var regntiden længere og heftigere end normalt, og det skabte problemer med godsets tilvejebringelse, blegning og tørring. Endelig betød de andre nationers opkøb af lærredsvarer på produktionsstederne forsinkelser eller mangler i leverancen⁶. De bomuldstøjer kompagniet opkøbte fra Bengalen skulle, når de ankom til Trankebar, blot pakkes til forsendelse.

Indkøbsprisen på de for kompagniet vigtigste lærreder pano comprido og salem puris var stigende i perioden. I 1734 kostede pano comprido, ubleget 35 pagoder di Porto Novo pr. corsi og salem puris, ubleget 15 3/4 pagode pr. corsi. Prisen toppede i 1743 med 36 pagoder for pano comprido og 18 pagoder for salem puris, hvorefter den faldt igen, så prisen ved kontraktslutning på lærreder til Prinsesse Wilhelmine Carolines ladning (1751) var på henholdsvis 35 1/4 pagode for pano comprido og 15 2/3 for salem puris. Prisstigningen synes ikke overvældende, men guvernementets stadige beklagelser over de høje priser må ses i sammenhæng med kvaliteten⁷.

Fra direktionen forelå krav om, at

må være af god bonité, rette Længde og Bredde da de altid finder afgang⁸.

Det krav var svært for guvernementet altid at opfylde. Der fandtes 5 å 6 sorteringer af pano comprido og tilsvarende af salem puris. Guvernementet bestræbte sig på kun at antage 1 og 2 sort kaldet cabesse og barrigo. Men i tider med mangel på lærreder på grund af uro, misvækst i bomulden eller andre nationers opkøb, måtte guvernementet se sig nødsaget til også at antage 3 sortering kaldet pee, som ikke overholdt de foreskrevne krav til kvalitet og størrelse.

Lærreder var, som nævnt, i hele perioden den vigtigste returvare. De hjemsendte lærreder produceredes i Coromandel udenfor kompagniets område, og kompagniets leverandører spillede en væsentlig rolle ved køb og indsamling heraf. Prisstigninger på de grove kystvarer førte ikke til mindsket opkøb af disse lærreder.

4.3.3 Andre varer

For at få et overblik over de andre varer, som hjemsendtes, gennemgås i dette afsnit de enkelte varers

(1) Guv. brev RA-AK 197 13-7-1741 og Sekretprot. 1258 14-4-1736, 6-7-1739, 20-7-1741 og 1259 20-12-1747.

(2) Sekretprot. RA-AK 1259 19-7-1747.

(3) Guv. brev RA-AK 198 25-1-1746.

(4) Sekretprot. 1258 1-10-1737.

(5) Sekretprot. RA-AK 1258 1-6-1739 og 1259 19-7-1745.

(6) Sekretprot. RA-AK 1258 5-9-1742 og 1259 30-9-1745 og 2-10-1749.

(7) Sekretprot. RA-AK 1258 18-12-1734, 11-10-1743 og 1259 27-2-1752.

(8) Dir. brev 1233a 31-10-1746.

andel af den samlede ladning og varernes indkøbssted og -pris.

Foruden lærrederne hjemførte hvert skib en del andre varer. Varerne fungerede hovedsageligt som stuvnings og ballastvarer, men enkelte artikler f.eks peber og salpeter havde også handelsmæssig værdi på det europæiske marked. I tabel 5 er for årene 1732-1751 vist varernes andel af den samlede ladnings værdi fordelt på varesorter.

Oplysninger om returvarernes sammensætning fremgår af regnskaberne kun for perioden 1732-1739. I tabel 5 er perioden 1737-1741 repræsenteret ved 3 ladninger: Kronprinsen af Danmarks (1737), Prinsesse Louises (1738) og Prinsesse Charlotte Amalies (1739). For de sidste 2 fem-års perioder 1742-1746 og 1747-1751 er dette afsnits udsagn om returvarer opkøbt baseret på oplysninger i direktionens og guvernementets breve, rådets sekretprotokoller og generalforsamlingsprotokollerne.

Som det fremgår af tabel 5 steg værdien af de hjemsendte ballast- og stuvningsartikler i takt med de stigende ladninger. Den største del af disse varer udgjordes af peber.

Peber

Peber var en stuvningsartikel, som enten indpakket eller løst styrtes mellem bomuldsballerne for at stabilisere lasten¹. Den udgjorde 6.823 rdl. svarende til 88% af de hjemsendte andre varer i oktrojens første år 1732-1736. I de efterfølgende år 1737-1741 udgjorde peberens andel

17.588 rdl., hvilket var ensbetydende med et fald i peberens gennemsnitsværdi til 72%. Det skyldtes dels, at to af ladningerne 1737-1741 indeholdt salpeter, dels at peber kun udgjorde 30% af Kronprinsen af Danmarks ladning (1737). Det var umuligt for guvernementet at skaffe peber til Kronprinsen af Danmarks ladning, så derfor hjemgik den med den smule, der var til overs fra Vendelas ladning². I de efterfølgende år søgte guvernementet hvert år at opkøbe et godt parti peber, så det med hvert returskib kunne sende mellem 300 og 500 bar peber. Det blev dog med årene vanskeligere at skaffe den ønskede mængde, på grund af de øvrige nationers hjemsendelse af stadig større mængder peber, foranlediget af en stigende efterspørgsel i Europa.

Peber opkøbte guvernementet først og fremmest hos de franske ved Nagapatnam eller Nagur. Her til sejlede henholdsvis malabarsk peber fra Malabarkysten og bantamsk peber fra Batavia³. I de år, hvor der intet peber var at købe for danskerne på Nagapatnam eller Nagur, eller prisen var for høj, søgte de i stedet at købe af hollænderne i Kilekare. Kilekare var et hollandsk toldsted for indenlandske fartøjer, hvor hollænderne om muligt opkøbte malabarsk peber hos de fortoldende fartøjer og videresolgte den⁴. Alternativt skaffedes peber fra hollænderne ved Fondi eller endnu længere sydpå i Tutecorin. Et enkelt år 1739, da der intet peber var at få de sædvanlige steder, købtes 200 bar peber fra Ceylon, hvortil hollænderne førte malabarsk peber⁵. Enkelte år forespurgte guverne-

mentet den engelske guvernør over Madras om køb af peber, men om noget kunne fås, var det sædvanligvis for dyrt.

Prisen på peber var stigende i perioden. I 1733 sluttede guvernementet kontrakt om køb af peber til 22 pagoder pr. bar. Allerede i 1737 var prisen steget til 30 pagoder pr. bar og i 1740 til 34 pagoder. Ti år senere i 1750 var prisen på 37 pagoder pr. bar. De her angivne priser er i portonoviske pagoder, og omkostninger ved transport til Trankebar er inkluderet i prisen⁶.

Stigende peberpriser og forsyningsvanskeligheder var baggrunden for, at Prinsesse Louise i 1743 udsendtes for at gå direkte til Malabarkysten, men skibet forulykkede. Direktionen havde endvidere foreslået genetablering af den gamle danske loge Odeway Törre. Det blev dog på det kraftigste frarådet af guvernementet, der anså oprettelsen af en loge der for en unødvendig og kostbar affære⁷. Direktionen bøjede sig, men foreslog i 1747, at enten Dokken eller København i stedet for at indtage pebereren i Trankebar, sejlede til Malabarkysten for dér at indtage peber. Guvernementet fandt, at forslaget ville blive vanskeligt at efterkomme på grund af de andre europæiske nationers tilstedeværelse, men da man i 1749 manglede returvarer til skibet København, lod man det gå til Malabarkysten. Forinden havde guvernementet truffet aftale med jøden Ezechiel Rabbi i Cochinchin om køb af 1.000 bar peber. Han var indbygger under det hollandske kompagni, så hele affæren blev, også på grund af de and-

(1) Dir. brev RA-AK 1233a 25-10-1748.

(2) Guv. brev RA-AK 198 28-2-1737.

(3) Sekretprot. RA-AK 1257 1-6-1734. Bantam; selvstændigt kongedømme på vestsiden af Java med stor peberproduktion.

(4) Sekretprot. RA-AK 1257 1-6-1734.

(5) Guv. brev RA-AK 197 14-10-1739.

(6) Sekretprot. RA-AK 1257 1-6-1734, 1258 13-6-1739 og 21-3-1740 samt 1959 31-1-1750.

(7) Dir. brev RA-AK 1232h 22-10-1738.

re nationers tilstedeværelse, omgæret med den største diskretion. Med om bord på København var sekretæren i rådet, Soetman, som skulle forestå opkøbet af peberen. Under yderst vanskelige forhold lykkedes det at indtage 616 bar af de 1.000, man havde aftalt. At det kun lykkedes at skaffe 616 bar tilskrev guvernementet Soetmans uduelighed - i denne som i alle andre sager¹. Fra Malabar afgik København mod fædrelandet, men undervejs totalforliste det ved færøerne. På baggrund af Soetmans rapport om rejsen til Malabarkysten besluttedes det at etablere en loge på kysten. Så i 1750 udsendtes med Kronprinsessen af Danmark 20.000 rdl. til en etablering af en loge². Kronprinsessen af Danmark gik således også til Malabar for at indtage en ladning peber, men indtog som København mindre end forventet. Snarere end Soetmans uduelighed var konkurrencen fra de engelske og franske med faste loger dér simpelthen for hård. Kronprinsessen af Danmark blev sat på land nær Kap det Gode Håb den 9. august 1750, så ingen af de to skibe med direkte anløb på Malabarkysten nåede hjem. Men forsøgene havde vist det berettigede i en permanent loge, hvis handelen med peber skulle opretholdes. Ikke desto mindre var peber stadig et middel til komplementering af lasten, og det blev understreget, at Guvernementets bestræbelser først og fremmest gik ud på "at få de profitabelste sortimenter pano compri-do og salem puris hjemsendt"³.

Kaliaturtræ

Kaliaturtræ, eller rødtræ som det også kaldtes, stuedes i bunden af hver last for at stabilisere skibet. Træets gennemsnitlige værdi af ballast- og stuvningsartiklerne steg fra 874 rdl. i perioden 1732-1736 til 1.117 rdl. 1737-1741 i takt med de større ladninger. Den tilsvarende procentvise fordeling viser dog en nedgang fra 11% til 5%, som skyldes, at Kronprinsen af Danmark kun (1737) hjembragte for 438 rdl. rødtræ. Nedgangen fra 11% til 5% er dog uden reel betydning, da kaliaturtræ ikke havde den store handelsmæssige værdi i Europa. Det lastedes hovedsagelig for at stabilisere skibet, og mængden lå derfor i perioden nogenlunde konstant på mellem 300 og 500 bar. pr. skib.

Rødtræ kom fra områder nord fra Trankebar, og solgtes i flere sorteringer. Guvernementet købte dog kun 1. sortering kaldet cabesse eller 2. sortering kaldet barrigo. Træet udskibedes fra Sadraspatnan eller Durasiapatnam og sejledes til Trankebar, men det kunne i perioder være svært at få træet frem. I 1747 lå således to små fartøjer lastet med rødtræ ved Sadraspatnam. Men usikre tider for søfarten på grund af krigen mellem England og Frankrig forhindrede dem i at sejle til Trankebar. I stedet sendtes Elefanten med kaptajn Jesper Witt afsted for at hente træet, og efter 17 dage kom skibet tilbage med sin last af rødtræ⁴. Oplysninger om prisen på rødtræ er få, men i 1744 var den på 15 pagoder di Porto Novo pr. bar. for cabesse og 11 pagoder pr. bar. for barrigo⁵.

Salpeter

Salpeter lastedes i bunden af skibet og var den eneste vare, som ud over peber havde nogen handelsmæssig værdi. Den anvendtes ved krudtfremstilling og var derfor en meget efterspurgt vare i Europa. I årene 1732-1736 formåede guvernementet ikke at hjemsende noget salpeter, men i den efterfølgende periode hjemsendtes for 2.912 rdl. svarende til 13% af ballast og stuvningsartiklerne. I 1740, 1745 og 1746 hjemsendtes salpeter, men 1747 oplyste guvernementet direktionen om, at salpeter var umuligt at skaffe i disse "krigstruble" tider⁶. Fra 1747-1750 hjemsendtes derfor ingen salpeter, og først i 1751 lykkedes det guvernementet at købe 2000 sække af en engelsk kaptajn, som med sit skib passerede Trankebar⁷.

Salpeter kom fra Bengalen, og salget af denne strategiske vare var monopoliseret af Englænderne. Derfor var salpeter vanskelig at fremskaffe, ja i krigstider umulig, hvilket medførte meget svingende leverancer til det danske kompagni. Salpeter købtes gennem guvernøren på Madras og kostede mellem 14 og 15 Pagoder pr. bar⁸.

Rottinger

Snøre-koste og håndrottinger var bambus, som stuedes langs skibssiderne for at beskytte bomuldsballerne mod indtrængende vand. Det havde ingen handelsmæssig værdi, og der hjemsendtes i hele perioden kun det, som var nødvendigt til beskyttelse af ballerne. I årene 1732-1736 udgjorde rottinger i gennemsnit 50

- (1) Guv. brev RA-AK 28-10-1748 og 3-11-1749.
- (2) Dir. brev RA-AK 1233a 14-9-1750.
- (3) Sekretprot. RA-AK 1259 30-9-1745.
- (4) Guv. brev RA-AK 198 23-10-1747.
- (5) Sekretprot. RA-AK 1258 12-12-1744.
- (6) Sekretprot. 1259 10-6-1747.
- (7) Guv. brev RA-AK 199 28-8-1750.
- (8) Sekretprot. 1259 10-3-1745.

rdl. pr. last og tilsvarende 1737-1741.

Rottingerne kom fra Sumatra og købtes i Achin eller, hvis intet var at få dér, via Madras. Prisen fremgår ikke af kilderne¹.

Øvrige varer

De øvrige varer, som hjemsendtes, omfattede foruden lærredsprøver puddersukker, kaffe, batavisk arrak, indigo og salt.

Puddersukker var, indtil Vestindisk Kompagni begyndte at hjemføre sukker, en efterspurgt vare². Det samme var kaffe, men begge varer var meget dyre, og kaffen gled hurtigt ud. Sukker kom fra Java, Bengalen eller Malabar og forhandlede via Madras eller Nagapatnam. Prisen på puddersukker lå i perioden mellem 14 og 17 pagoder di Porto Novo pr. bar., hvor det kun var tilladt kompagniet af direktionen at betale 11 til 12 pagoder. I 1751 var indkøbsprisen helt oppe på 35 pagoder³. I 1749 forbød kompagniet hjemsendelse af sukker fra Java, men indtil da var kun hjemført små partier på grund af prisen. Batavisk arrak ønskede direktionen også hjemsendt, men det var sjældent forekommende og meget dyrt, så kun lidt hjemsendtes. Også indigo fra Porto Novo hjemsendtes nogle år, men fra 1745 forlød det fra direktionen, at salget ikke gav overskud, og importen ophørte. Indførslen af salt var ubetydelig og formålet ballast.

Af ovenstående oversigt over ballast og stuvningsartikler fremgår det, at det kun var peber og salpe-

ter, som hjemsendtes i større mængder. For alle varer gjaldt det, at guvernementet måtte købe dem hos englænderne, franskmændene og hollænderne. Det foranledigede i 1749 direktionen til at klage til guvernementet over, at de opkøbte varerne på 2 og 3 hånd, hvad der fordyrede varerne. Guvernementet svarede, som rigtigt var, at det ikke kunne være anderledes, med mindre logger oprettedes på Malabarkysten og i Bengalen⁴.

4.3.4 Køb af returvarer

I dette afsnit skal redegøres for to væsentlige sider af returvareropkøbet; henholdsvis de indiske købmænds roller i handelen og betydningen af den såkaldte country-trade.

De indiske købmænd:

De varer, kompagniet købte fra Bengalen, handlede efter direkte forespørgsel hos englænderne for eksempel guvernøren i Madras. Køb af de øvrige returvarer fra Coromandelområdet bomuldstøjer så vel som peber, kaliaturtræ og rottinger foregik via lokale indiske købmænd. De spillede en væsentlig rolle ved anskaffelsen af varer. Købmændene, eller leverandørerne, var ansat i kompagniets tjeneste til en fast løn. Oftest var de ikke selv bosiddende i Trankebar, men var repræsenteret ved en fuldmægtig bosiddende dér. Af et brev til direktionen i København fremgår det, at kompagniets hovedleverandører i 1734 var⁵:

Overcannecapel Nallerucar Mar-

car på Porto Novo og hans fuldmægtig Mamali.

En på Arcot boende købmand Siungarama Setti og hans fuldmægtig Wengelatri Setti.

En i Tritsemapuli boende bramin Sunderdas Ayen og hans fuldmægtig Kana Kesera Setti.

Helt frem til december 1739 sluttedes alle guvernementets kontrakter om varer med disse 3 købmænds fuldmægtige. Da Nallerucar Marcar døde december 1739, indtrådte i hans sted hans ældste søn Sech Inaitula, og Mamalis bibeholdtes som fuldmægtig⁶. I 1740 døde ligeledes Siungarama Setti, men hans fuldmægtig Wengelatri Setti fortsatte som selvstændig leverandør i kompagniets tjeneste⁷. Også Sonderdas Ayen døde i 1740, men i hans sted indtrådte sønnen Sonderhomen Ayen, og Kana Kesera Setti fortsatte som fuldmægtig. Først i 1747 skete der ændringer igen, idet Wengelatri Setti døde. I hans sted antoges hans eneste søn Selasala Setti⁸. Ved Wengelatri Settis død gjorde Sonderhomen Ayen krav på, frem for Selasala Setti, at blive tilsagt som førsteliverandør og nyde den ære, der tilkom denne. Guvernementet modsatte sig kravet og mente, at dette privilegie burde følge sønnen "ja, den hele familie". Sonderhomen Ayen fratrådte da tjenesten, og i stedet antoges Aruna Salama Mudali, som i mange år havde været Wengelatri Settis medhjælper. Han antog også tjenesten som overcannecapel på Porto Novo, da kompagniet samme år fyrede Sech Inaitula på grund af gæld til kompagniet

(1) Sekretprot. RA-AK 1257 8-8-1733 og 1258 28-6-1739.

(2) Dir. brev RA-AK 1233a 24-11-1749.

(3) Guv. brev RA-AK 198 25-1-1746 og 28-10-1748.

(4) Guv. brev RA-AK 198 3-11-1749.

(5) Sekretprot. RA-AK 1258 15-8-1733 og Guv. brev RA-AK 196 12-1-734.

(6) Sekretprot. RA-AK 1258 7-12-1739.

(7) Sekretprot. RA-AK 1258 30-9-1740.

(8) Sekretprot. RA-AK 1259 26-6-1745.

og sendrægtighed med leverancen¹. Tjenesten som overcannepel på Porto Novo blev de følgende år varetaget af skiftende leverandører, som alle havde problemer med at skaffe varer derfra på grund af uroligheder. De øvrige fortsatte og først i 1750 fratrådte Selasala Setti på grund af restancer i leveringen, og i hans sted tiltrådte en leverandør boende på Oolur, Renga Ihudeli². Som det fremgår, var der en bemærkelsesværdig kontinuitet blandt kompagniets leverandører. Det mangeårige samarbejde med de samme familier indikerer tilfredshed med ansættelsen hos både kompagni og leverandører.

To gange årligt sluttede guvernementet kontrakt med leverandørerne eller rettere disses fuldmægtige. Efter ostindiefarens ankomst sluttedes kontrakt om hovedparten af returvarerne efter direktionsens anvisninger. Efter kontrakt slutning og efter omveksling af kontanter og sølv fik leverandørerne udbetalt pengene efterhånden, som leverancen skred fremad, og de var ansvarlige for, at returvarerne leveredes i rette tid. Fra 1739 havde leverandørerne problemer med at præstere deres leverancer og kom i gæld til kompagniet. Problemer med at færdiggøre og frembringe returvarer, inden skibene skulle afsejle, søgte guvernementet at imødegå ved allerede i foråret at slutte kontrakt med leverandørerne om returvarer "i forråd". Midlerne hertil var returskibenes efterladte restancer eller i færre tilfælde lån. Fra 1738 henlagdes returskibenes

restancer i en særlig fabriks- og bodmerikonto oprettet med henblik på anskaffelse af returer i forråd. Ved oprettelsen var kapitalen på 22.298 rdl.³ Guvernementet klagede til stadighed over, at fondens midler var for små, men det var også risikabelt at anskaffe større partier, før end direktionens anvisninger på hvilke varer som var kurante i Europa, forelå.

Direktionen i København fandt at den anvendte fremgangsmåde ved opkøb af returvarer var omstændig, fordyrede varerne og medførte, at kompagniet ofte måtte tage til takke med varer af ringere kvalitet end de øvrige europæiske nationer. Den foreslog, at vareleverancerne i stedet udlicitedes, eller at guvernementet selv betalte væverne⁴. Guvernementet fastslog, at fremgangsmåden var den eneste mulige og mest profitable, da leverandørerne selv blev holdt ansvarlige for forsinkelser i leverancen, og at både de og leverandørerne gjorde deres bedste⁵.

Kompagniets mangeårige leverandører havde afgørende betydning for opkøb og indsamling af returvarer i Coromandel, idet kontakt til producent og produktionssted oftest gik via leverandørerne. Guvernementets rolle var, om end væsentlig, begrænset til kontrakt slutning med leverandørerne, formidling af kapital samt indpakning og lastning af varer i returskibene.

Country trade:

Ordet betegner den inter-asiati-

ske handel, som fandt sted mellem handelspladserne i Asien. Den havde traditionelt været varetaget af asiaterne, men også her trængte europæerne sig ind. Denne fart var omfattende, og varerne, som fragtedes, var fødevarer, peber og krydderier fra Malabar, bomuldstøjer, peber og salpeter fra Bengalen, tømmer og krydderier fra Achin samt varer fra fjernere steder som Java og Manilla⁶. Handelen ansås for lukrativ, men var for Asiatick Kompagnis vedkommende, som det vil fremgå, en nødvendighed snarere end et lønsomt foretagende. Kompagniets deltagelse i handelen omfattede dels oversendelse af returskibene til Sumatra, til Achin, og dels indtil 1745 regulær fragtfart med den dertil indkøbte fregat *Christianus Sextus*⁷.

Returskibenes skibsjournaler og skibsprotokoller stopper sædvanligvis efter ankomst til Trankebar og påbegyndes først igen ved afrejse derfra. Oplysninger om deres fart og country trade er derfor hentet fra rådets sekretprotokoller og guvernementets breve. Af de i alt 23 ostindiefarere, som ankom til Trankebar fra København, overvintrede de 11 på Sumatra ved Achin⁸. Rejsen frem og tilbage til Sumatra fra Trankebar var på ca. 2.400 sømil og varede i gennemsnit 2 1/2 måned, deraf 1 i Achin⁹. Kun 3 af skibene brød dette mønster. Det var Elefanten, som i 1747 sejlede op ad kysten for at modtage et parti rødtræ og København (1747), og Kronprinsessen af Danmark (1750), som gik fra Trankebar til Malabarky-

(1) Sekretprot. 1259 20-7-1745.

(2) Guv. brev RA-AK 199 28-9-1750.

(3) Negotiejournal RA-AK 563 30-4-1740.

(4) Dir. brev RA-AK 1232g 12-1-1732.

(5) Guv. brev RA-AK 196 12-1-734.

(6) Country trade er undersøgt af K. N. Chaudhuri, 1985 i *Trade and civilization in the Indian Ocean*.

(7) Erik Gøbel har i *Handels og Søfartsmuseets årbog*, 1987 undersøgt returskibenes sejlads i indisk farvand.

(8) Erik Gøbel, 1987 s. 39 har angivet de tilsvarende tal til henholdsvis 24 og 13. Det rigtige tal for ankomne ostindiefarere er 23. Tallet 13 inkluderer skibene Bornholm og Nældebladet udsendt 1752.

(9) Erik Gøbel, 1987 s. 39.

sten for at indtage en ladning peber. For at nedbringe omkostningerne ved rejsen til og fra Sumatra og opholdet dér, søgte guvernementet at skaffe fragtlast til skibene til og fra Sumatra. Fragten bestod sædvanligvis af købmandsvarer, tobak og slaver¹. Fragten måtte skaffes i skarp konkurrence med de øvrige europæiske skibe og indiske fartøjer og var ikke af en størrelse som havde økonomisk betydning².

I 1733 købte Asiatisk Kompagni en engelsk fregat kaldet Devonshire for 6.000 rdl. og døbte den Christianus Sextus. Fregatten skulle sejle i fragtfart i området og derved dels skabe fortjeneste til kompagniet ved regulær fragtfart, dels hente varer fortrinsvis kalia-turtræ og rottinger til returskibene. Fragtfarten blev finansieret ved såkaldte bodmerilån. I forbindelse med hver rejse fregatten foretog, udlånte guvernementet i alt mellem 6.000 og 10.000 rdl. af den kontinuerende fonds kapital til købmænd fra Trimlepatnam, Porto Novo og Nagur, ja i det hele taget til interesserede købmænd fra nord og syd. Købmændene skaffede fragtvarer for de udlånte summer til 16% i rente mod sikkerhed i ladningen³. Fregatten sejlede sædvanligvis fra Trankebar til Porto Novo eller Cudeluur. Derfra gik den videre til Sumatra og så tilbage til Trankebar. Fragtvarerne var som for returskibene diverse købmandsvarer, tobak, tømmer og slaver. Generelt var det et problem for guvernementet at skaffe fuld fragt-

ladning til fregatten. Dels på grund af konkurrencen fra såvel europæere som asiater dels på grund af de urolige tider. I 1736 var al handel på Sumatra næsten gået i stå på grund af uroligheder. I et brev fra guvernementet af 16. januar 1736 hed det, at negocien var ligesom på knæene dér, og det var umuligt for købmænd fra Porto Novo og Nagur at skaffe fragtladning dertil⁴. I stedet sendtes fregatten til Bengalen for der at hente bomuldstøj og tillige undersøge muligheden for at reetablere den tidligere danske loge Dannemarksnagore. I april kom fregatten tilbage, men rejsen havde ikke været nogen succes. Rejsen gav et underskud på 1.856 rdl., og ekspeditionens ønsker angående logen var kun blevet slet modtaget⁵. Konjunkturerne for kompagniets fragtfart vedblev at være slette på grund af uroligheder og konkurrencen fra især de engelske og franske⁶. For at forbedre indtjeningen ved fregattens rejser, som aldrig oversteg 2.000 rdl. og sædvanligvis gav underskud, foreslog direktionen i 1743, at guvernementet søgte at handle på Manilla⁷. Men guvernementet tøvede og begrundede det med, at de ikke mente, de kunne klare sig i konkurrencen mod de engelske, franske, portugisiske og armenske skibe, som også handlede dér⁸. Først i juli 1746 afsejlede chaluppen Dansborg til Manilla. Chaluppen havde guvernementet pro forma købt af de franske i stedet for Christianus Sextus, som i 1745 blev ophugget, efter at guvernementet

for gæves havde søgt at sælge den udgjente fregat. Den franske guvernør Duplex havde anmodet guvernementet om at overtage chaluppen i eget navn, da de frygtede, de engelske ellers ville gøre det og foretage en rejse til Manilla. Ved ekspeditionen til Manilla opnåede kompagniet tilladelse fra det spanske hof til fri fart og handel på stedet dér. Men selve rejsen gav underskud, da det medbragte gods kun var blevet solgt til en meget dårlig pris⁹. Der blev ikke i perioden foretaget yderligere ekspeditioner til Manilla, og det lykkedes heller ikke at skaffe et skib som afløser for Christianus Sextus.

Returskibenes country trade var betinget af manglende havnefaciliteter ved Trankebar. Hvis skibene i vintermånederne skulle vente på returvarer, måtte de gå til Sumatra for at overvintre. Fregatten Christianus Sextus derimod sejlede i regulær country trade, og formålet var at skabe overskud på farten samt hente returvarer. Kompagniet havde håbet at kunne profitere af forbedrede konjunkturer for den danske interasiatiske handel som følge af krigen af mellem England og Frankrig. Men konjunkturerne forbedredes ikke, og i stedet tiltog urolighederne i området. Den såkaldte country-trade var ikke profitabel for kompagniet. Enkelte år med overskud kunne ikke opveje gentagne års underskud.

- (1) Det synes irrelevant at komme nærmere ind på kompagniets slavepolitik her, men emnet er interessant og kan nøje følges via kilderne. Kompagniet anbefalede handel med slaver, som det anså for profitabelt. Guvernementet derimod frarådede en sådan handel på det kraftigste, på grund af det dårlige ry slavehandel medførte hos såvel europæere som indere. Kompagniets engagement begrænsedes da til at lade skibene føre slaver på fragt.
- (2) I Negotiejournalerne RA-AK 563-569 er anført en opgørelse over skibenes udgifter og eventuelt indtægter i forbindelse med ophold på Sumatra. Kilderne sandsynligvis ikke, at returskibenes sejlads var betinget af et behov for ekstra tonnager til indsættelse i country trade'en.
- (3) Guv. brev RA-AK 197 5-10-1740
- (4) Guv. brev 196 12-10-1736.
- (5) Guv. brev RA-AK 196 28-8-1737 og Sekretprot. 1258 1-8-1737.
- (6) Guv. brev RA-AK 197 31-1-1743 og 15-10-1746.
- (7) I Negotiejournalerne RA-AK 563-569 er opgjort resultatet for hver af fregattens rejser.
- (8) Guv. brev RA-AK 197 14-10-1739 og 3-2-1744.
- (9) Guv. brev RA-AK 198 17-4-1747.

4.3.5 Finansiering af returvarekøb

Det udsendte sølv var, som det ses af det forudgående, en betingelse for, at kompagniet kunne købe de ønskede returvarer i Indien 1732-1751. Hvad der eventuelt måtte mangle af kapital på grund af utilstrækkelig udsendt investering, blev tilskudt af den kontinuerende fonds midler i Indien og forudgående års efterstående restancer af udsendt investering. Til lige søgte guvernementet at have en del af returlasten klar (underlast plus en del bomuldstøjer) inden skibets ankomst del blev finansieret over returskibenes eventuelle restancer, som 1732-1737 indgik i den kontinuerende fonds midler, og fra 1738 henlagdes i den særlige fabriks- og bodmerikonto.

I tabel 6 er vist hvorledes kompagniet finansierede opkøbet af returvarer.

Som det fremgår af tabellen, var sølv i hele perioden den vigtigste finansieringsform. Det udsendte sølv finansierede 1732-1736 returvareopkøbet 100%. Alle skibene i perioden undtagen Fredericus Quartus efterlod restancer. Dels fordi direktionen havde udsendt kapital med Kronprinsen af Danmark og Grev Laurvig (1732), så der var til indkøb af returer i forråd, dels fordi det kneb med at skaffe fuld returlast til de øvrige skibe efterfulgende de 1737-1741 faldt sølvets andel til 88% svarende til 113.983 rdl. i

Tabel 6: Finansiering af returvarekøb 1732-1751

Gennemsnit pr.skib i rdl.

Kilde: Bilagstabel 5. Finansieringen af Asiatisk Kompagnis returvarekøb 1732-

Periode	Samlet finansieringskøb rdl.	Udsendt sølv rdl.	Udsendte varer rdl.	Tilskud af kontinuerende fond eller fabrikskonto rdl.	Efterblevne restancer rdl.
1732-1736	87.280	87.432	4.567	956	5.576
1737-1741	130.231	113.983	7.326	9.495	523
1742-1746	126.484	100.781	8.451	19.015	1.763
1747-1751	155.859	135.364	9.636	11.120	261

gennemsnit. Faldet modsvarede af tilskudt kapital svarende til 7% eller 9.495 rdl. Kun Kronprinsen af Danmark (1737) måtte efterlade 2.836 rdl. af den udsendte investering og afgå med knap fuld ladning. Prinsesse Charlotte Amalie (1741) derimod hjemgik med en ladning, som var 34.943 rdl. større end den udsendte investering. I årene 1742-1746 faldt sølvets andel yderligere til 80% svarende til 100.781 rdl. Forøgede aktiviteter skabte, som tidligere vist, likviditetsvanskeligheder for kompagniet. I stedet for at øge udsendelsen af sølv, kalkulerede direktionen med at lade restancer anlægge i returer. Tilskudt kapital udgjorde således i gennemsnit 15% af det samlede finansieringsbeløb svarende til 19.015 rdl. Prinsesse Charlotte Amalie (1744) hjemgik således med en ladning, hvor 43% af returvarekøbet var finansieret ved tilskud i Indien. I de efterfølgende år 1747-1751 udgjorde sølv 87% af det samlede finansieringsbeløb. Kompagniet kunne ved lån og større auktionsresultater udsende ladninger, hvor sølv udgjorde en tilsvarende større del af finansie-

ringsbeløbet. Dog anlagdes også i Prinsesse Wilhelmine Carolines ladning (1751) 27.000 rdl. ud over den udsendte investering. Handelsvarerne spillede en væsentlig mindre rolle. Deres andel af finansieringen udgjorde i hele perioden i gennemsnit 5% af det samlede finansieringsbeløb.

En omkostningsfaktor, som ikke er indregnet i finansieringsformen her, men senere i en vurdering af handelens samlede resultat, er rentetab. Da udsendelse af sølv må betragtes som en investering, led kompagniet et rentetab i den tid, sølv var undervejs til Ostindien. Rentetabet var i hele perioden på 2% i gennemsnit, jævnfør bilagstabel 6.3.

I hele perioden finansieredes købet af returvarer over den udsendte investering plus tilskud af restancer og kontinuerende fonds midler i Trankebar. Finansiering af returvarekøb ved veksler trukket på direktionen i København, obligationer eller den såkaldte remitteringskapital forekom ikke i årene 1732-1751

4.4 Salg og afsætning

En central del af Asiatisk Kompagnis handelsaktiviteter var salg og

afsætning af de hjemkomne ostindiske varer.

Salgsbetingelserne var ens for varer fra Kina og Ostindien og fastsat i konventionens pkt. 51. Salg

- (1) Det optimale var ifølge guvernementet, at den halve last lå ved skibets ankomst og hertil behøvedes ca. 70.000 rdl. Guv. brev RA-AK 197 13-7-1741.
- (2) Med Kronprinsen af Danmark og Grev Laurvig 1732 udsendtes tilsammen 30.000 rdl. til returer i forråd. Generalforsamlingsprot. RA-AK 8 8-2-1732.
- (3) Ole Feldbæk, 1968 har påvist betydningen af anglo-indisk remitteringskapital for Asiatisk Kompagnis handel 1772-1808.

af returladninger skete ved offentlige auktioner i kompagniets pakhus i København efter forudgående notits herom. Af en regnskabsjournal fremgår det, at Asiatisk Kompagni også annoncerede sine auktioner i de hamborgske aviser¹. Varerne blev solgt til højstbydende, og ballerne med ostindiske bomuldstøjer blev købt ubeset af køberne i tillid til at indhold og kvalitet svarede til det af kompagniet foreskrevne. Var det ikke tilfældet ydede kompagniet compensation, såkaldt refactie. Direktionens resolutionsprotokoller viser, at kompagniet i stigende omfang ydede sådan compensation, hvilket medførte indtrængende anmodninger til guvernementet om at opfylde kvalitetskravene. Ved betaling straks eller inden 4 uger efter købet ydedes en rabat på 2%, som i 1738 forhøjedes til 4%². I 1735 blev det fastsat, at konnossementer i betaling skulle lyde på eget eller ejerens navn. I 1743 blev reglerne for kredit udvidet og fastsat ved en konventionsændring. Ifølge den kunne betaling ud over i rede penge finde sted i sølv efter accorderende pris, i konnossementer på det skib hvis varer solgtes, eller i vekslers på København med 2 måneders løbetid og tilsvarende vekslers på Hamborg eller Amsterdam med 2 á 3 måneders løbetid. Dog kunne disse vekslers kun gælde for halvdelen af købssummen. Endelig kunne betaling finde sted i obligationer, men panterne skulle indfries senest 3 måneder efter auktionen³. I 1748 blev kreditmulighederne yderligere udvidet, idet vekslers på 4 á 6 uger blev betragtet som kontant betaling. Endvidere skulle betaling lægges i Den kgl. Oktrojerede Bank mod

Tabel 7: De ostindiske returladningers auktionering 1732-1751

Gennemsnit pr.skib i rdl.

Kilde: Bilagstabel 6. De indiske returladningers auktionering 1732-1751 s. .

Periode	Kompagniets egne varer rdl.	Kont. Fonds 5 baller rdl.	Majs 3 baller pct.	Førings-, partikulær og fragtgods rdl.
1732-1736	146.017	2.783	3.251	(7.479)
1737-1741	206.427	4.056	37.671	(28.067)
1742-1746	252.652	4.452	3.639	(24.450)
1747-1751	283.939	-	-	-

kvittering, og køberne kunne så mod forevisning af denne til pakhuskrivenerne få udleveret de købte varer⁴.

Ændringerne i reglerne for køb af kompagniets varer skyldtes, at salget var afhængigt af muligheden for at yde køberne god kredit. Især afsætningen af ostindiske varer var i perioden vanskelig og forudsatte god kredit. Imidlertid var det salget af returerner, som finansierede kompagniets aktiviteter, så det var samtidig vanskeligt for kompagniet at yde den lovede kredit. Derfor samarbejdede med banken⁵.

4.4.1 Salg af returladninger

Af kompagniets regnskaber fremgår det, at salget af ostindiske varer på kompagniets auktioner foruden kompagniets egne varer omfattede de 5 baller bomuldstøjer hjemført for kontinuerende fonds regning, Majestætens 3 fri baller, mandskabets føringsgods samt partikulæres gods og eventuelt gods på fragt.

Desværre mangler som tidligere nævnt en så central del af regnskabsmateriale som auktionsprotokollerne. De manglende protokoller umuliggør en systematisk

undersøgelse af salgspriserne og nødvendiggør, at auktionsresultatet over returladningerne må følges via andre kilder. Auktionsresultatet for de ostindiske returladninger 1732-1751 anføres i adskillige kilder, hvoraf væsentlige er A. G. Moltkes arkiv fra Bregentved, Mallingiana og NKS 793-4, og hertil kommer kompagniets egne negotiejournaler. Der er væsentlige uoverensstemmelser kilderne imellem med hensyn til størrelsen af de summer, salget af returladningerne indbragte⁶. I det følgende er oplysningerne om auktionsresultatet for kompagniets varer hentet fra kompagniets eget regnskabsmateriale, negotiejournalerne. Det synes rimeligt, da de forudgående sider af kompagniets handelsaktiviteter i opgaven også er behandlet med udgangspunkt i kompagniets eget regnskabsmateriale. Dette vel vidende at resultatet bliver et andet - og mindre - end hvis udgangspunktet havde været Mallingianas og NKS-793's overensstemmende tal, som er større end negotiejournalernes og Moltkes tal. Tallene for salg af Kontinuelle Fonds 5 baller, Majestætens 3 baller samt øvrigt gods er i nedenstående tabel 7 hentet fra negotiejournalerne. Tallene for førings-, partikulær- og fragtgods er dog anført i parentes, da graden af usikker-

- (1) Negotiejournal RA-AK 567 10-3-1745. Her en regning på 258 rdl. betalt til Cornelius et Lorenz Soppe i Hamborg "for at lade notificere i de Hamborgere aviser Auctionerne over diverse Skibes Returladninger fra 21-11-1733 til 17-10-1744".
- (2) Generalforsamlingsprot. RA-AK 8 26-3-1735 og Dir. resolutionsprot. RA-AK 29-6-1738.
- (3) Generalforsamlingsprot. RA-AK 9 24-7-1743 og 19-8-1743.
- (4) Generalforsamlingsprot. RA-AK 10-9-1748.
- (5) Dir. resolutionsprot. RA-AK 29 22-9-1745.
- (6) For en indgående diskussion af kildernes tal samt forsøg på forklaring heraf, se kommentarer til bilagstabel 6.1.

hed vedrørende disse tals rigtighed er meget stor. I den efterfølgende diskussion af salgets størrelse for henholdsvis Kontinueller Fonds gods, Majestætens, førings, partikulæres- og fragtgods vil tillige blive inddraget oplysningerne fra Mallingiana og NKS-793-4 jævnfør bilagstabel 6.1.

I perioden 1732-1736 var auktionsresultatet for salg af kompagniets egne varer 146.017 rdl. Af sætningen gik trægt, og priserne på det europæiske marked var lave. I 1734 var prisen på pano comprido og salem puris international så lav, at den ifølge direktionen ikke kunne blive ringere. Kompagniet lå inde med et parti usolgte grove kystvarer, men interessenterne krævede repartition. Selv om varerne ifølge konventionen skulle sælges på auktion til højstbydende, blev det derfor vedtaget at lade interessenterne byde på partiet i forhold til deres andel¹. I 1737-1741 steg auktionsresultatet med 60.410 rdl. til 206.427 rdl. Selv om salgsværdien var stigende, var priserne stadig lave, eller som direktionen udtrykte det "priserne synes mere og mere at declinere"². 1742-1746 steg auktionsresultatet yderligere til 252.652 rdl. Det skyldtes stignende udsendte ladninger og deraf følgende større returladninger, men også et ifølge direktionen godt auktionsresultat over Dokkens (1743) og Prinsesse Charlottes Amalies (1744) returladninger³. I årene opnåedes periodens største auktionsresultat på 283.939 rdl. Men juni 1750 lå kompagniet inde med oplysninger fra udlandet om, at prisen

samme år ville blive meget ringe på grove kystvarer. Det blev derfor vedtaget, at hvis budene på pano comprido gik lavere end 7 1/2 rdl. og tilsvarende på salem puris lavere end 3 1/2 rdl. ved den efterfølgende auktion, da skulle justitsråd Black og van Hurck opkøbe varerne på kompagniets vegne⁴. Altså et forsøg på prisregulering. Hvorvidt kompagniet på denne vis opkøbte egne varer fremgår ikke.

Periodens støt stigende auktionsresultater for salg af kompagniets varer skyldtes to forhold: Større udsendte investeringer betød tilsvarende større returladninger, og hertil kom en generel stigende efterspørgsel på ostindiske varer 1732-1751. Ganske vist var prisen i Europa på grove kystvarer forholdsvis lav frem til begyndelsen af 1740-erne, men i årene efter 1743 steg efterspørgslen på ostindiske varer eksplosivt med deraf følgende prisstigninger. En stignende del af denne efterspørgsel rettede sig mod varer fra Bengalen⁵.

Den kontinuerende fonds 5 baller og Majestætens 3 baller indeholdt de samme sorter bomuldstøjer som også kompagniet hjembragte, og salget af disse baller lå ret konstant i hele perioden.

Nok så interessant er salget af de såkaldte føringsvarer eller føringsgodset, hvis opgørelse i tabel 7 også inkluderer salg af partikulæres gods og fragtgods. Føringsgods var varer, som det var tilladt ostindiefarernes besætningsmedlemmer at medbringe på henholdsvis ud- og hjemrejsen. Reg-

lerne for, hvad hver enkelt måtte medbringe er nøje fastlagt i Føringsreglementet af 1731 med ændringer af 1740⁶. På udrejsen måtte hver enkelt besætningsmedlem - mængden afhængig af pågældendes stilling - medbringe øl, vin, smør, talg og drankvarer. Reglerne for tilladt føringsgods ændredes ikke i perioden. Af disse varer skulle i Trankebar betales 5% indgående told⁷.

Af større interesse er imidlertid returføringen. Som supplement og vel vidende, at det ville være umuligt at forhindre privat handel, søgte kompagniet i stedet at holde handelen indenfor acceptable rammer. Ifølge reglementet af 1732 måtte kaptajn, vicekaptajn, overstyrmand, præst, assistent, understyrmand, obermeister (lægen) og tredjestyrmand tilsammen anbringe 4.200 rdl. i returvarer. Den øvrige del af besætningen måtte hjemføre, hvad deres skibskister, hvis mål var nøje specificeret, kunne rumme. I 1740 udvidedes ovennævnte personers returføring til tilsammen 10.000 rdl. Det øvrige mandskabs returføring forblev uændret. En ostindiefarers besætning var i begyndelsen af perioden på ca. 90 mand, men i takt med anskaffelsen af større skibe, steg også antallet af det enkelte skibs besætningsmedlemmer. Således var Prinsesse Charlotte Amalies besætning (1741) på 120 mand, Elefantens (1746) på 112 mand og Prinsesse Wilhelmine Carolines (1751) på 130 mand⁸. I perioden var en ostindiefares besætning da gennemsnitlig på 115 mand. Hver enkelt skulle før skibets afsejling fra

(1) Generalforsamlingsprot. AK-8 22-1-1735.

(2) Generalforsamlingsprot. AK-8 23-9-1741.

(3) Guv. brev RA-AK 198 3-2-1745 og 25-1-1746.

(4) Dir. resolutionsprot. AK-30 22-7-1750.

(5) K. N. Chaudhuri, 1979 s. 298.

(6) Føringsreglement af 1731, 1734, 1739 og 1740 findes i en pakke mærket Diverse dokumenter 1681 til ca. 1839 RA-AK 206b. Ændringer i føringsreglementet af 1740 er omtalt i Generalforsamlingsprot. RA-AK 8 29-9-1740.

(7) Instrukser for guvernementet og rådet i Trankebar 1732 pkt. 33 RA-AK 168.

(8) Skibsjournal RA-AK 764, 769 og 774.

Trankebar oplyse størrelsen af returføringen til rådet, og deraf betales ved udgående fra Trankebar 2% told. For al returføring gjaldt det, at varerne ikke måtte udgøres af noget af det, kompagniet førte til underlast og overlast, således heller ikke grove bomuldstøjer. Blev det opdaget, at en person hjemførte flere eller andre varer, end det var tilladt, skulle betales bøde til de fattige¹.

Ud fra reglerne om tilladt føringsgods er det ikke muligt at angive en præcis værdi for den hjembragte føring. Der er en stor usikkerhedsfaktor forbundet med at anslå købsværdien af det menige mandskabs føring ud fra skibskisternes størrelse, og det kan ikke vides, om hele besætningen har benyttet sig af retten til at hjemføre føringsgods. I negotiejournalerne findes spredte oplysninger om, at kompagniet har udlånt penge på bodmeri til mandskabet til føring. Denne mulighed for at rejse kapital taler for, at føringsretten har været benyttet, men det præcise omfang af købsværdien søges ikke angivet her. Men sikkert har salg af føringsgods været et godt supplement til lønnen. Mandskabet måtte ikke hjembringe grove kystvarer, men til gengæld har de kunne medbringe specielle stykker af høj egenverdi, som kunne indbringe god betaling. De i tabel 7 anførte tal for værdien af salg af føringsgods, som også inkluderer partikulæres gods, er på grund af regnskaberens opgørelsesmetode, jævnfør kommentarer til bilagstabel 6 behæftet med den største usikkerhed. Tallene omfatter givet ikke hele værdien af den solgte føring. Snarere er føring inkluderet i Mallingianas tal. Fratrækkes Mallingianas tal den i negotiejournaler-

ne angivne værdi for salg af kompagniets egne varer, udgør det resterende gods fortrinsvis føringsvarer i gennemsnit 23% svarende til 47.059 rdl. af hver hjemkommen ostindiefarers ladning i hele perioden (jævnfør oplysninger i bilagstabel 6.1 s.). Hvis denne betragtning er rigtig, den er sandsynlig, men kan kun tilnærmelsesvis dokumenteres, har føring, såvel som partikulæres gods og gods på fragt, indbragt betydelige summer. Uden at varerne dog kan siges at have konkurreret med kompagniets varer, der var af en anden beskaffenhed².

4.4.2 Køb og videresalg

I dette afsnit ses først på mulige købere af ostindiske varer på Asiatisk Kompagnis auktioner og dernæst på videresalg af varerne.

Det er meget vanskeligt - for ikke at sige umuligt - ud fra kildematerialet at sige ret meget om køberne af de ostindiske varer 1732-1751. Kassebøgerne anfører kun summarisk de indbetalte summer til kompagniet og oplyser ikke indbetalers navn og hvilke varer, som er købt. Heller ikke via negotiejournalerne er det muligt at forfølge køberklientellet, da journalerne ligeledes kun summarisk anfører de på auktionerne indbetalte summer. I kompagniets hovedbøger er der for enkelte år 1734-1736 indført nogle oversigter over købere på kompagniets auktioner, men det er ikke muligt at afgøre, hvorvidt der var tale om køb af ostindiske eller kinesiske varer. For årene lige efter den her undersøgte periode er i den Esmarckske arkivaflevering gengivet indholdet af nogle auktionsprotokoller for årene 1753-1757³. Af protokollerne fremgår køber-

ne af Asiatisk Kompagnis ostindiske varer; af disse var Niels Schjøtt, Meyer Moses, Borre og Fenger samt Skibsted og Beck blandt de største aftagere af kaliaturtræ. Esmarck, Becher og Glerup var blandt storftagerne af peber, og Holmsted og Lazarus Levey var storftagere af pano comprido. Desuden havde tillige en del mindre jødiske købere tilsyneladende specialiseret sig i handel med ostindiske tekstiler. Det forekommer rimeligt på baggrund af Kristof Glamanns resultater at antage, at opkøbet af ostindiske varer også 1732-1751 har været domineret af få storftagere, om end andre end de her nævnte.

Størsteparten af de varer, som solgtes på kompagniets auktioner, videresolgtes til udlandet. Ifølge oktrojens pkt. 14 skulle der betales 1% i told af auktionsbeløbet for de varer, som gik videre til udlandet og 2 1/2% i told af de varer, som forblev i landet. Yderligere skulle der betales 100 rdl. accise af hvert returskib, som udlosedes. Hvor stor en del af de ostindiske varer, som forblev i landet, og hvor stor en del som re-eksporteredes, er anført i en ekstrakt i Moltkes arkiv fra Bregentved⁴. I nedenstående tabel er gengivet de i ekstrakten oplyste værdier for fordelingen af de i landet forblevne og til udlandet førte ostindiske varer 1732-1751.

Af tabellen fremgår det, at den altovervejende del af de ostindiske varer re-eksporteredes. Størst var andelen i årene 1742-1746, hvor så meget som 90% udførtes igen, hvilket afspejler den stigende europæiske efterspørgsel på ostindiske varer fra begyndelsen af 1740-erne. I hele perioden 1732-1751 udførtes i gennemsnit 86% af va-

(1) Føringsreglement af 1-12-1740 RA-AK-206b og Instrukser 1732 RA-AK-168 pkt. 33.

(2) En videre bearbejdning af kompagniets regnskabsmateriale med henblik på at afgøre føringens størrelse ville givet differentiere det her anførte resultat på 23%, som syntes vel stort.

(3) Esmarckske arkivaflevering RA-DK Esmarckske arkiv 148.2b. Protokollerne er bearbejdet af Kristof Glamann, 1747-1749 s. 394, hvorpå det følgende bygger.

(4) A. G. Moltkes arkiv. RA-A.G. Moltke II A.b. 1/10-64. Også i Mallingiana og NKS-793 er anført værdierne af re-eksporterede varer.

terne svarende værdimæssigt til en gennemsnitlig årlig udførsel på 190.348 rdl.

På samme vis som kompagniets køberklientel kun vanskeligt lader sig identificere, volder det også problemer at afgøre, til hvilke lande de re-eksporterede varer førtes. Det fremgår ikke af kompagniets eget kildemateriale. M. L. Nathanson anfører i sit værk fra 1844, at store dele af de asiatiske varer gik til Tyskland, Østersølandene og Holland. Tillige gik de i forbindelse med indenrigshandelen til de danske provinsstæder, hertugdømmerne og Norge, hvor varerne fortrængte mange tyske og engelske varer tidligere indført fra Lübeck¹.

Et mindre køberklientel opkøbte således størstedelen af kompagniets ostindiske varer. Af varerne udførtes i hele perioden gennemsnitlig de 86% igen, heraf store dele til de omkringliggende lande.

4.4.3 Forsøg på vurdering af handelens samlede resultat i perioden

Et samlet indtryk af Asiatisk Kompagnis handel på Ostindien 1731-1752 kræver en vurdering af handelens rentabilitet. Eller sagt med andre ord, gav handelen overskud? En rentabilitetsberegning indebærer imidlertid nogle metodiske problemer, som nødvendiggør en definition af forudsætninger og begrænsninger i den valgte beregningsmetode. I det følgende afsnit tages derfor indledningsvis de metodiske problemer op, dernæst angives to løsningsforslag til beregning af handelens rentabilitet, og endelig følger en vurdering af handelens resultat ud fra de skitserede løsningsforslag.

Tabel 8: Fordelingen af de i landet forblevne og til udlandet førte ostindiske varer

Gennemsnit pr. skib i rdl. Tillige anført den procentvise størrelse af udførte varer

Kilde: Bilagstabel 6.2. Fordelingen af de i landet forblevne og til udlandet førte ostindiske varer 1732-1751 s. .

Periode	Samlet ladningsværdi rdl.	Heraf udført rdl.	Heraf forblevet rdl.	Udført af samlet ladning rdl.
1732-1736	146.253	128.797	17.456	88
1737-1741	208.491	167.233	41.259	80
1742-1746	252.605	228.210	24.395	90
1747-1751	283.919	237.155	46.746	84

En rentabilitetsberegning kan kun give et tilnærmelsesvis resultat. Før resultatet beregnes, må regnskabet opsplittes i valgte enheder, så resultatet kan kontrolleres og vurderes. Resultatet vil dernæst afhænge af beregningsmetoden, herunder de valgte omkostningsvariabler og de data - eller mangel på samme - som kan udledes af materialet. En vurdering af handelens resultat kan baseres på henholdsvis en bruttoberegning eller en nettoberegning. I begge tilfælde vurderes auktionresultatet i forhold til den investerede kapital.

Den enkleste form for beregning er bruttoberegningen. Her sættes ladningens auktionspris i forhold til ladningens købspris. Omkostninger inddrages ikke, så resultatet kan kun være retningsgivende for fortjenestens størrelse, dvs. anvise en tendens. Af tabel 8 fremgår bruttfortjenesten på de ostindiske ladninger 1732-1751. Den er fremkommet ved at fratrage udgifter til køb af ladningen fra auktionsbeløbet.

Tabel 9: Asiatisk Kompagnis fortjeneste på de ostindiske returladninger 1732-1751

Gennemsnit i rdl.

Kilde: Bilagstabel 6.3 Asiatisk Kompagnis fortjeneste på returladninger 1732-1751 s. .

Periode	Ladnings auktionspris rdl.	Ladnings udgifter rdl.	Bruttfortjeneste rdl.	Omkostninger rdl.	Nettfortjeneste rdl.
1732-1736	146.017	87.280	58.732	45.320	13.419
1737-1741	206.426	130.231	76.195	48.315	27.881
1742-1746	252.652	126.484	126.168	65.175	60.993
1747-1751	283.939	155.859	128.080	56.921	71.159

Af tabellen ses, at bruttfortjenesten på de ostindiske ladninger 1732-1751 var 58.737 rdl. i gennemsnit svarende til en forrentning af den investerede kapital på 67%. Derefter faldt fortjenesten til 59% svarende til 76.195 rdl for igen at stige til 100% eller 126.168 rdl. I den sidste 5-årsperiode var bruttfortjenesten på 128.080 rdl. svarende til 82%. Denne tendensberegning angiver altså en betydelig fortjeneste på over 50% perioden igennem, størst i årene 1742-1746.

Et mere dækkende, om end ikke fuldstændigt, billede af forholdet mellem den investerede kapital og udbyttet, fås ved en nettoberegning. Ved denne beregningsform sættes ikke blot den investerede kapital, men tillige de valgte omkostningsvariabler, i forhold til auktionsprisen. De valgte omkostningsvariabler omfatter her de samlede udgifter i forbindelse med ud- og hjemtransport af ladninger; skibenes casque og udredning, løn til skibets besætning, rentetab på 4% på det udsendte sølv, omkostninger ved opholdet i

(1) M. L. Nathanson, 1844 s. 598.

Trankebar, accise og fra 1743 betaling af 1/1000 af auktionen til de fattiges kasse. Den beregnede nettofortjeneste fremgår ligeledes af tabel 8. Den er fremkommet ved fra auktionen at fratrække ladningens købspris og de samlede omkostninger for hver enkelt ekspedition.

Af tabellen fremgår det, at nettofortjenesten på indienshandelen 1732-1736 i gennemsnit var 13.419 rdl. pr. ladning svarende til en forrentning af den investerede kapital på 15%. I årene 1737-1741 steg fortjenesten til 27.881 rdl. svarende til 21%, og i den efterfølgende periode 1742-1746 steg den yderligere med 27% til 48% svarende til 60.983 rdl. Derefter faldt den svagt med 2% til 46% eller 71.159 rdl. i den sidste 5-års periode.

Begge beregningsmetoder viser samme hovedtendens: Overskud i hele perioden, størst i årene 1742-1746. Men af de to beregningsmetoder må nettoberegningen foretrækkes. Ved inddragelse af væsentlige omkostninger fås et mere præcist resultat. Til sammenlig-

ning er i Moltkes arkiv (RA-A.G. Moltke II A.b 1/1-61.) anført den procentvise fortjeneste på de hjemkomne ostindiske ladninger, efter at alle omkostninger er fratrukket. I perioden 1732-1736 angives nettofortjenesten hos Moltke til i gennemsnit at have været 20% pr. ladning stigende til 26% 1737-1741 og 42% 1742-1746. Derefter steg fortjenesten yderligere til 51% i 1747-1751. Angivelserne i Moltkes arkiv viser samme tendens som her, men generelt anføres i Moltkes arkiv en højere nettofortjeneste end den her beregnede. Forskellen skyldes sandsynligvis, at flere af de her inddragne omkostninger i kompagniets regnskaber afholdes over andre konti, og således, i modsætning til den her anførte beregning, ikke belastede den enkelte ekspeditions regnskab.

Beregningen af kompagniets nettofortjeneste viste, at fortjenesten var mindst i de første år 1732-1736, nemlig 15%. I disse første år havde kompagniet problemer med afsætningen af sølv i Indien, og tillige problemer med at skaffe de ønskede returvarer. Ydermere

var priserne i Europa på grove kystvarer lave i perioden med heraf følgende lav fortjeneste. I årene 1737-1741 øgedes fortjenesten til 21%, men uroligheder i Indien skabte til stadighed problemer med fremskaffelse af returvarer. I den efterfølgende periode 1742-1746 steg fortjenesten til 48%. Stigningen i fortjenesten på over 27% afspejler den stigende efterspørgsel i Europa på ostindiske varer og kompagniets forøgede aktiviteter. Fortjenesten lå 1747-1751 på nogenlunde samme niveau som i den forudgående periode, dog med et lille fald til 46%.

Kompagniet må siges at have opfyldt intentionen, som lå bag oktrojen af 1732 om at gøre København til centrum for handel med oversøiske varer. Hertil kom de mange side-effekter af importen og eksporten, som ikke er målt her for eksempel i form af flere arbejdspladser.

Asiatisk Kompagnis indienshandel gav således, som allerede påpeget, overskud i hele perioden.

5. Sammenfatning og konklusion

Med udsendelsen af orlogsskibet Nældebladet og fregatten Bornholm til Indien i 1752 indvarslede Asiatisk Kompagni kommende års ekspansive handelspolitik i Indien.

Indtil da havde kompagniet, siden det den 12. april 1732 fik monopol på handelen på Indien og Kina, etableret en voksende handel på Ostindien med Trankebar som udgangspunkt. Trods vekslende politiske og økonomiske konjunkturer i Indien så vel som i Europa, gav salget i København af ostindiske returladninger overskud i årene 1732-1751.

Asiatisk Kompagnis hovedeksportvare til Indien var sølv. I gennemsnit udgjorde sølv 94% af de udsendte ladninger i perioden. Den resterende del af ladningerne bestod hovedsagelig af jern, drankvarer og skibsmateriel. Sølv var den eneste vare, som med fordel kunne afsættes i Indien. De øvrige varer lod sig kun vanskeligt afhænde.

Returladningerne opkøbtes af guvernementet i Trankebar via indiske købmænd, som spillede en væsentlig rolle for tilvejebringelsen af returvarer. Returladningerne bestod i hele perioden først og fremmest af grove bomuldstøjer produceret i Coromandel. Bomuldstøjer udgjorde i gennemsnit mellem 80% og 90% af returvarerne. Heraf tegnede de grove kystvarer *pano comprido* og *salem puris* sig tilsammen for mellem 82% og 93% af ballegodset. Foruden ballegodset indeholdt ladningerne ballastvarer som *kaliaturtræ*, peber og salpeter. Af disse havde kun peber og salpeter handelsmæssig værdi i Europa.

Opkøb af returvarer finansiere-

des gennem de udsendte investeringer. Hvad der måtte mangle af udsendt sølv til finansiering af en komplet returladning, blev tilskudt af kompagniets egne midler; henholdsvis af den kontinuerende fonds midler og efterstående restancer fra forudgående års udsendte investeringer.

Tiltagende uroligheder i Sydindien mellem morer og maratter sekunderet af englændere og franskmænd skabte fra slutningen af 1730-erne vanskeligheder for det danske kompagni med hensyn til produktion og indsamling af bomuldstøjer. Men trods de til tider vanskelige forhold lykkedes det at hjemsende komplette returladninger. Også Trankebars budget balancerede i størstedelen af perioden. Bortset fra 5 år med underskud i midten af 1740-erne og begyndelsen af 1750-erne, hovedsagelig forårsaget af forøgede militæruddgifter, gav kolonien overskud.

I 1730-erne var salget af returladningerne præget af mindre gode priser i Europa på grove bomuldstøjer, hvilket betød mindre gode auktionsresultater. Men efter krigsudbruddet mellem England og Frankrig i 1744 øgede kompagniet sine aktiviteter i forventning om bedre konjunkturer for ostindiske varer. Det betød udsendelse af større ladninger og fra 1743 udsendelse af flere skibe; 2 om året i 1743, 1744, 1745, 1747 og 1749. De forøgede aktiviteter skabte, samtidig med stigende sølvkurser 1742-1745 og en række forlis, likviditetsvanskeligheder for kompagniet. Likviditetsproblemerne kulminerede i årene 1744, 1745 og 1746, men blev afhjulpet ved lån hovedsagelig optaget i Den kgl. Oktrojerede Danske Bank.

Problemerne var dog midlertidige, og snart kunne forbedrede auktionsresultater, i forbindelse med bedre økonomiske konjunkturer for ostindiske varer, finansiere de øgede aktiviteter. Således voksede kompagniets gennemsnitlige nettofortjeneste på returladningerne fra 15% i årene 1732-1736 til 21% 1737-1741 og endvidere til 48% 1742-1746 for derefter at falde med 2% til 46% 1747-1751.

Størsteparten af de ostindiske varer opkøbtes af et lille klientel af københavnske storkøbmænd. Hovedparten af varerne udførtes igen til andre lande. I hele perioden udførtes i gennemsnit 86% af de hjembragte ostindiske varer til andre lande. En stor del af varerne gik til Tyskland og Holland.

Selve handelsformen forblev uændret perioden igennem. Kompagniet udsendte en investering, som efter omveksling i Indien anlagdes i varer til returladningen. Kun en mindre del af varerne var købt i forvejen. Returvarerne hjemsendtes derefter til København, hvor de solgtes på auktion. Et handelsforløb som i sin form må betegnes som en "ad-hoc" handel. Forløbet var betinget af de skiftende økonomiske konjunkturer i Europa, men også af markedsforholdene i Indien. Varerne opkøbtes via mellemmand, og markedet i Indien var ustabil på grund af uroligheder. Forhold som vanskeliggjorde langsigtede investeringer.

Efterspørgslen på ostindiske varer i Europa rettede sig i stigende grad mod varer fra Bengalen. Tiden var inde til i 1752 at udvide de forudgående 20 års handel på Coromandalkysten til også at omfatte handel på Bengalen.

6. Appendiks

6.1 Forkortelser, notationer og citatpraksis

I opgaven er brugt følgende forkortelser:

AK	Asiatisk Kompagnis arkiv.
Dir. brev.	Breve fra direktionen i København til guvernementet i Trankebar (Europæiske dokumenter).
Dir. resolutionsprot.	Direktionens resolutionsprotokoller.
DK	Danske Kancelli.
Generalforsamlingsprot.	Generalforsamlingsprotokoller.
Guv. brev.	Breve fra guvernementet i Trankebar.
KB	Det kongelige Bibliotek, København.
KK	Kommercekollegiet.
RA	Rigsarkivet, København.
rdl.	Rigsdaler.
pct.	Procent.
Sekret. prot.	Rådets sekretprotokoller.

I opgaven er benyttet følgende praksis ved notation og citation;

I noterne er litteraturhenvisninger angivet med forfatternavn, publikationsår og eventuelt side. For fuldstændige bibliografiske data, se bibliografien s. .

Citater er sat i anførselstegn. Det citerede er anført bogstaveret i overensstemmelse med kildens ordlyd.

Skibsnavne er angivet med nutidig stavemåde. Det er fundet hensigtsmæssigt, da stavemåden i kilderne skifter igennem perioden.

6.2 Utrykt kildemateriale

De relevante kilder i Asiatisk Kompagnis arkiv er i nedenstående oversigt anført i kronologisk rækkefølge jævnfør registratures nummerering (Rigsarkivets vejledende arkivregistraturer XIV, 1969). Dette svarer ikke helt til den også emnemæssige anførelse i registraturen, men kronologien er her valgt for at lette overskueligheden. Derefter følger en oversigt over øvrige utrykte kilder.

RIGSARKIVET (RA):

ASIATISK KOMPAGNIS ARKIV (AK):

A. Afdelingen i København

1-2	Registratur over Kompagniets arkiv til 1772.
7a.	Oktrojer (til dels med afskrift af forakter) konventioner og lign. 1688 til 1836.
8-9	Generalforsamlingsprotokoller 16-3-1730 til 27-9-1752.
29-31	Direktionens resolutionsprotokoller 4-8-1732 til 11-11 1757.
168	Instrukser for guvernøren og rådet i Trankebar.
169-171	Indianske ekspeditioners kopibog 30-8-1732 til 12-12-1751.
196-199	Breve fra guvernementet i Trankebar 31-10-1733 til 18-10-1756.
205	Diverse breve fra Trankebar 1739 til 1766 (diverse år).
206a	Diverse indkomne breve 1737 til 1845.
206b	Diverse dokumenter 1681 til ca. 1839
208a	Dokumenter angående en ny loges oprettelse i Bengalen efter Felgenhauers forslag 1732-1751.
263b-264	Balancer af Asiatisk Kompagnis hovedbøger 1732/33 til 31-12-1772.
286-291	Kassebøger 31-7-1732 til 3-4-1754.
514-526	Hovedbøger 31-7-1732 til 29-4-1758.
563-568	Negotiejournaler 31-7-1732 til 29-11-1749.
646	Rullebøger 12-11-1732 til 20-1-1752.
660-671	Skibsprotokoller for ostindiefarere 18-11-1733 til 9-6-1753.
758-774	Skibsjournaler for ostindiefarere 12-11-1743 til 9-6-1753.

B. Afdelingen i Trankebar

1232g-1233b.	Europæiske dokumenter 1731 til 1753 nr. 101-168.
1256-1256b	Rådets Sekretprotokoller 1730 til 1745 (1256b den manilliske ekspedition).

1257-1265	Bekræftede afskrifter af sekretprotokollerne samt "forfølg" 1730 til 1753/54.
1270-72	Originale rapportbøger 1733-1749.
1273-1291	Trankebarske rapportbøger 1733 til 1753.
1313-1315	"Forfølg" af rapportbøgerne div. år 1733 til 1752.
1318b	Diverse fragmenter af kopi og rapportbøger m.m. ca. 1690 til 1750 og 1777.
1319a-1320b	Indkomne breve til Rådet I 1741 til 1749.
1321a-b	Indkomne breve til Rådet II 1751 til 1753.
1353-1355	Kopibøger over indkomne breve 1735 til 1752/53.
1371a	Indkomne breve til Rådet III 1750 til 1754.
1378c	Karteller og korrespondance med magter i Indien 1726 til 1804.
1396a1	Ujournaliserede indkomne sager til Rådet i Trankebar 1700 til 1763.
1400	Koncepter til og kopier af skrivelser fra Rådet i Trankebar til direktionen 1733/34 til 1752/53.
1412b,1413a og 1413b	Rådets kopibøger over udgåede breve 1733/34 til 1752/53.
1429	"Forfølg" af kopibøger over udgåede breve 1738 til 1758.
1448-1450b	Trankebarske Dokumenter 1671 til 1778.
1800-1819	Regnskaber, hovedbøger med registre 1733/34 til 1752/53.
1872-1891	Regnskabsjournaler 1733/34 til 1752/53.
1959-1962	Kassebøger 4-6-1733 til 31-7-1754.
1969-1970	"Forfølg" 1734-1760.
2017a	Aparte fonds kassebøger 13-12-1735 til 31-7-1758.
2183a	Tanjorske dokumenter 1620 til 1778.
2311	Korrespondance om og kvitteringer for tributten til Tanjore 1684 til 1774 (div. år).

ADAM GOTTLOB MOLTKE'S ARKIV FRA BREGENTVED:

A.G. Moltke, 61-64,II,A.b.1-12. (5 pakker vedrørende det Asiatiske Kompagni)

DANSKE KANCELLI (DK):

Kommissionen angående den Esmarckske arkivaflevering. 147.2a og 148.2b. 1730-1761.

KOMMERCEKOLLEGIETS ARKIV (KK):

195-202 "Protocolle Algierische Seepässe".

- 376 Sager vedkommende algerske søpas.
407 Sager vedkommende Det Asiatiske Kompagni 1730-1768.

HÅNSKRIFTSAMLINGEN:

Mallingiana. XII, Handel B.1-3, B.14 og A.56.

DET KONGELIGE BIBLIOTEK (KB):

- NKS 793-4. Håndskriftsamlingen.
NKSb 793b-4. Håndskriftsamlingen.

6.3 Trykt kildemateriale

Büschings Magazin II, 1769.

Henning, August, *Gegenwärtige Zustand der Besizung der Europäer in Ostindien I*, 1784.

Holcks Handelsmagasin, 1780.

Statsjournalen, 1769.

Thaarup, Frederik, *Historiske og Statistiske Efterretninger om Det kgl. Octroierede Danske Asiatiske Kompagni*, 1824.

6.4 Bibliografi

Arasaratnam, Sinnappah, *Merchants, Companies and Commerce on the Coromandelcoast 1650-1740*. Oxford 1986.

Barfoed, Jørgen H., *Merkantilismen*, København 1971.

Baumann, Hanne, *Trankebars landsbyer i det 18. århundrede. En undersøgelse af dansk indflydelse på de sydøstindiske landsbyer med særligt henblik på: Jordsystemet, beskatning og lokaladministration*. København 1989.

Blussé, Leonard og Gaastra, Femme (ed.), *Companies and Trade. Essays on Overseas Trading Companies during the Ancien Régime*. Comparative studies in Overseas History, vol. 3. Leiden 1981.

Bro-Jørgensen, J. O. og Rasch, Aa., *Asiatiske, vestindiske og guineiske handelskompagniet*. Vejledende arkivregistraturer XIV. København 1969.

Bro-Jørgensen, J. O., *Forsikringsvæsenets historie i Danmark indtil det 19. årh.* København 1935.

Burnell, A. C. og Yule, Henry, *Hobson-Jobson*, Oxford 1903.

Chaudhuri, K. N., *The Trading World of Asia and the East India Company 1660-1760*. Cambridge 1978.

Chaudhuri, K. N., *Trade and Civilisation in the Indian Ocean. An Economic History from the Rise of Islam to 1750*. Cambridge 1985.

Erichsen, J., *The Asiatic Company's buildings*. Asiatic Plads. The Danish Foreign Service's new Headquarters in Copenhagen. ed. Anders, Georg m.fl. København 1980.

Feldbæk, Ole, *Asienhandelens værdi og volumen 1616-ca. 1800*. i Historisk Tidsskrift, rk. 2 1990.

- Feldbæk, Ole, *Danish East India Trade 1772-1807. Statistics and Structure*. Scandinavian Economic History Review, vol. XXVI. 1978.
- Feldbæk, Ole, *The Danish Asiatic Company*. Asiatic Plads, København 1980.
- Feldbæk, Ole og Justesen, Ole, *Kolonierne i Asien og Afrika*. Politikens Danmarkshistorie. København 1980.
- Feldbæk, Ole, *The Danish Trading Companies of the Seventeenth and Eighteenth Centuries*. Scandinavian Economic History Review. 1986.
- Feldbæk, Ole, *Danske Handelskompagnier 1616-1843. Oktrojer og interne ledelsesregler*. København 1986.
- Feldbæk, Ole, *Gyldendals Danmarkshistorie bd. 4. Tiden 1730-1814*. København 1982.
- Feldbæk, Ole, *India Trade under the Danish Flag 1772-1808. European Enterprise and Anglo-Indian Remittance and Trade*. Odense 1969.
- Feldbæk, Ole, *The Organization and Structure of the Danish East India, West India And Guinea Companies in the 17th and 18th Centuries*. i Blussé, L. and Gaastra, F.S. (ed.) *Companies and Trade*, Leiden 1981.
- Friis, Astrid og Glamann, Kristof, *A history of prices and wages in Denmark 1600-1800*. bd. 1. København 1958.
- Furber, Holden, *John Company at work. A study of European expansion in India in the late 18th century*. London 1948.
- Furber, Holden, *Rival Empires of Trade in the Orient 1600-1800*. vol. 2, Oxford 1976.
- Glamann, Kristof, *Danish historical writing on colonial activities in Asia 1616-1785*. *Historians of India and Ceylon*, ed. C. H. Phillips, London 1961.
- Glamann, Kristof, og Oxenbøll, Erik, *Studier i dansk merkantilisme. Omkring tekster af Otto Thott*. 1983.
- Glamann, Kristof, *Studie i Asiatisk Kompagnis økonomiske historie 1732-1772*. *Historisk Tidsskrift* 11 rk. vol. II 1747-1749.
- Glamann, Kristof, *Valg og vurdering ved benyttelse af kompagniararkiver. Et metodisk bidrag*. Festskrift til Astrid Friis. red. Svend Ellehøj o.a. 1963.
- Glamann, Kristof, *Ædelmetalstrømme og verdenshandel i 16-18 århundrede*. *Historisk tidsskrift* 14 rk. vol. I. 1980.
- Gøbel, Erik, *Asiatisk kompagnis sejlads på Indien 1732-1772*. i Særtryk af Handels- og Søfartsmuseets årbog 1987.
- Gøbel, Erik, *Danish Trade to the West Indies and Guinea 1671-1754*. *Scandinavian Economic History Review*. 1983.
- Gøbel, Erik, *Danske oversøiske handelskompagnier i 17. og 18. årh*. En forskningsoversigt. *Fortid og nutid*, 28. 1980.
- Gøbel, Erik, *The Danish Asiatic Company's Voyages to China 1732-1833*. *Scandinavian Economic History Review*. 1979.
- Halding, Bente, *Storkøbmænd i Holbergtidens København*. Upubliceret magisterkonferens, København 1969.
- Hage, C. F., *Handelsleksikon*, København 1910.
- Hansen, Sv. Aa., *Økonomisk vækst i Danmark 1720-1914*. København 1972.
- Holm, Edvard, *Danmark-Norges Historie 1720-1814*. Vol. I-II. København 1894-1898.
- Irwin, J. and Schwartz, P. R., *Studies in Indo-European Textile History*. Ahmedabad 1966.

- Jensen, H. O., *Dansk aktierets udvikling i 17. og 18. årh.* i Ugeskrift for retsvæsen afd. B, 1944.
- Juul Andersen, J., *Asiatisk Kompagnis Kinahandel 1732-1772.* Upubliceret speciale, København 1978.
- Klem, Knud, *Den danske kompagnifart. Sømand, fisker, skib og værft.* ed. O. Hasslöf. København 1970.
- Koninckx, Christian, *The First and Second Charters of the Swedish East India Company 1731-1766.* Kortrijk 1980.
- Larsen, Kay, *De dansk-ostindiske koloniens historie. I-II.* København 1907-1908.
- Monrad Møller, Anders, *Fra Galeoth til Galease,* København 1981.
- Nathanson, M. L., *Danmarks handel, skibsfart, penge og finansvæsen fra 1730-1830.* Historisk fremstillet og oplyst 1-3. København 1832-1834.
- Nathanson, M. L., *Historisk Statistisk fremstilling af Danmarks National Og Statshusholdning fra Fr. Ivs tid indtil nutiden.* 2 udg. København 1844.
- Nathanson, M. L., *Udførlige oplysninger om handels og finansvæsenet i Chr. VII's og Fr. VI's tid.* Kbh. 1837.
- Oldam, J. W., *Hvornår trængte det dobbelte bogholder igennem i dansk erhvervsliv?* i Erhvervshistorisk årbog 1964.
- Rasch, Aa., *Niels Ryberg 1725-1804. Fra bondedreng til handelsfyrste.* Århus 1964.
- Rasch, Aa. og Sveistrup, P. P., *Asiatisk kompagni i den florissante periode 1772-1792.* København 1948.
- Rasmussen, Erik, *Kurantbankens forhold til staten 1737-1773.* København 1955.
- Skov, Christian, *Dansk Asiatisk Kompagnis maritime virksomhed 1732-1752.* Upubliceret speciale. København 1975.
- Steensgaard, Niels, *Opdagelsernes plads i verdenshistorien. Vare, ædelmetal og tjenesteydelser i interkontinental handel før 1750.* i Historisk Tidsskrift, rk. 2, 1990.
- Struwe, Kamma, *Dansk Ostindien 1732-1776. Trankebar under kompagnistyre.* Vore gamle Tropekolonier. vol. VI. 1967.
- Svane, Freddy, *Asiatisk Kompagni 1792-1807.* Upubliceret speciale. København 1982.
- Sveistrup, P. P., *Fra Asiatisk kompagnis regnskaber,* Revision og regnskabsvæsen nr. XXIX, København 1960.
- Velschow, Tim, *Voyages of the Danish Asiatic Company to India and China 1772-1792.* Scandinavian Economic History Review. vol. 20. 1972.

6.5 Fortegnelse over tabeller, figurer og bilagstabeller

6.5.1 Tabeller:

Tabel 1: Sammensætningen af de udsendte ladninger 1732-1751	23
Tabel 2: Bruttofortjeneste på de udsendte ladninger 1732-1751	26
Tabel 3: Returladningernes sammensætning 1732-1751	28
Tabel 4: Returladningernes sammensætning 1732-1751	28
Tabel 5: Asiatisk Kompagnis opkøb af andre returvarer 1732-1751	32
Tabel 6: Finansiering af returvarekøb 1732-1751	38
Tabel 7: De ostindiske returladningers auktionering 1732-1751	39
Tabel 8: Fordelingen af de i landet forblevne og til udlandet førte ostindiske varer	42
Tabel 9: Asiatisk Kompagnis fortjeneste på de ostindiske returladninger 1732-1751	42

6.5.2 Figurer:

Figur 1: Asiatisk Kompanis Ostindiefareres anskaffelsesår og kostpris 1732-1751	14
Figur 2: Kort over Trankebars distrikt ca. 1730	15
Figur 3: Trankebars regnskabsresultat 1732-1751 i rdl.	18
Figur 4: Asiatisk Kompagnis låntagning 1732-1751	20
Figur 5: Asiatisk Kompagnis ekspeditioner til Indien 1732-1751	21
Figur 6: Kort over hovedområder for tekstilvævning i Indien 1600-1750	29
Figur 7: Kortudsnit af Coromandel 1733	30

6.5.3 Bilagstabeller

Bilagstabel 1 Skibs- og sejlskema for Asiatisk Kompagnis ostindiefarere 1732-1751	52
Bilagstabel 2 De udsendte Indiefareres ladninger 1732-1751	53
Bilagstabel 3 Bruttofortjeneste på de udsendte ladninger ved salg i Indien 1732-1751	54
Bilagstabel 4 De indiske returladningers sammensætning 1732-1751	55
Bilagstabel 4.1 De indiske returladninger - ballegodset 1732-1751	56
Bilagstabel 4.2 De indiske returladninger - øvrige varer 1732-1751.....	57
Bilagstabel 5 Finansiering af Asiatisk Kompagnis indiske returvarekøb 1732-1751.....	58
Bilagstabel 6 De indiske returladningers auktionering 1732-1751.	59
Bilagstabel 6.1 Kildeangivelser på værdien af Asiatisk Kompagnis udsendte og hjemkomne solgte ladninger 1732-1751.....	61
Bilagstabel 6.2 Fordelingen af de i landet forblevne og til udlandet førte ostindiske varer 1732-1751 i rdl.....	62
Bilagstabel 6.3 Asiatisk Kompagnis fortjeneste på returladninger 1732-1751.....	64

6.6 Kommentarer til bilagstabellerne

I den efterfølgende undersøgelse, som vedrører handelsforløbet er kun indsamlet data for de gennemførte indiekspeditioner. I bilagstabellerne er det fundet hensigtsmæssigt at lægge vægt på en ensartet opbygning. Hovedprincippet har været at anføre de indsamlede data på skibsbasis frem for årsbasis. Herved er skabt en ensartet systematik, som har gjort det umiddelbart muligt at foretage sammenligninger af detailspørgsmål parallelt. Ulemper herved er, at data vedrørende forhold i Indien, for eksempel indkøbspriser eller senere auktionspriser i København, er angivet for skibets afsejlingsår og dermed optræder forskudt i tid. Men denne ulempe har jeg ment underordnet i forhold til fordelene ved en konsekvent opbygning af bilagstabellerne.

For at sikre et rimeligt statistisk grundlag for vurdering af handelen er perioden 1732-1751 inddelt i fire 5-års perioder. Hver periode omfatter de samme år og skibe i hele det undersøgte handelsforløb. Grupperingen er sket på grundlag af skibenes afsejlingsår og omfatter 5 skibe i perioden 1732-1736, 5 skibe i perioden 1737-1741, 5 skibe i perioden 1742-1746 og 3 skibe i den sidste periode 1747-1751. Gennemsnitsberegninger for hver 5-års periode har haft til formål at mindske indflydelsen af atypiske data i perioden og gøre det muligt at uddrage udviklingstendenser i handelen.

Tabelsymboler i bilagstabellerne:

[-] = anvendes, hvor ingen data foreligger.

[0] = anvendes, når de foreliggende data er 0 eller ikke løber op i halvdelen af den anvendte enhed.

De anførte enheder i rdl. og pct. er afrundede til nærmeste hele tal.

6.7 Bilagsmateriale

Bilagstabel 1. Skibs og sejskema for Asiatisk Kompagnis ostindiefarere 1732-1751

Bilagstabel 1 angiver hoveddata for alle udsendte ekspeditioner til Indien 1732-1751. For hvert enkelt skib er angivet afrejseår fra Danmark, skibets navn og om muligt tonnage i kommercelæster, dato for passage af Kronborg på udrejsen, ankomst Trankebar, eventuelt anløb af Sumatra eller Malabarkysten, afsejling Trankebar og passage af Kronborg ved hjemkomsten. Sluttelig angives den samlede rejsetid i dage. For at opnå et samlet overblik over kompagniets aktivitetsniveau i perioden er angivet alle udsendte ekspeditioner. I de tilfælde, hvor skibet forulykkede, er det anført.

Oplysninger om skibets passage af Kronborg på henholdsvis ud- og hjemrejsen samt ankomst og afsejlingstidspunkt fra Trankebar, og eventuelt anløb af Sumatra eller Malabar, stammer fra skibsjournaler for ostindiefarere (RA-AK 758-774), og hvor disse ikke er bevaret, er oplysningerne fra skibsprotokoller for ostindiefarere (RA-AK 660-671). Hvor begge er bevaret, ses det, at oplysningerne er overensstemmende. For skibene i 1732, 1733, "Trankebar" i 1744 og "København" i 1747 eksisterer hverken skibsjournal eller skibsprotokol. Oplysningerne vedrørende disse skibe er hentet fra direktionens breve (RA-AK 1232g-1233b) og Breve fra Guvernementet i Trankebar til direktionen i København (RA-AK 196-199). Enkelte detaljer vedrørende de forulykkede skibe er hentet fra A. G. Moltkes arkiv fra Bregentved. Oplysningerne om skibstonnage er hentet fra Algierske Søpasprotokoller (RA-KK 195-202).

Bilagstabel 1 Skibs- og sejskema for Asiatisk Kompagnis ostindiefarere 1732-1751

År	Navn	Tonnage i Kommercelæster	Passeret Kronborg ¹	Ankommet Trankebar	Sumatra(s)/ Malabar(m)	Afrejst Trankebar	Passeret Kronborg	Samlet rejsetid i dage
1732	Kronprinsen af Danmark	-	-	04-06-1733	s	13-01-1734	23-07-1734	608
1733	Grev Laurvig ²	-	-	11-07-1733		04-02-1734	15-02-1735	815
1733	Fredericus Quartus	-	-	08-10-1734	s	01-02-1735	03-11-1735	732
1734	Kronprinsen af Danmark	-	24-11-1734	31-08-1735	s	11-01-1736	13-07-1736	597
1735	Vendela	-	10-10-1735	10-04-1736		13-10-1736	09-06-1737	608
1736	Fridericus Quartus ³	-	17-10-1736	forulykket				
1737	Kronprinsen af Danmark	-	11-02-1737	22-07-1737		04-11-1737	18-06-1738	492
1737	Vendela ⁴	-	-	forulykket				
1738	Prinsesse Louise	-	01-11-1738	25-05-1739		17-10-1739	25-05-1740	571
1739	Prinsesse Charlotta Amalia	-	12-11-1739	30-04-1740		16-10-1740	28-01-1741	443
1740	Prinsesse Louise	-	26-12-1740	12-07-1741	s	01-02-1742	23-06-1742	544
1741	Prinsesse Charlotta Amalia	-	04-12-1741	30-06-1742		02-02-1743	17-08-1743	621
1743	Dokken ⁵	140	30-01-1743	26-09-1743	s	06-02-1744	-	
1743	Prinsesse Louise ⁶	-	16-06-1743	forulykket				
1744	Prinsesse Charlotta Amalia	-	18-01-1744	13-09-1743	s	07-02-1745	13-09-1745	604
1744	Trankebar ⁷	-	-	10-07-1745	s	27-01-1746	forulykket	
1745	Dokken	140	09-02-1745	29-12-1745	s	28-02-1746	16-10-1746	614
1745	Kronprinsessen af Danmark	170	15-12-1745	09-07-1746	s	03-02-1747	07-09-1747	631
1746	Elefanten	170	13-11-1746	04-06-1747		23-10-1747	06-06-1748	571
1747	Dokken	140	24-11-1747	16-08-1748		31-10-1748	18-06-1749	572
1747	København ⁸	170	-	22-07-1748	s/m	03-08-1749	forulykket	
1748	Kronprinsessen af Danmark	170	07-11-1748	18-05-1749		05-11-1749	16-05-1750	555
1749	Elefanten ⁹	170	08-01-1749	14-09-1749	s	04-03-1750	forulykket	
1749	Dokken ¹⁰	140	31-12-1749	28-02-1751		29-09-1751	forulykket	
1750	Kronprinsessen af Danmark ¹¹	170	16-10-1750	29-05-1751	m	02-11-1751	forulykket	
1751	Prinsesse Wilhelmine Caroline	170	30-12-1751	16-07-1753		30-10-1752	09-06-1753	527

1234567891011

(1) Som begyndelse og afslutning på en ekspedition er valgt det tidspunkt, skibet passerede Kronborg. Fra skibet blev trukket gennem bommen ved toldboden i København og til det passerede Kronborg, gik der ofte mellem 2 og 4 uger. Skibet lå i Sundet for at få de sidste forsyninger om bord eller afvente gunstigt vejr. Omkostningsmæssigt starter og slutter rejsen ved passage af toldbommen, idet folkene om bord fik udbetalt løn i den indeværende periode. Men for kun 12 af de i alt 26 udsendte skibe 1732-1751 er denne dato angivet. Datoen for passage af Kronborg er derimod altid angivet i både skibsprotokol- og journal som tidspunkt for rejsens egentlige begyndelse og afslutning.

Bilagstabel 2. De udsendte Indiefareres ladninger 1732-1751.

I denne bilagstabel er angivet værdien af de udsendte indiefareres ladninger. Værdien er angivet i rigsdaler og viser den samlede ladnings værdi med angivelse af sølvets og varernes andel heraf. Endvidere er varerne opdelt i hovedgrupperne metal, drankvarer, skibsmateriel og øvrige varer. Sidste kolonne angiver sølvets andel i procent af den samlede ladning. Data for de udsendte ladninger 1732-1733 er fra hovedbogen (RA-AK 514) og tilsvarende data 1743-1747 er hentet fra negotiejournalerne (RA-AK 563-569), hvor sidstnævnte er identisk med fakturabeløbene. Dog mangler udspecificeringen af Kronprinsessen af Danmarks cargationsvarer 1745 og Elefantens 1746. Data for ladningerne i 1748 og 1751 er fra ekstrakten i A. G. Moltkes arkiv (A. G. Moltke 64,II,A.b 10), og udspecificering af varerne mangler.

Bilagstabel 2 De udsendte Indiefareres ladninger 1732-1751

År	Navn	Samlet ladning rdl.	Sølv rdl.	Varer i alt rdl.	Metal rdl.	Drankvarer rdl.	Skibsmateriel rdl.	Øvrige rdl.	Sølv i pct. af samlet ladning pct.
1732 . . .	Kronprinsen af Danmark	80.000	75.516	4.484	3.665	497	62	260	94
1733 . . .	Grev Laurvig	70.000	66.697	3.303	3.017	26	62	198	95
1733 . . .	Fredericus Quartus	90.000	84.986	5.014	4.084	811	118	1	94
1734 . . .	Kronprinsen af Danmark	110.000	106.150	3.850	3.472	377	0	1	97
1735 . . .	Vendela	110.000	103.813	6.187	5.098	930	158	1	94
Total . .		460.000	437.162	22.838	19.336	2.641	400	461	95
Snit . . .		92.000	87.432	4.568	3.867	528	80	92	95
1737 . . .	Kronprinsen af Danmark	86.544	82.730	3.814	3.097	482	89	146	96
1738 . . .	Prinsesse Louise	140.000	132.791	7.209	4.620	589	1.028	972	95
1739 . . .	Prinsesse Charlotta Amalia	130.000	123.366	6.634	5.135	832	0	667	95
1740 . . .	Prinsesse Louise	140.000	130.004	9.996	5.374	1.095	879	2.648	93
1741 . . .	Prinsesse Charlotta Amalia	110.000	101.023	8.977	6.723	451	177	1.626	92
Total . .		606.544	569.914	36.630	24.949	3.449	2.173	6.059	94
Snit . . .		121.309	113.983	7.326	4.990	690	435	1.212	94
1743 . . .	Dokken	100.000	92.891	7.109	5.264	1.276	80	489	93
1744 . . .	Prinsesse Charlotta Amalia	86.032	76.224	9.808	6.530	1.564	431	1.283	89
1745 . . .	Dokken	100.000	93.092	6.908	5.360	1.532	0	16	93
1745 . . .	Kronprinsessen af Danmark 2)	130.000	121.629	8.371	-	-	-	-	94
1746 . . .	Elefanten	130.131	120.071	10.060	-	-	-	-	92
Total . .		546.163	503.907	42.256	17.154	4.372	511	1.784	92
Snit . . .		109.233	100.781	8.451	5.718	1.457	170	595	92
1747 . . .	Dokken	135.000	126.357	8.643	4.529	1.906	1.050	1.158	94
1748 . . .	Kronprinsessen af Danmark	150.000	139.893	10.107	-	-	-	-	93
1751 . . .	Wilhelmine Caroline	150.000	139.841	10.159	-	-	-	-	93

(10) Den lange periode fra skibet atrejste Trankebar til det passerede Kronborg skyldtes, at skibet først ankom til Egernsund i Norge 1734 i dårlig stand og med mange syge og døde. Det overvintrede i Norge og passerede således først Kronborg den 15-2-1735. (RA-AK 1232g nr. 124).

(11) Fredericus Quartus udsendes i 1736, men grundstødte på udrejsen natten mellem den 6. og 7. november ved Skagen. Både mandskab og ladning bjærgedes, og Kronprinsen af Danmark udgik med den bjærgede ladning. (RA-AK 1232h nr. 129).

(12) Vendela forulykkede på udrejsen den 28-2-1738 ved Hitland. Skibet gik tabt, alle folkene omkom, og kun en liden del af kontanterne bjærgedes. (RA-AK 1232h nr. 130).

(13) Dokken passerede Kronborg 30-1-1743, men havde allerede passeret bommen ved toldboden 20-12-1742. Datoen for hjemkomsten kendes ikke.

(14) Prinsesse Louise forliste ifølge Skibsprotokollen (RA-AK 665) på udrejsen februar 1744 ved Maldiverne. Mandskabet bjærgedes, men 47 døde senere af sygdom, og hele ladningen gik tabt.

(15) Trankebar forulykkede totalt på hjemrejsen med tab af både mandskab og ladning. (RA-A.G.Moltke II A.b 1-2, 61).

(16) København forliste julen 1749 ved Færøerne. Mandskabet druknede og skib og ladning gik tabt. (RA-A.G.Moltke II A.b 1-2, 61).

(17) Elefanten passerede Kronborg 8-1-1749, men havde passeret bommen ved toldboden 12-12-1748. Skibet blev ifølge skibsprotokollen (RA-AK 669b) sat på land ved Kap de Gode Håb i Flesbayen på hjemrejsen. Det skete efter forudgående uroligheder efter "oprør og paastand af den gemene mand, formedelst mangel af vand, og ikke er det allermindste bleven bjerget for kompagniet eller partikulære". Mandskabet reddedes dog, men også skibet gik tabt.

(18) Dokken måtte på grund af uheld søge havn i Bergen 29-4-1749 og var først sejlklar igen 7-7-1749, hvorefter den fortsatte rejsen. (RA-AK.9). Senere forulykkede skibet totalt på hjemrejsen fra Trankebar. (RA-A.G.Moltke II A.b. 1-2 61).

(19) Kronprinsessen af Danmark blev ifølge skibsprotokollen (RA-AK 670) sat på land august 1752 ved Moselbayen 5 mil øst for Kap det Gode Håb, da det tog vand ind efter en storm. Mandskab og ladning bjærgedes, men ladningen gik tabt.

Bilagstabel 3. Bruttofortjeneste på de udsendte ladninger ved salg i Indien 1732-1751.

I denne bilagstabel er gengivet hoveddata vedrørende salg af de udsendte indiefareres ladninger. I rigsdaler er angivet værdien af den udsendte ladning, dennes salgspris i Indien samt til og med 1735 henholdsvis sølvets og varernes andel heraf. Bruttofortjenesten er ligeledes angivet i rigsdaler. Tallene for de udsendte ladninger er hentet fra negotiejournalerne (RA-AK 563-569). Ladningernes salgspris er ligeledes fra negotiejournalerne (RA-AK 563-569) og er identisk med de hjemsendte fakturabeløb. Bruttofortjenesten er anført i den af guvernementet beregnede og hjemsendte generalbalanceregning over hvert skibs indtægter og udgifter gengivet i negotiejournalerne (RA-AK 563-569). Den er fremkommet ved at tage forskellen mellem værdien af den udsendte ladning og dennes salgspris i Indien.¹²³⁴

Bilagstabel 3 Bruttofortjeneste på de udsendte ladninger ved salg i Indien 1732-1751

År	Navn	Samlet ladning rdl.	Sølv rdl.	Varer rdl.	Samlet salgspris rdl.	Sølv rdl.	Varer rdl.	Samlet fortjeneste rdl.	Sølv rdl.	Varer rdl.
1732	Kronprinsen af Danmark	80.000	75.516	4.484	87.818	-	-	7.818	-	-
1733	Grev Laurvig ¹²	70.000	66.697	3.303	76.439	-	-	6.439	-	-
1733	Fredericus Quartus ¹³	90.000	84.986	5.014	98.997	98.977	-	8.997	-	-
1734	Kronprinsen af Danmark	110.000	106.150	3.850	115.856	115.856	-	5.856	-	-
1735	Vendela	110.000	103.813	6.187	126.330	116.961	9.368	16.330	13.148	3.182
Total	..	460.000	437.162	22.838	505.440	331.794	9.368	45.440	13.148	3.182
Snit	...	92.000	87.432	4.568	101.088	-	-	9.088	-	-
1737	Kronprinsen af Danmark	86.544	82.736	3.814	95.836	-	-	9.292	-	-
1738	Prinsesse Louise ¹⁴	140.000	132.791	7.209	159.073	-	-	19.073	-	-
1739	Prinsesse Charlotta Amalia	130.000	123.366	6.634	150.157	-	-	20.157	-	-
1740	Prinsesse Louise	140.000	130.004	9.996	164.586	-	-	24.586	-	-
1741	Prinsesse Charlotta Amalia	110.000	101.023	8.977	129.229	-	-	19.229	-	-
Total	..	606.544	569.920	36.630	698.881	-	-	92.337	-	-
Snit	...	121.309	113.984	7.326	139.776	-	-	18.467	-	-
1743	Dokken	100.000	92.891	7.109	114.430	-	-	14.430	-	-
1744	Prinsesse Charlotta Amalia	86.032	76.224	9.808	98.069	-	-	12.037	-	-
1745	Dokken	100.000	93.092	6.908	113.483	-	-	13.483	-	-
1745	Kronprinsessen af Danmark	130.000	121.629	8.371	144.546	-	-	14.546	-	-
1746	Elefanten ¹⁵	130.131	120.071	10.060	153.332	-	-	23.201	-	-
Total	..	546.163	503.907	42.256	623.860	-	-	77.697	-	-
Snit	...	109.233	100.781	8.451	124.772	-	-	15.539	-	-
1747	Dokken	135.000	126.357	8.643	152.256	-	-	17.256	-	-
1748	Kronprinsessen af Danmark	150.000	139.893	10.107	-	-	-	-	-	-
1751	Wilhelmine Caroline	150.000	139.841	10.159	-	-	-	-	-	-
Total	..	435.000	406.091	28.909	152.256	-	-	17.256	-	-
Snit	...	145.000	135.364	9.636	-	-	-	5.752	-	-

(1) 1733. På opgørelsetidspunktet var jern, tjære og den franske brændevin endnu usolgt. Beløbet er derfor delvist anslået af rådet.

(2) 1734. På opgørelsetidspunktet var jernet og den franske brændevin endnu usolgt. Beløbet derfor delvist anslået af rådet.

(3) 1738. På opgørelsetidspunktet var en del af ladningen endnu usolgt, hvilken er ikke nærmere specificeret. Salgssummen og dermed også bruttofortjenesten er derfor anslået.

(4) 1746. Ved Elefantens afrejse var kontanterne endnu ikke omvekslet og den angivne salgssum og bruttofortjenesten derfor anslået.

Bilagstabel 4. De indiske returladningers sammensætning 1732-1751.

Efterfølgende oversigt viser værdien af de enkelte indiefareres returladninger. Herunder hvor stor en del som udgøres af ballegods og øvrige varer. Oplysningerne er hentet fra negotiejournalerne (RA-AK 563-569), hvori er indført afskrift af den hjemsendte ladningsfaktura. Dog kun til og med 1739. Herefter angives kun ladingernes samlede værdi. Varespecifikation mangler. Tal for henholdsvis ballegodsets og varernes andel af den samlede ladning 1740-1751 er forgæves søgt i hovedbøger (RA-AK 514-526), Trankebarregnskabets hovedbøger (RA-AK 1805-1818) og regnskabsjournalerne (RA-AK 1877-1889). Regnskaberne ført i Trankebar indeholder oplysninger om køb af varer, men varerne er indført ad hoc i små partier, og det er ikke muligt at opgøre indkøbene pr. skib. For hele perioden er kun fundet én ladningsfortegnelse - ingen fundet via Bibliotheca Danica - i forbindelse med salg af Kronprinsessen af Danmarks ladning 22-6-1750 (afsejlet 1748). Ladningsfortegnelsen er indlagt i den Esmarck-ske arkivaflevering (DK-147.2.a) med angivelse af varesorter og mængder, men altså ingen værdiangivelse. Et forsøg på at omregne mængderne til tilsvarende værdier er undladt på grund af for stor fejlmulighed i en sådan omregning.

Bilagstabel 4 De indiske returladningers sammensætning 1732-1751

År	Navn	Samlet returladning	Samlet ballegods	Samlet varer	Ballegods i pct. af
		rdl.	rdl.	rdl.	samlet returladning rdl.
1732 . . .	Kronprinsen af Danmark	76.981	68.916	8.065	90
1733 . . .	Grev Laurvig	53.900	48.410	5.490	90
1733 . . .	Fredericus Quartus	94.781	88.698	6.083	94
1734 . . .	Kronprinsen af Danmark	103.366	92.051	11.315	89
1735 . . .	Vendela	107.372	99.387	7.985	93
Total . .		436.400	397.462	38.938	91
Snit . . .		87.280	79.492	7.788	
1737 . . .	Kronprinsen af Danmark	83.708	71.036	12.672	85
1738 . . .	Prinsesse Louise	152.183	124.689	27.494	82
1739 . . .	Prinsesse Charlotta Amalia	129.973	103.562	26.411	80
1740 . . .	Prinsesse Louise	140.347	-	-	-
1741 . . .	Prinsesse Charlotta Amalia	144.943	-	-	-
Total . .		651.154	299.287	66.577	
Snit . . .		130.231	99.762	22.192	82
1743 . . .	Dokken	118.646	-	-	-
1744 . . .	Prinsesse Charlotta Amalia	123.172	-	-	-
1745 . . .	Dokken	91.183	-	-	-
1745 . . .	Kronprinsessen af Danmark	147.393	-	-	-
1746 . . .	Elefanten	152.027	-	-	-
Total . .		632.421	-	-	-
Snit . . .		126.484	-	-	-
1747 . . .	Dokken	134.217	-	-	-
1748 . . .	Kronprinsessen af Danmark	155.859	-	-	-
1751 . . .	Wilhelmine Caroline	177.500	-	-	-
Total . .		467.576	-	-	-
Snit . . .		155.859	-	-	-

Bilagstabel 4.1 . De indiske returladninger - ballegodset 1732-1751.

Bilagstabellen viser den samlede mængde bomuldstøjer pr. skib i hele baller. Endvidere er vist det samlede antal ballers fordeling på forskellige sorter. Oplysningerne 1732-1739 er fra de hjemsendte faktura over hver enkelt returladning gengivet i negotiejournalerne (RA-AK 563-566). Hvorvidt der i angivelserne er taget højde for baller, som var blevet våde ved lastningen eller ikke kunne rummes i skibet, og derfor måtte efterlades i Trankebar, fremgår ikke af negotiejournalerne. Angivelserne inkluderer ikke kontinuerende fonds 5 baller og Majestættens 3 baller. For årene 1740-1751 er det via regnskaberne ikke muligt at få oplyst værdi eller mængde for kompagniets lærredskøb (jævnfør kommentarer til bilagstabel 4). Via andre kilder er det dog lykkedes at få oplysninger om 2 ladningers ballegods i perioden 1742-1746 og 2 ladninger i perioden 1747-1751. Oplysninger om Kronprinsessen af Danmarks returladning (1745) er fra skibets skibsprotokol (RA-AK 667), hvori er indført en specifikation på mængde (ikke værdi) og sammensætning af underlast og de ialt lastede 762 baller for kompagniets regning. Tilsvarende oplyser Elefantens skibsjournal (RA-AK 769), at skibet er afsejlet med underlast plus 800 baller for kompagniets regning, 3 for Majestættens og 3 for partikulære. Nærmere specifikation er ikke angivet.

I Esmarckske arkivaflevering (RA-DK 147.2a) er gengivet en ladningsfortegnelse over Kronprinsessen af Danmarks returladning (1748). Ud fra den kan udregnes antal og sammensætning af hjemsendte baller. I ladningsfortegnelsen er anført antal stk. af hver enkelt sort. I negotiejournalerne er for ladningerne 1732-1739 anført, hvor mange stk. een balle indeholdt af de enkelte sorter. For eksempel pakkedes pano comprido i baller á 40 stk. og tilsvarende salem puris i baller á 80 stk. Omregnes de i ladningsfortegnelsen anførte stk. til baller på basis af negotiejournalernes oplysninger, med den naturlige usikkerhedsmargin en sådan omregning medfører, fås antal baller som anført i bilagstabellen. Dog inkluderer tallene sandsynligvis de 5 baller for kontinuerende fond og Majestættens 3 fri baller. Føringsgods angives specifikt til ikke at være inkluderet.

I Prinsesse Wilhelmine Carolines skibsprotokol (RA-AK 671) er opført en generalspecifikation på skibets returladning. Den angives til at være 900 baller for kompagniets regning samt Majestættens 3 baller og hertil 17 baller på bodmeri.¹²

Bilagstabel 4.1 De indiske returladninger - ballegodset 1732-1751

År	Navn	Ufarvede							Farvede		Tør-klæder baller	Øvrige ¹⁶ baller
		Samlet lærredskøb baller	Pano Comprido baller	Salem puris baller	Pano Canari Camis baller	Pano Camis baller	Pano Maderpack Siale baller	Callevappu baller	Gingang baller			
1732	Kronprinsen af Danmark	438	250	125	5	0	5	6	6	9	21	11
1733	Grev Laurvig	279	134	72	8	0	8	12	5	13	22	5
1733	Fredericus Quartus	509	251	130	16	0	15	8	18	15	32	24
1734	Kronprinsen af Danmark	627	360	198	8	0	8	8	6	10	20	9
1735	Vendela	626	416	134	9	0	13	0	9	16	20	9
Total	..	2.479	1.411	659	46	0	49	34	44	63	115	58
Snit	...	496	282	132	9	0	10	7	9	13	23	12
1737	Kronprinsen af Danmark	419	249	112	10	4	0	4	3	12	22	3
1738	Prinsesse Louise	791	465	234	19	0	0	7	6	17	36	7
1739	Prinsesse Charlotta Amalia	641	371	190	10	7	0	3	4	15	30	11
1740	Prinsesse Louise	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1741	Prinsesse Charlotta Amalia	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Total ¹⁷	..	1.851	1.085	536	39	11	0	14	13	44	88	21
Snit	...	617	362	179	13	4	0	5	4	15	29	7
1743	Dokken	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1744	Prinsesse Charlotta Amalia	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1745	Dokken	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1745	Kronprinsessen af Danmark	762	567	112	25	25	0	0	8	2	22	1
1746	Elefanten	800	-	-	19	-	-	-	-	-	-	-
Total	..	1.562	567	112	44	25	0	0	8	2	22	1
Snit	...	781	567	112	44	25	0	0	8	2	22	1
1747	Dokken	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1748	Kronprinsessen af Danmark	898	702	132	14	1	0	4	24	1	13	7
1751	Wilhelmine Caroline	900	548	286	18	7	0	1	1	1	23	15
Total	..	1.798	1.250	418	32	8	0	5	25	2	36	22
Snit	...	899	625	209	16	4	0	3	13	1	18	11

Bilagstabel 4.2. De indiske returladninger - øvrige varer 1732-1751.

Bilagstabellen angiver værdien af det samlede opkøb af andre varer til og med 1739 med angivelse af varesorternes andel heraf i rigsdaler. 1732-1739 er angivelserne hentet fra negotiejournalerne (RA-AK 563-569). Fra 1740-1751 angives i negotiejournalerne kun ladningens samlede værdi. Hvor stor en del varernes andel udgjorde af ladningerne er forgæves søgt oplyst i hovedbøgerne (RA-AK 514-526), trankebarske hovedbøger (RA-AK 1805-1818) og regnskabsjournaler (RA-AK 1877-1889). Den i bilagstabel 4.1 nævnte skibsjournal (RA-AK 769), skibsprotokollerne (RA-AK 667 og 671) samt ladningsfortegnelsen over Kronprinsessen af Danmarks returladning (RA-DK Es-marck 147 2.1) angiver underlastens mængde og sammensætning, men ikke værdi.

Bilagstabel 4.2 De indiske returladninger - øvrige varer 1732-1751.

År	Navn	Samlede varer rdl.	Peber rdl.	Salpeter rdl.	Kaliatur træ rdl.	Rottiger rdl.	Øvrige varer rdl.	Peber i pct. af samlet ladning pct.
1732 . . .	Kronprinsen af Danmark	8.065	6.885	0	1.006	83	91	85
1733 . . .	Grev Laurvig	5.490	4.445	0	921	83	41	81
1733 . . .	Fredericus Quartus	6.083	5.042	0	940	83	18	83
1734 . . .	Kronprinsen af Danmark	11.315	10.618	0	672	0	25	94
1735 . . .	Vendela	7.985	7.125	0	833	0	27	89
Total . . .		38.938	34.115	0	4.372	249	202	88
Snit		7.788	6.823	0	874	50	40	
1737 . . .	Kronprinsen af Danmark	12.672	4.858	7.362	438	0	14	38
1738 . . .	Prinsesse Louise	27.494	24.759	0	1.338	50	1.347	90
1739 . . .	Prinsesse Charlotta Amalia	26.411	23.148	1.373	1.575	100	215	88
1740 . . .	Prinsesse Louise	-	-	-	-	-	-	-
1741 . . .	Prinsesse Charlotta Amalia	-	-	-	-	-	-	-
Total . . .		66.577	52.765	8.735	3.351	150	1.576	79
Snit		22.192	17.588	2.912	1.117	50	525	
1743 . . .	Dokken	-	-	-	-	-	-	-
1744 . . .	Prinsesse Charlotta Amalia	-	-	-	-	-	-	-
1745 . . .	Dokken	-	-	-	-	-	-	-
1745 . . .	Kronprinsessen af Danmark 2)	-	-	-	-	-	-	-
1746 . . .	Elefanten	-	-	-	-	-	-	-
Total . . .		-	-	-	-	-	-	-
Snit		-	-	-	-	-	-	-
1747 . . .	Dokken	-	-	-	-	-	-	-
1748 . . .	Kronprinsessen af Danmark	-	-	-	-	-	-	-
1751 . . .	Wilhelmine Caroline	-	-	-	-	-	-	-
Total . . .		-	-	-	-	-	-	-
Snit		-	-	-	-	-	-	-

(20) Under "øvrige" er anført sorter, hvor antallet af baller er 2 eller mindre i gennemsnit pr. ladning. Det gælder for ufarvede kystvarer sorterne: Pano d'anandemangelang, Murrier, Parcaller og Uttisal og for farvede kystvarer: Durias og Betiller d'Madras sort samt skildrede senge, halsklude og kipper lærred.

(21) Total og gennemsnit 1742-1746 og 1747-1751 må tages med det forbehold, at de kun repræsenterer få data.

Bilagstabel 5. Finansiering af Asiatisk Kompagnis indiske returvarekøb 1732-1751.

I denne bilagstabel er vist hovedposterne i kompagniets finansiering af de indiske returladninger samt de enkelte formers andel af det samlede finansieringsbeløb angivet i rdl. Det samlede finansieringsbeløb er ikke identisk med den hele disponible kapital i Indien, men dækker udelukkende over det investerede i returladningerne. Beløbet for den samlede finansiering er identisk med den hjemsendte ladnings beløb. Beløbet omfatter det af direktionen investerede (udsendt sølv og varer) samt et eventuelt tilskud fra henholdsvis den kontinuerende fond i Indien eller fabriks- og bodmerikontoen fra 1738. Det har ikke været muligt at afgøre hvor stor en del heraf, som udføres af henholdsvis den kontinuerende fonds midler og fabriks- og bodmerikontoen. Endvidere fremgår en eventuel tilbageblevet restance i Trankebar af den udsendte investering. Af regnskaberne fremgår det, at veksler trukket på København, veksler og obligationer skaffet på det indiske pengemarked samt den såkaldte remitteringskapital fra ansatte i andre europæiske kompagnier ikke indgik i finansieringen af periodens returladninger. De få kortfristede lån, rådet optog til køb af enkelte varepartier, er ikke medtaget. De tilbagebetaltes af den udsendte investering og indgår således indirekte i det samlede finansieringsbeløb. Heller ikke overførsler fra dødsboer er medtaget.

Værdien af den udsendte investering er identisk med de i bilagstabel 2 anførte beløb for udsendt sølv og varer. Tilskud, eller restancer er fremkommet ved herfra at trække værdien af returladningen som angivet i bilagstabel 4. Herved fås det samlede finansieringsbeløb. Til opgørelsesmetoden skal det bemærkes, at det udsendte sølv og varer forudsættes omsat ved skibets afrejse fra Trankebar. Det er gjort, da det ikke fremgår af regnskabsmaterialet præcist hvor meget af en udsendt investering, som henholdsvis var uomvekslet og usolgt ved afsejlingen.

Bilagstabel 5 Finansiering af Asiatisk Kompagnis indiske returvarekøb 1732-1751.

År	Navn	Samlet finansieringsbeløb rdl.	Sølv rdl.	Varer i alt rdl.	Tilskud fra Kont.fond/ fabriks og bodmerikonto rdl.	Efterbleven restance rdl.
1732	.. Kronprinsen af Danmark	76.981	75.516	4.484	0	-3.019
1733	.. Grev Laurvig	53.900	66.697	3.303	0	-16.100
1733	.. Fredericus Quartus	94.781	84.986	5.014	4.781	0
1734	.. Kronprinsen af Danmark	103.366	106.150	3.850	0	-6.634
1735	.. Vendela	107.372	103.813	6.187	0	-2.628
Total	..	436.400	437.162	22.838	4.781	-28.381
Snit	..	87.280	87.432	4.568	956	-5.676
1737	.. Kronprinsen af Danmark	83.708	82.730	3.814	0	-2.836
1738	.. Prinsesse Louise	152.183	132.791	7.209	12.183	0
1739	.. Prinsesse Charlotta Amalia	129.973	123.366	6.634	0	-27
1740	.. Prinsesse Louise	140.347	130.004	9.996	347	0
1741	.. Prinsesse Charlotta Amalia	144.943	101.023	8.977	34.943	0
Total	..	651.154	569.914	36.630	47.473	-2.863
Snit	..	130.231	113.983	7.326	9.495	-573
1743	.. Dokken	118.646	92.891	7.109	18.646	0
1744	.. Prinsesse Charlotta Amalia	123.172	76.224	9.808	37.140	0
1745	.. Dokken	91.183	93.092	6.908	0	-8.817
1745	.. Kronprinsessen af Danmark	147.393	121.629	8.371	17.393	0
1746	.. Elefanten	152.027	120.071	10.060	21.896	0
Total	..	632.421	503.907	42.256	95.075	-8.817
Snit	..	126.484	100.781	8.451	19.015	-1.763
1747	.. Dokken	134.217	126.357	8.643	0	-783
1748	.. Kronprinsessen af Danmark	155.859	139.893	10.107	5.859	0
1751	.. Wilhelmine Caroline	177.500	139.841	10.159	27.500	0
Total	..	467.576	406.091	28.909	33.359	-783
Snit	..	155.859	135.364	9.636	11.120	-261

Bilagstabel 6. De indiske returladningers auktionering 1732-1751.

I denne bilagstabel er anført auktionsresultatet for alle hjemkomne indiefareres ladninger med angivelse af henholdsvis kompagniets egne cargationsvarer, den kontinuerende fonds 5 baller og Hans kgl. Majestæts 3 fri baller. Yderligere er anført resultatet af de føringsvarer, det var tilladt skibets besætning at hjemføre og andre varer hjemført af partikulære med tilladelse hertil (ofte embedsmænd fra Trankebar eller kompagniets direktører og hovedparticipanter). Angivelsen af førings- og partikulærgods må tages med det største forbehold, da den reelle salgssum sandsynligvis er større end her anført. I regnskaberne skelnes ikke konsekvent mellem føringsgods og andet partikulærgods. Tillige fremgår det, at føringsgods ofte solgtes af flere gange på hinanden efterfølgende auktioner, og det er derfor vanskeligt at anføre resultatet pr. skib. Når tallene alligevel er anført, er det fordi de viser en tendens. Derfor er der heller ikke anført noget samlet auktionsresultat pr. skib. Vedrørende auktionering af føring og partikulært gods, se kommentarer til bilagstabel 6.1. Værdien er angivet i rigsdaler, og tallene er hentet fra negotiejournalerne (RA-AK 563-569), dog er tallene i parentes fra A. G. Moltkes arkiv fra Bregentved (RA-A. G. Moltkes arkiv II A.b 1/10-64). Tallene fra Moltkes arkiv er bortset fra små afvigelser overensstemmende med negotiejournalernes. I de år, hvor det ikke har været muligt at uddrage resultatet for kompagniets egne varer, er anført resultatet fra Moltkes arkiv.

Bilagstabel 6 De indiske returladningers auktionering 1732-1751.

År	Navn	Kompagniets varer rdl.	Kont. Fonds 5 baller rdl.	Majestætsens 3 baller rdl.	Førings- og Partikulær gods rdl.	Gods på fragt rdl.
1732 . . .	Kronprinsen af Danmark	132.469	2.259	2.997	4.305	-
1733 . . .	Grev Laurvig	88.939	2.397	3.084	-	-
1733 . . .	Fredericus Quartus	163.693	2.588	3.158	6.712	-
1734 . . .	Kronprinsen af Danmark	177.944	-	-	-	-
1735 . . .	Vendela	167.042	3.887	3.765	11.419	-
Total . .		730.087	11.131	13.004	22.436	0
Snit . . .		146.017	2.783	3.251	7.479	0
1737 . . .	Kronprinsen af Danmark	148.933	1.247	-	14.797	-
1738 . . .	Prinsesse Louise	242.500	5.451	6.851	32.744	-
1739 . . .	Prinsesse Charlotta Amalia	195.827	3.014	2.579	23.042	-
1740 . . .	Prinsesse Louise	207.896	6.595	2.762	27.848	5.871
1741 . . .	Prinsesse Charlotta Amalia	236.979	3.972	2.491	-	1.047
Total . .		1.032.135	20.279	14.683	98.431	6.918
Snit . . .		206.427	4.056	3.671	24.608	3.459
1743 . . .	Dokken	233.070	5.881	3.009	-	-
1744 . . .	Prinsesse Charlotta Amalia	226.279	3.551	-	-	-
1745 . . .	Dokken	169.729	3.923	-	24.098	3.508
1745 . . .	Kronprinsessen af Danmark	311.814	-	3.936	17.338	-
1746 . . .	Elefanten	322.366	-	3.971	9.209	-
Total . .		1.263.258	13.355	10.916	50.645	3.508
Snit . . .		252.652	4.452	3.639	16.882	3.508
1747 . . .	Dokken	287.022	-	-	20.942	-
1748 . . .	Kronprinsessen af Danmark	316.771	-	-	-	-
1751 . . .	Wilhelmine Caroline	248.023	-	-	-	-
Total . .		851.816	-	-	20.942	-
Snit . . .		283.939	-	-	20.942	-

Bilagstabel 6.1 Kildeangivelser på værdien af Asiatisk Kompagnis udsendte og hjemkomne solgte ladninger 1732-1751.

Væsentlige primære kilder, som angiver størrelsen af kompagniets udsendte og hjemkomne solgte ladninger, er foruden Asiatisk kompagnis egne negotiejournaler (RA-AK 563-569), A. G. Moltkes arkiv fra Bregentved (RA-A. G. Moltkes arkiv 61-64. II A.b 1-12), Mallingiana (RA-I,XII.B.14) NKS 793-4 og NKS-793b-4 (KB-Håndskriftsamlingen 793-4 og 793b-4).

I bilagstabel 6.1 er anført kildernes oplysninger om salg af hjemkomne ladninger, og i kommentarerne angives en mulig forklaring på kildernes divergerende oplysninger.

Udsendte ladninger:

Kildernes oplysninger om værdien af Asiatisk Kompagnis udsendte ladninger er stort set overensstemmende med negotiejournalernes bogførte beløb.

Se bilagstabel 6.

Auktionerede ladninger:

Til gengæld er der stor forskel kilderne imellem på angivelsen af værdien af de auktionerede returladninger og i forhold til negotiejournalernes bogførte beløb:

I. A. G. Moltkes arkiv fra Bregentved:

Moltkes tal stemmer ikke overens med nogle af de øvrige kilders tal, men er bortset fra små afvigelser overensstemmende med de i negotiejournalerne anførte beløb for salg af kompagniets egne varer. Anført i bilagstabel 6.1 som kolonnen "Moltke".

II. Mallingiana:

Mallingianas angivelser stemmer ikke overens med negotiejournalernes og Moltkes, idet de er højere, i gennemsnit 23% for hele perioden 1732-1751.

Anført bilagstabel 6.1 som kolonnen "Mallingiana".

III. NKS 793-4 og NKS-793b-4:

Tallene i NKS 793-4 og 793b-4 er indbyrdes overensstemmende, bortset fra enkelte skrivefejl og stemmer desuden overens med tallene i Mallingiana. Er anført bilagstabel 6.1 under NKS-793-4.

Forskellen i kildernes angivelse af kompagniets auktionerede ladninger konstateres i den hidtidige forskning repræsenteret ved Kristof Glamann, 1747-49, Aage Rasch og P. P. Sveistrup, 1948 samt Ole Feldbæk, 1968. Feldbæk har dog brugt angivelserne hos Rasch og Sveistrup jævnfør s. 246.

Glamann anfører, at der er en forskel, men søger ikke at forklare den. Hos ham hedder det s. 360-361 note. 1; "Så vidt det kan konstateres efter selskabets bøger, er det håndskrifterne og Hennings (identisk med NKS-793, Helle), der giver det sande billede af forholdene, hvorfor det er disse tal, der er benyttet ved den senere omtale af returladningerne (håndskrift 793b), hvorimod der er nogle skrivefejl i 793."

Heller ikke Rasch og Sveistrup søger at forklare forskellen, men konstaterer s. 310 bilag I.A: "der eksisterer forskellige ret afvigende opgørelser over de varemængder, der udsendtes til og hjemkom fra Indien og Kina. Her anvendes tallene fra Mallingiana, der stemmer overens med kompagniets bøger. De er opgivet til regeringen af kompagniets funktionærer til brug for de forhandlinger, der gik forud for oktrojen 1792". I begge ovennævnte værker ligger altså de samme tal til grund for værkernes angivelser.

Jeg har valgt at bruge negotiejournalens angivelser for salg af kompagniets egne varer. Se begrundelse s. . Negotiejournalernes tal for kompagniets egne varer er som nævnt overensstemmende med tallene i Moltkes arkiv.

En mulig forklaring på differencen i Moltkes tal i forhold til Mallingianas (og NKS-793-4 og NKS-793b-4's) tal kan være at Mallingiana i angivelserne ud over kompagniets egne varer inkluderer salg af Kontinuelle Fonds 5 baller, Majestætens 3 baller, samt mandskabets og partikulæres gods. Det skal bemærkes, at negotiejournalerne altid særskilt oplyser salg af kompagniets egne varer, men at det ikke altid er muligt at se den nøjagtige størrelse af indiekspeditionernes førings- og partikulærgods. Det skyldes, at det ikke konsekvent fremgår af journalerne, hvorvidt der var tale om salg af kinesisk eller ostindisk førings- og partikulærgods. Men en bearbejdning af negotiejournalens tal giver ikke helt samme størrelse for en indiekspeditionens samlede auktionering som hos Mallingiana og NKS, sikkert på grund af den her nævnte usikkerhedsfaktor.

Mallingianas tal er kompagniets officielle tal. De lå til grund for forhandlinger med regeringen, og det har været i kompagniets interesse at kunne fremlægge et overbevisende resultat. Derfor kan i tallene være inkluderet alt gods solgt på kompagniets auktion. Tallene fra Moltkes arkiv har haft til formål at give Moltke alene et indtryk af kompagniets handel. Derfor oplyses kun salg af kompagniets egne varer.

Bilagstabel 6.1 Kildeangivelser på værdien af Asiatic Kompagnis udsendte og hjemkomne solgte ladninger 1732-1751.

År	Navn	Moltke rdl.	Mallingiana rdl.	NKS rdl.	Forskel i rdl.	Forskel i pct.
1732 . . .	Kronprinsen af Danmark	132.469			-132.469	-100
1733 . . .	Grev Laurvig	90.728			-90.728	-100
1733 . . .	Fredericus Quartus	163.011	190.681	190.681	27.670	17
1734 . . .	Kronprinsen af Danmark	177.944	212.911	212.911	34.967	20
1735 . . .	Vendela	167.113	196.736	196.732	29.623	18
Total . .		508.068	600.328	600.324	92.260	18
Snit . . .		169.356	200.109	200.108	30.753	18
1737 . . .	Kronprinsen af Danmark	148.933	194.123	194.123	45.190	30
1738 . . .	Prinsesse Louise	254.576	343.067	343.067	88.491	35
1739 . . .	Prinsesse Charlotta Amalia	195.827	259.242	259.242	63.415	32
1740 . . .	Prinsesse Louise	206.141	292.333	292.333	86.192	42
1741 . . .	Prinsesse Charlotta Amalia	236.979	286.353	286.353	49.374	21
Total . . .		1.042.456	1.375.118	1.375.118	332.662	32
Snit . . .		208.491	275.024	275.024	66.532	32
1743 . . .	Dokken	232.838	287.918	287.918	55.080	24
1744 . . .	Prinsesse Charlotta Amalia	226.279	282.240	282.242	55.961	25
1745 . . .	Dokken	169.729	269.542	269.542	99.813	59
1745 . . .	Kronprinsessen af Danmark	311.814	349.754	349.754	37.940	12
1746 . . .	Elefanten	322.366	361.857	361.857	39.491	12
Total . .		1.263.026	1.551.311	1.551.313	288.285	23
Snit . . .		252.605	310.262	310.263	57.657	23
1747 . . .	Dokken	286.964	353.415	353.415	66.451	23
1748 . . .	Kronprinsessen af Danmark	316.771	324.169	324.169	7.398	2
1751 . . .	Wilhelmine Caroline	248.023	340.643	340.643	92.620	37
Total . .		851.758	1.018.227	1.018.227	166.469	20
Snit . . .		170.352	339.409	339.409	33.294	20

Bilagstabel 6.2 Fordelingen af de i landet forblevne og til udlandet førte ostindiske varer 1732-1751.

I denne bilagstabel er gengivet Moltkes og Mallingianas oplysninger om værdien i rdl. af hver enkelt ladning ostindiske varer, herunder hvor stor en del som er henholdsvis forblevet i landet eller udført til andre lande. Tillige er anført, hvor stor en procentdel som udførtes. Den procentvise fordeling af eksporterede varer er udregnet på basis af de i bilagstabellen anførte værdier. Bilagstabellen viser værdier og fordeling som angivet hos Moltke (A. G. Moltkes arkiv fra Bregentved II.A.b.64 1/10) og Mallingiana (RA-AK Håndskriftsamlingen I,XII B.14)

Bilagstabel 6.2 Fordelingen af de i landet forblevne og til udlandet førte ostindiske varer 1732-1751 i rdl.

År	Navn	Moltke				Mallingiana			
		Samlet ladningsværdi rdl.	Heraf udført rdl.	Heraf forblevet rdl.	Udført i pct. af saml. værdi pct.	Samlet ladningsværdi rdl.	Heraf udført rdl.	Heraf forblevet rdl.	Udført i pct. af saml. værdi pct.
1732	Kronprinsen af Danmark	132.469	118.032	14.437	89	-	-	-	-
1733	Grev Laurvig	90.728	82.660	8.068	91	-	-	-	-
1733	Fredericus Quartus	163.011	139.997	23.013	86	190.681	149.793	40.888	79
1734	Kronprinsen af Danmark	177.944	161.231	16.712	91	212.911	175.750	37.141	83
1735	Vendela	167.113	142.064	25.048	85	196.736	157.532	39.209	80
Total		731.265	643.984	87.278	88	600.328	483.075	117.238	80
Snit		146.253	128.797	17.456	88	200.109	161.025	39.079	80
1737	Kronprinsen af Danmark	148.933	99.889	49.043	67	194.123	112.423	81.700	58
1738	Prinsesse Louise	254.576	212.132	42.444	83	343.067	245.603	97.464	72
1739	Prinsesse Charlotta Amalia	195.827	166.736	29.090	85	259.242	191.052	68.190	74
1740	Prinsesse Louise	206.141	163.511	42.629	79	292.333	203.235	89.097	70
1741	Prinsesse Charlotta Amalia	236.979	193.899	43.088	82	286.353	208.775	77.578	73
Total		1.042.456	836.167	206.294	80	1.375.118	961.088	414.029	70
Snit		208.491	167.233	41.259	80	275.024	192.218	82.806	70
1743	Dokken	232.838	193.713	39.125	83	287.918	201.692	86.226	70
1744	Prinsesse Charlotta Amalia	226.279	212.843	13.435	94	282.240	235.593	46.647	83
1745	Dokken	169.729	151.655	18.073	89	269.542	177.590	91.951	66
1745	Kronprinsessen af Danmark	311.814	267.257	44.557	86	349.754	283.747	66.007	81
1746	Elefanten	322.366	315.580	6.785	98	361.857	344.337	17.520	95
Total		1.263.026	1.141.048	121.975	90	1.551.311	1.242.959	308.351	80
Snit		252.605	228.210	24.395	90	310.262	248.592	61.670	80
1747	Dokken	286.964	263.831	23.133	92	353.415	278.426	74.988	79
1748	Kronprinsessen af Danmark	316.771	279.487	372.283	88	324.169	280.286	43.883	86
1751	Wilhelmine Caroline	248.023	168.146	79.877	68	340.643	216.620	124.062	64
Total		851.758	711.464	475.293	84	1.018.227	775.332	242.933	76
Snit		283.919	237.155	158.431	84	339.409	258.444	80.978	76

Bilagstabel 6.3 viser henholdsvis den beregnede brutto- og nettofortjeneste ved salg af kompagniets ostindiske varer 1732-1751.

Bruttofortjenesten er beregnet ved, fra den enkelte ladnings auktionspris at trække ladningens købspris. Auktionsprisen for salg af kompagniets varer er identisk med den i bilagstabel 6 anførte pris og købsprisen med den i bilagstabel 4 anførte købspris.

Nettofortjenesten er beregnet ved fra auktionsprisen at fratække ladningens købspris og tillige de i bilagstabellen anførte omkostningsvariabler, som er: casque, udredning, løn til skibets besætning, rentetab på det udsendte sølv, omkostninger under opholdet i Trankebar, accise og fra 1743 1/1000 af auktionsprisen til de fattiges kasse. Der er ikke gjort forsøg på ved beregning af nettofortjenesten at inddrage alle omkostninger. To væsentlige omkostningsvariabler har måttet udelades: assurance og toldafgifter. Assurance har det ikke været muligt at udtrække pr. skib via negotiejournaler, hovedbøger eller balancer. Oftest er anført det årligt betalte assurancebeløb til London og Amsterdam, eller blot en summarisk en kreditpost for assurance. Denne omkostning har derfor nødtvungent måttet udelades. Toldafgifter er på samme vis i negotiejournaler, hovedbøger og balancer angivet på årsbasis. Såfremt det havde været muligt at inddrage assurance og toldafgifter, ville det have formindsket den her angivne nettofortjeneste.

De i bilaget anførte beløb for casque og udredning 1732-1748 stammer fra negotiejournaler (RA-AK 563-569) og for 1749-1751 fra balancer (RA-AK 263b). Løn til ostindiefarernes besætning er beregnet ud fra den månedlige gage i rullebogen (RA-AK 646) og den i bilag 1 udregnede rejsetid i dage pr. ekspedition. Rentetab ved sølvfinansieringen er beregnet til et 4% tab (4% er den rentefod, som opgives i negotiejournalerne) på det udsendte sølv, angivet i bilagstabel 2, i tidsrummet fra skibet passerede Kronborg til det ankom Trankebar, jævnfør bilagstabel 1. Omkostninger i Trankebar til reparationer og forplejning af mandskab er anført i regnskabsopstillingerne over hver enkelt ekspedition og indført i negotiejournalerne (RA-AK 563-569). Heraf følger, at omkostninger for Kronprinsessen af Danmark (1748) og Prinsesse Wilhelmine Caroline (1751) mangler. De anførte værdier i bilagstabellen er identiske med de for Dokken (1747) angivne værdier. De 100 rdl. accise er fastsat i oktrojens pkt. 14, og erlæggelse af 1/1000 af auktionsprisen i de fattiges kasse blev vedtaget ved en generalforsamlingsbeslutning 5-9-1742 med virkning fra 1743 (Generalforsamlingsprot. RA-AK 8 5-9-1742).

Bilagstabel 6.3 Asiatisk Kompagnis fortjeneste på returladninger 1732-1751.

År	Navn	Auktionen	Ladnings-	Brutto-	Casque	Udred-	Løn til	Rente-	Omkost-	Accise	1 0/00	Netto-	Netto-
		redede ladninger	udgifter	fortje- neste	rdl.	ning	besæt- ning	tab	ning i Trankeba r	rdl.	til de fattige	fortje- neste	fortje- neste
		rdl.	rdl.	rdl.	rdl.	rdl.	rdl.	rdl.	rdl.	rdl.	rdl.	rdl.	pct.
1732	.. Kronprinsen af Danmark	132.469	76.981	55.488	7.000	17.551	6.706	1.628	11.976	100	0	10.527	14
1733	.. Grev Laurvig	88.939	53.900	35.039	4.000	14.516	4.337	1.712	10.173	100	0	201	0
1733	.. Fredericus Quartus	163.693	94.781	68.912	7.500	20.468	7.017	3.220	11.637	100	0	18.970	20
1734	.. Kronprinsen af Danmark	177.944	103.366	74.578	6.500	24.922	6.772	3.302	12.439	100	0	20.543	20
1735	.. Vendela	167.042	107.372	59.670	6.000	16.721	6.307	2.111	11.578	100	0	16.853	16
Total	..	730.087	436.400	293.687	31.000	94.178	31.139	11.973	57.803	500	0	67.094	15
Snit	..	146.017	87.280	58.737	6.200	18.836	6.228	2.395	11.561	100	0	13.419	15
1737	.. Kronprinsen af Danmark	148.933	83.708	65.225	4.500	24.177	6.046	1.480	9.971	100	0	18.951	23
1738	.. Prinsesse Louise	242.500	152.183	90.317	5.000	21.334	8.548	3.025	7.903	100	0	44.407	29
1739	.. Prinsesse Charlotta Amalia	195.827	129.973	65.854	11.741	21.987	5.866	2.330	6.520	100	0	17.310	13
1740	.. Prinsesse Louise	207.896	140.347	67.549	7.000	26.273	7.154	2.860	7.531	100	0	16.631	12
1741	.. Prinsesse Charlotta Amalia	236.976	144.943	92.033	11.000	20.862	8.041	2.335	7.589	100	0	42.106	29
Total	..	1.032.13	651.154	380.978	39.241	114.633	35.655	12.030	39.514	500	0	139.405	21
Snit	..	206.426	130.231	76.196	7.848	22.927	7.131	2.406	7.903	100	0	27.881	21
1743	.. Dokken	233.070	118.646	114.424	17.800	20.800	8.775	2.467	6.614	100	233	57.635	49
1744	.. Prinsesse Charlotta Amalia	226.279	123.172	103.107	11.000	23.486	8.255	2.024	7.491	100	226	50.525	41
1745	.. Dokken	169.729	91.183	78.546	12.000	19.163	9.210	3.341	5.832	100	170	28.730	32
1745	.. Kronprinsessen af Danmark	311.814	147.393	164.421	31.435	31.622	8.905	2.784	8.793	100	312	80.470	55
1746	.. Elefanten	322.366	152.027	170.339	25.909	36.819	8.728	2.708	8.146	100	322	87.607	58
Total	..	1.263.25	632.421	630.837	98.144	131.890	43.873	13.324	36.876	500	1.263	304.967	48
Snit	..	252.652	126.484	126.167	19.629	26.378	8.775	2.665	7.375	100	253	60.993	48
1747	.. Dokken	287.022	134.217	152.805	10.000	19.798	9.357	3.735	7.813	100	287	101.715	76
1748	.. Kronprinsessen af Danmark	316.771	155.859	160.912	25.000	27.180	8.483	2.984	7.813	100	317	89.035	57
1751	.. Wilhelmine Caroline	248.023	177.500	70.523	4.605	22.843	9.095	3.092	7.813	100	248	22.727	13
Total	..	851.816	467.576	384.240	39.605	69.821	26.935	9.811	23.439	300	852	213.477	46

6.8 Mønt, mål og vægt

Dansk mønt:

1 dansk rigsdaler (rdl.) á 6 mark á 96 skilling.

Indisk mønt:

1 current rupee á 16 annas á 40 gondas.

1 pagode di Porto Novo á 1 rupee á 8 fanno á 24 kas.

1 trankebærsk rdl. á 12 fanno á 80 kas.

Current rupee var en umøntet regneenhed. Kursen mellem europæiske og indiske møntsorter var ikke fast. I overensstemmelse med Asiatisk Kompagnis praksis i regnskaberne i perioden, er anvendt følgende kurs møntsorterne imellem: 1 dansk rdl. = 1 trankebærsk rdl. = 1/2 pagode di Porto Novo.

Det indiske møntsystem og møntsorter er anført i Holden Furber, 1951 s. 349-351.

Mål:

1 kommercelæst = 5.200 pund á 0,496 kg. = 2,579 kg. Kommercelæst er en vægtangivelse som er en art rumfangsberegning. Skibsmåling og beregningsmetode er gennemgået af Anders Monrad Møller i Fra Galeoth til Galease, 1981. Ole Feldbæk, 1968 anfører, at et skib på 200 kommercelæster foruden underlast antoges at kunne rumme 1100 baller bomuldstøj.

1 coud = 0,52 meter.

1 corsi = 20 styk.

Vægt:

1 bar = 0,496 kg. Vægten ikke fast, men på Coromandelkysten som angivet.

Indisk vægtmål angivet i Holden Furber, 1951 s. 349-351.

6.9 Kort over Indien

Figur 8: Kort over Indien 1600-1750

Kilde: Oversigtskort over Ostindien fra 1744. I Frederik den Femtes Atlas bd. 47 I. - Det kgl. Biblioteks kortsamling

